

dries vanhove architectenbureau

architect dries vanhove

ir. architect, msc. in conservation

AVA PARTNERS
ARCHITECTS & PLANNERS

DORPKOM WATOU

beschermd als dorpsgezicht bij M.B. van 3.07.1985

BEHEERSPLAN 2-03-2020

opgemaakt in opdracht van :
Stad Poperinge
Grote Markt 1
8970 Poperinge

0 INHOUDSOPGAVE

1	IDENTIFICATIE EN AFBAKENING.....	5
1.1	Aanleiding voor opmaak	5
1.2.	Adressen en perceelnummers binnen de bescherming	7
1.3.	Beschermde monumenten binnen de bescherming	11
1.4.	Actuele stedenbouwkundige context	11
1.5.	Algemene zichten	14
2	HISTORISCHE NOTA.....	21
2.1	Oudste geschiedenis van Watou.....	21
2.1.1	Watou vanaf de middeleeuwen	21
2.1.2	Watou aan de hand van cartografische bronnen.....	22
2.2	Typologische studie van de dorpswoning en bebouwing – ontwikkeling van de 18 ^{de} eeuw tot begin 20 ^{ste} eeuw.....	36
2.2.1	De Kleine Markt.....	36
2.2.2	Watouplein en oostelijke straatwand Moenaardestraat	42
2.2.3	Vijfhoekstraat	53
2.3	Ontwikkelingen in de 20 ^{ste} eeuw.....	56
2.3.1	Verschijsing van het kaptype Mansarde	56
2.3.2	Overige evoluties in de 20 ^{ste} eeuw	58
2.4	Enkele gebouwen uitgelicht: Sint-Bavokerk, pastorie en kasteelsite	59
2.4.1	Sint-Bavokerk en kerkhof	59
2.4.2	Pastorie.....	70
2.4.3	Kasteelsite	73
3	INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN	76
3.1	Monumenten binnen het dorpsgezicht	76
3.1.1	Sint-Bavokerk.....	76
3.1.2	Schandpaal aan het vml. Wethuis van het Graafschap, Watouplein 2.....	77
3.1.3	Brug en toegangspoort van het Herenhuis, Kasteelstraat 1	77
3.1.4	Pastorie met toegangshek en ommuring, Kerkhofstraat 1	79
3.1.5	Woonhuis, Kleine Markt 3-4.....	79
3.1.6	Oorlogsgedenkteken, Watouplein	79
3.2	Het bouwkundig erfgoed binnen het dorpsgezicht	79
3.2.1	Algemeen voorkomen van het bouwkundig erfgoed binnen het dorpsgezicht.....	79
3.2.2	Inventarisatiefiches per gebouw	80
3.3	Erfgoedelementen – een typologische benadering van schrijnwerktypes.....	80

3.3.1	18 ^{de} - en 19 ^{de} -eeuwse kozijnramen met schuifvleugels	80
3.3.2	19 ^{de} eeuwse deur in kozijnen met bovenlicht	91
3.3.3	Een bijzonder type kozijn: rechthoekig winkelkozijn en gekoppelde deur en winkelkozijn	93
3.3.4	De laat 19 ^{de} - en vroeg 20 ^{ste} -eeuwse winkelpui met decoratieve aankleding in schrijnwerk	101
3.3.5	Laat 19 ^{de} - en vroeg 20 ^{ste} -eeuwse raamtypes.....	106
3.3.6	Een vreemde eend in de bijt: kruiskozijnen uit de jaren 1950 naar historiserend 18 ^{de} - eeuws model	109
3.3.7	Luiktypes.....	111
3.3.8	Dakkapellen	122
3.4	Plaatselijke dakpannenproductie uit Poperinge	127
3.5	Andere opmerkelijke erfgoedelementen in het straatbeeld	132
3.5.1	Heiligennissen in gevels.....	132
3.5.2	Geëmailleerde plaatjes met huisnummers	132
3.5.3	Voetschrapers.....	133
3.5.4	Keldertraliën.....	133
3.6	Groene en houtige beplanting met erfgoedwaarde	134
3.7	Straat- en pleinaanleg en landschapselementen.....	134
3.8	Kerkhof – bespreking van de opbouw en algemene inventaris.....	134
4	ERFGOEDWAARDEN	135
5	VISIE OP HET TOEKOMSTIG BEHEER	138
5.1	HOOFDDOELSTELLING	138
5.1.2	Ruimtelijke evolutie respecteren	138
5.1.2	Historisch uitzicht bewaren en in stand houden.....	139
	Indeling panden in categorieën.....	140
	Cases.....	144
5.2	NEVENDOELSTELLINGEN	155
5.2.1.	Wooncomfort	155
5.2.2.	Toerisme	156
5.2.3.	Toegankelijkheid openbaar domein en publieke gebouwen	156
5.2.4	Parkeergelegenheid en groen	157
5.3	Erfgoed Zonder Economisch Nut (ZEN)	158
6	OPSOMMING EN VERANTWOORDING VAN DE BEHEERSMAATREGELEN	159
6.1.	Instandhoudingswerken en onderhoud.....	159

6.2.	Werken en beheersmaatregelen aan gebouwen en hun private omgeving (met uitzondering van de kerk).....	159
6.3.	Bijzondere aandachtspunten in de beheersmaatregelen.....	162
6.3.1.	Aandachtspunt betreffende het vervangen of vernieuwen ramen	162
6.4.2.	Aandachtspunt betreffende het vervangen of vernieuwen van dakpannen	164
6.5.	Overzichtslijst mogelijke beheersmaatregelen.....	164
6.6.	Beheersmaatregelen interieur beschermde monumenten / cultuurgooederen	169
7	VOORSTEL VAN OPVOLGING EN EVALUATIE	170
7.1	Vergunningen.....	170
7.2	Digitale toepassing: GIS.....	170
7.3.	Vierjaarlijkse evaluatie	171
7.4.	Communicatie en bekendmaking	171
7.5.	Bijhouden van een onderhoudslogboek	172
8	BIJLAGEN	173

Colofon

Deze studie werd opgemaakt door:

Gert Brulmans, architect

Hannes Dedeurwaarde, architect-assistent, postgraduaat Renovatietechnieken en Monumentenzorg

Isabeau Delaey, master in de geschiedenis, msc. in toegepaste geschiedenis

Kaëll D'Hoore, ir. architect, postgraduaat Renovatietechnieken en Monumentenzorg

Sylvie Lamsens, ir. architect

Dries Vanhove, ir. architect, msc. in conservation

Voor Onroerend Erfgoed werd het beheersplan begeleid door erfgoedconsulenten Ann Degunsch, Wim Lodewyck, Mira Van Olmen en Marika Strobbe.

Voor de Stad Poperinge – opdrachtgevend bestuur – werd overlegd met schepen Ben Desmyter en met Geert Deman, Ben Haemerlinck, Dimitri Durnez en Ingrid Decrock

Voor CO7 werd overlegd met Delphine Vanoverberghe en Jan Decorte.

De volgende overlegstadia hebben plaats gevonden tussen de ontwerper van het beheersplan en hierboven gemelde partijen:

- 4.05.2018 Stad Poperinge en Onroerend Erfgoed (opstartvergadering)
- 11.06.2019 Stad Poperinge
- 3.07.2019 Stad Poperinge en Onroerend Erfgoed
- 15.09.2019 Onroerend Erfgoed
- 4.12.2019 Stad Poperinge en CO7
- 8.01.2020 Stad Poperinge en Onroerend Erfgoed
- 19.02.2020 Stad Poperinge en Onroerend Erfgoed

Er werd een infomoment gehouden, waarbij alle eigenaars en rechthebbenden door stad Poperinge werden uitgenodigd :

- 12 juni 2018 – infosessie voorafgaand aan de opdracht

Een tweede infomoment gaat door tijdens de procedure voor goedkeuring van het beheersplan (datum te bepalen)

© Dries Vanhove architectenbureau bvba, Krombeke en AVA PARTNERS AND PLANNERS bvba, Gent, 2019

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Dries Vanhove architectenbureau bvba en AVA PARTNERS AND PLANNERS bvba .

De herkomst van de afbeeldingen is vermeld bij de respectievelijke afbeeldingen en werden onder toelating van de instellingen gebruikt. Daarnaast is getracht de rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Wie meent dat hij/zij rechten houdt op het afbeeldingsmateriaal en ondanks geleverde inspanningen ten onrechte niet om publicatierechten werd gevraagd, gelieve contact op te nemen met de auteur. Alle afbeeldingen zonder verantwoording zijn © Dries Vanhove architectenbureau bvba of AVA PARTNERS AND PLANNERS bvba.

Dries Vanhove architectenbureau bvba en AVA PARTNERS AND PLANNERS bvba aanvaarden geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

1 IDENTIFICATIE EN AFBAKENING

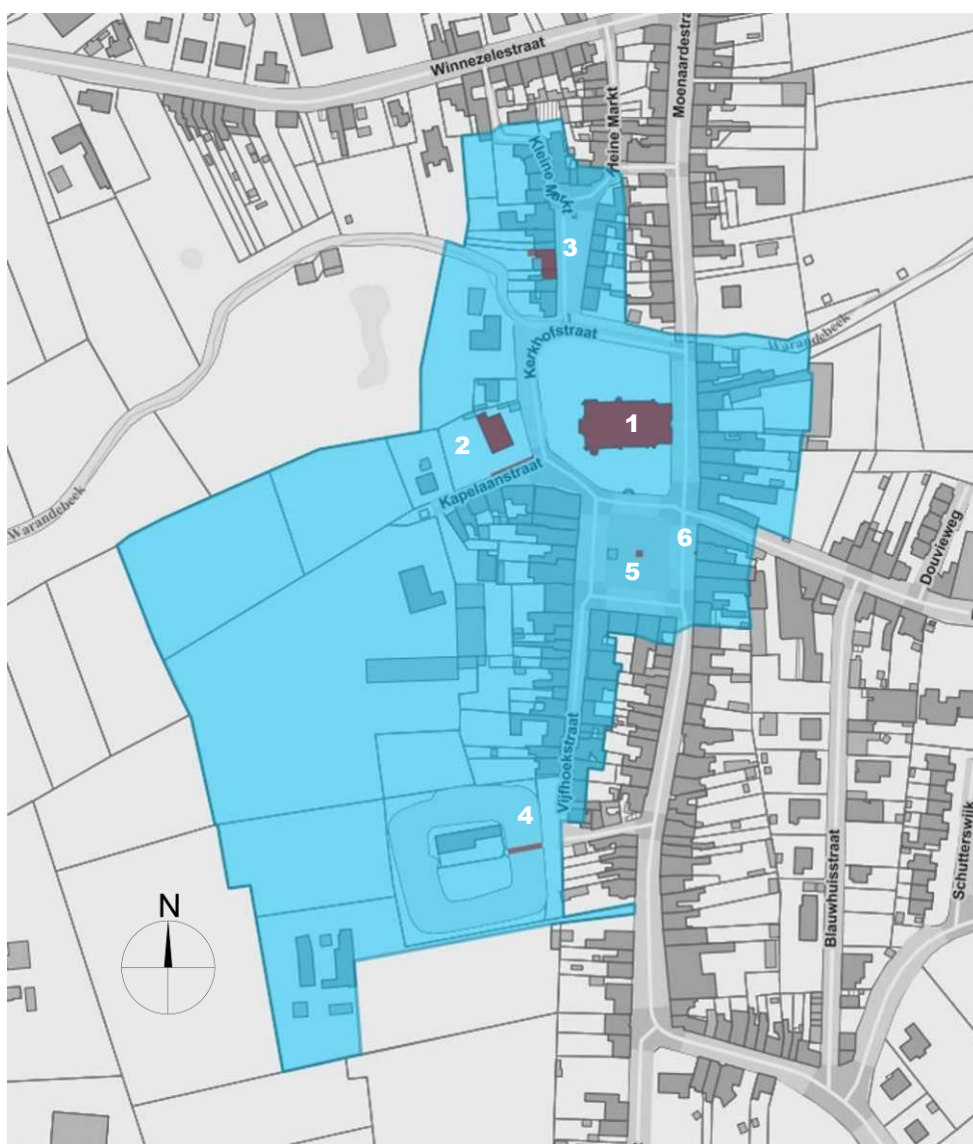
Dit beheersplan wordt opgemaakt voor het beschermd dorpsgezicht van Watou, deelgemeente van Stad Poperinge. Het werd beschermd bij M.B. van 3 juli 1985 omwille van de sociaal-culturele en historische erfgoedwaarde.

Het is opgenomen in de inventaris van bouwkundig erfgoed onder [id-nummer 14489](#).

1.1 Aanleiding voor opmaak

Het beheersplan wordt opgemaakt om in de toekomst in aanmerking te komen voor ondersteuning bij het beheer van het dorpsgezicht van Watou. Het beheersplan omvat een visie op dit beheer voor de komende vierentwintig jaar. Het bundelt en beschrijft alle mogelijke of eventuele plannen voor kleinere aanpassingen of opwaarderingen die over meerdere jaren gebeuren of op lange termijn gepland worden.

De inhoud van dit beheersplan zal door middel van historisch onderzoek en onderzoek van de huidige toestand ter plaatse de erfgoedelementen inventariseren en benoemen, om zo de sociaal-culturele en historische erfgoedwaarden te verduidelijken, zodat deze behouden of zelfs versterkt kunnen worden tijdens de vooropgestelde termijn van vierentwintig jaar.

Figuur 1: Afbakening van het beschermd dorpsgezicht Watou (via geoportaal.onroerendergoed.be), met genummerde monumenten 1. Sint-Bavokerk, 2. Pastorie, 3. Vroeg 19de-eeuwse woning Kleine Markt 3+4, 4. Inkompoort en brug vml. kasteel, 5. Oorlogsmonument en 6. Schandpaal (geïntegreerd in gevel café *Het Wethuis*).

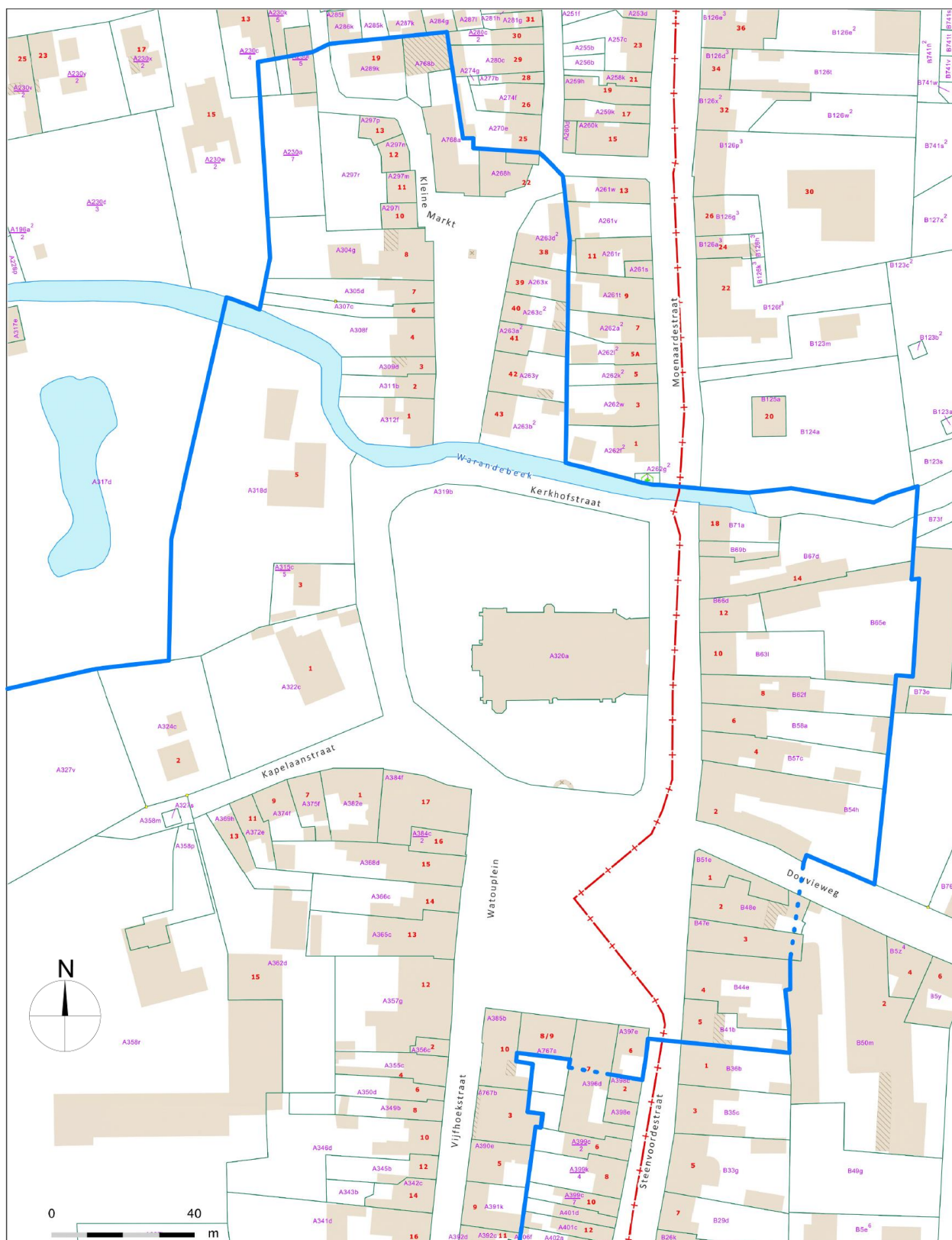
Het dorpsgezicht is gesitueerd rondom de kerk en omvat de historische pleinen Kleine Markt, het Watouplein, een heel deel van de Moenaardestraat ten oosten van de kerk, de Kapelaanstraat en de Kerkhofstraat ten westen van de kerk, de Vijfhoekstraat met kasteelsite en kasteelhoeve en een stuk bebouwd land ten westen van de bebouwde zone¹.

¹ Er weze opgemerkt dat – hoewel een groot stuk landschap ten noorden van de site kasteelmote/kasteelhoeve is opgenomen in de bescherming – de mogelijk oudste middeleeuwse kasteelsite net ten noorden van laagst genoemde landbouwzone niet vervat zit in de bescherming (zie historisch luik).

1.2. Adressen en perceelnummers binnen de bescherming

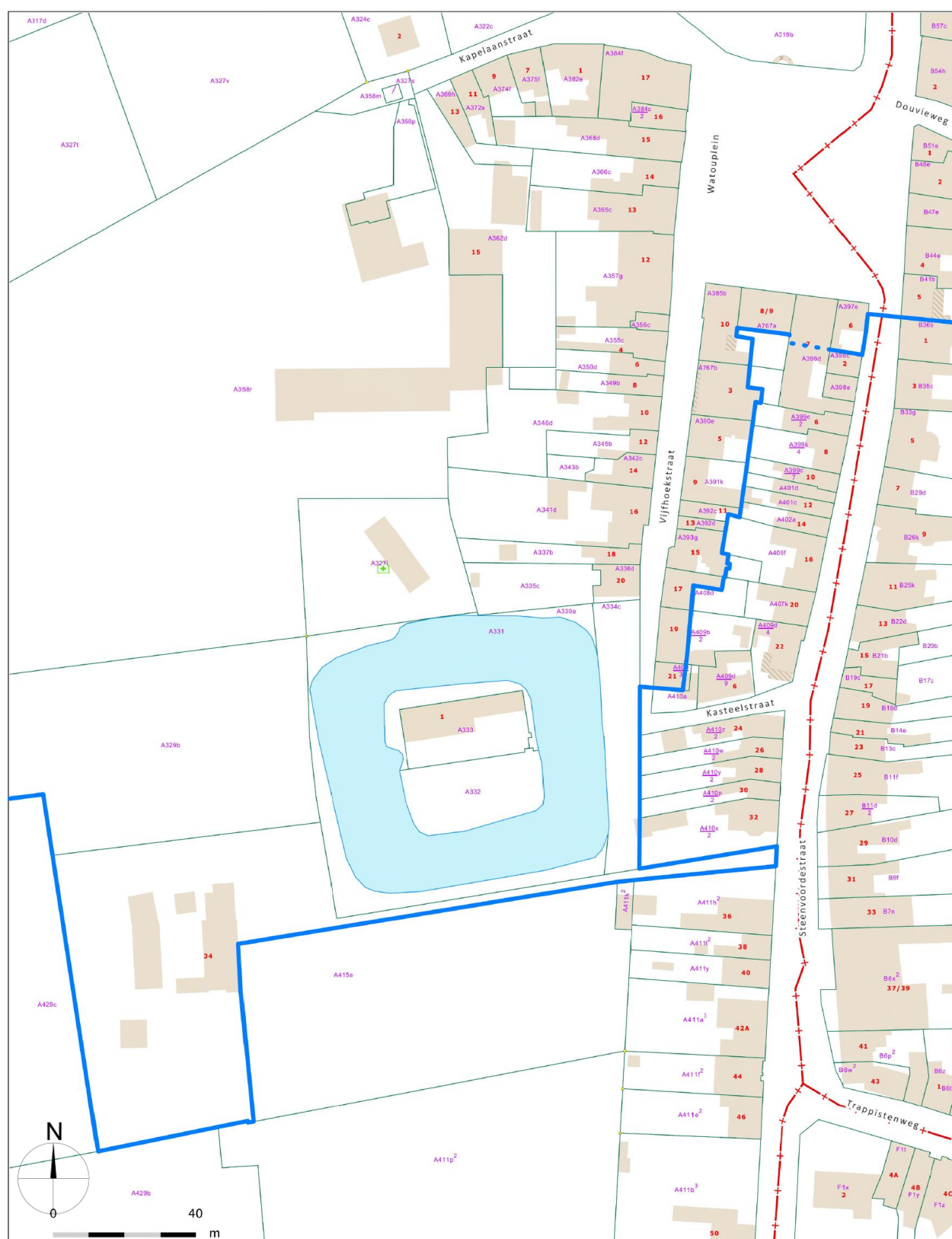
Adres	Kadaster
Kapelaanstraat 1	A382e
Kapelaanstraat 2	A324c
Kapelaanstraat 7	A375f
Kapelaanstraat 9	A374f
Kapelaanstraat 11	A372e
Kapelaanstraat 13	A369h
Kapelaanstraat 15	A362d
Kapelaanstraat 17	A358n
Kapelaanstraat zr. nr.	A327t
Kapelaanstraat zr. nr. (uitbreiding begraafplaats)	A327v
Kasteelstraat 1	A330a
Kasteelstraat 1	A333
Kasteelstraat 1	A332
Kasteelstraat 1	A331
Kasteelstraat 1	A334c
Kasteelstraat 1	A327l
Kasteelstraat zr. nr.	A329b
Kerkhofstraat 1, pastorie	A322c
Kerkhofstraat 3	A315c/5
Kerkhofstraat 5	A318d
Kerkhofstraat zr. nr. Sint-Bavokerk	A320a
Kleine Markt 1	A312f
Kleine Markt 2	A311b
Kleine Markt 3	A309d
Kleine Markt 4	A308f
Kleine Markt 6	A307c
Kleine Markt 7	A305d
Kleine Markt 8	A304g
Kleine Markt 10	A297l
Kleine Markt 11	A297m
Kleine Markt 12	A297n
Kleine Markt 13	A297p
Kleine Markt, tuin sociale huisvesting nrs. 10-13	A297r
Kleine Markt zr. nr.	A230a/7
Kleine Markt 19	A289k
Kleine Markt 20	A266k
Kleine Markt 21	A268f
Kleine Markt 22	A266h
Kleine Markt 38	A263d2
Kleine Markt 39	A263x
Kleine Markt 40	A263c2
Kleine Markt 41	A263a2
Kleine Markt 42	A263y
Kleine Markt 43	A263b2
Moenaardestraat 2	B54h
Moenaardestraat 4	B57c
Moenaardestraat 6	B58a
Moenaardestraat 8	B62f

Moenaardestraat 10	B63l
Moenaardestraat 12	B66d
Moenaardestraat 12	B65e
Moenaardestraat 14	B67d
Moenaardestraat 16	B69b
Moenaardestraat 18	B71A
Steenvoordestraat 34	A415e
Vijfhoekstraat 2	A356c
Vijfhoekstraat 3	A767b
Vijfhoekstraat 4	A355c
Vijfhoekstraat 5	A390e
Vijfhoekstraat 6	A350d
Vijfhoekstraat 8	A349b
Vijfhoekstraat 9	A391k
Vijfhoekstraat 10	A346d
Vijfhoekstraat 11	A392c
Vijfhoekstraat 12	A345b
Vijfhoekstraat 13	A392d
Vijfhoekstraat 14	A342c
Vijfhoekstraat 15	A393g
Vijfhoekstraat 16	A341d
Vijfhoekstraat 17	A408d
Vijfhoekstraat 18	A337b
Vijfhoekstraat 19	A409b/2
Vijfhoekstraat 20	A336d
Vijfhoekstraat 21	A409/3
Watouplein 1	B51e
Watouplein 2	B48e
Watouplein 3	B47e
Watouplein 4	B44e
Watouplein 5	B41b
Watouplein 6	A397e
Watouplein 7	A396d
Watouplein 8/9	A767a
Watouplein 10	A385b
Watouplein 12	A357g
Watouplein 13	A365c
Watouplein 14	A366c
Watouplein 15	A368d
Watouplein 16	A384c/2
Watouplein 17	A384f

Figuur 2 : huidige kadasterkaart met afbakening van het beschermd dorpsgezicht – noordelijk deel (Bron : CadGis viewer Ministerie van Financiën – geconsulteerd maart 2019 (zie ook A3 versie in bijlage 1)

Figuur 3 : huidige kadasterkaart met afbakening van het beschermd dorpsgezicht – zuidelijk deel (Bron : CadGis viewer Ministerie van Financiën – geconsulteerd maart 2019 (zie ook A3 versie in bijlage 1)

1.3. Beschermd monumenten binnen de bescherming

De bescherming omvat vijf beschermde monumenten.

Parochiekerk Sint-Bavo ([id-nummer 14032](#))

Pastorie Kerkhofstraat 1 en pastoriemuur ([id-nummer 14377](#))

Twee dorpswoningen Kleine Markt 3 en 4 ([id-nummer 14381](#))

Kasteelstraat 1, brug en poort van vml. kasteel ([id-nummer 14374](#))

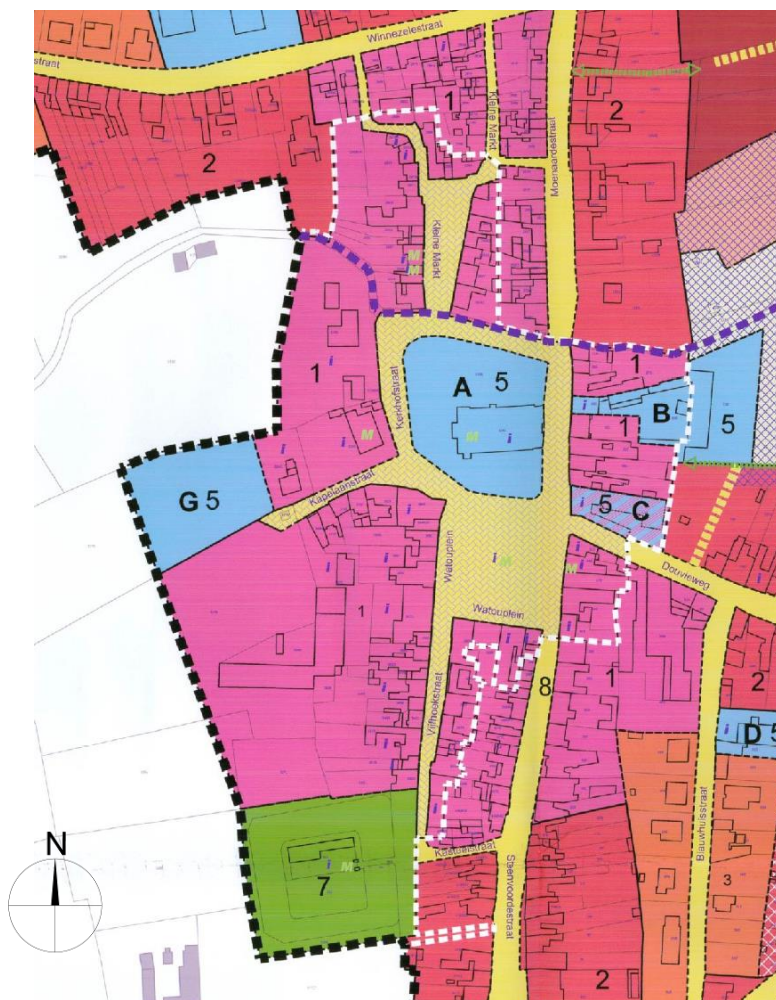
Oorlogsmonument ([id-nummer 14149](#))

Schandpaal aan het vml. Wethuis van het Graafschap ([id-nummer 14361](#))

1.4. Actuele stedenbouwkundige context

Hierna volgende uittreksels worden opgenomen per titel van inlichting. Ze zijn in voege op het ogenblik van de opmaak van voorliggend beheersplan. Steeds dienen evenwel de recentste stedenbouwkundige voorschriften worden geconsulteerd.

RUP dorpskern Watou december 2010

Figuur 4: RUP dorpskern Watou december 2010 - bestemmingsplan (uittreksel).

Afbakening van het beschermd dorpsgezicht met witte stippellijn

Het deel van het beschermd dorpsgezicht dat niet in het RUP omvat wordt (kasteelhoeve en akkers ten westen van de dorpskern) is volgens het gewestplan bestemd als *landschappelijk waardevol agrarisch gebied*.

Legende (van toepassing op het dorpsgezicht)

1. Magenta – *centrumzone*
2. Rood – *zone voor aaneengesloten bebouwing*
5. Lichtblauw - *zone voor gemeenschapsvoorzieningen*
  - A. *Kerk*
  - B. *Schoolomgeving*
  - C. *Douviehuis* (magenta gearceerd: *nabestemming zone 1 centrumzone*)
  - G. *Nieuwe begraafplaats*
7. Lichtgroen – *zone voor park*
8. Geel met geblokte arcering: *openbaar domein deelzone centrum* (buiten het dorpsgezicht niet gearceerd *openbaar domein*)

Herziening RUP oktober 2017

Figuur 5: Herziening RUP dorpskern Watou oktober 2017 - bestemmingsplan (uittreksel).

Legende (van toepassing op het dorpsgezicht)

1. Magenta – *centrumzone* (gedeeltelijke herbestemming)
15. Zwart gearceerd - *overdrukzone verblijfsgerelateerde functies (bestemmingsfuncties)*
(van toepassing op de artikels 1. centrumzone, 2. zone voor gesloten bebouwing, 3. zone voor open en halfopen bebouwing, 4. projectzone en 10. woonreservegebied)

1.5. Algemene zichten

Figuur 6 : Watouplein (mei 2018)

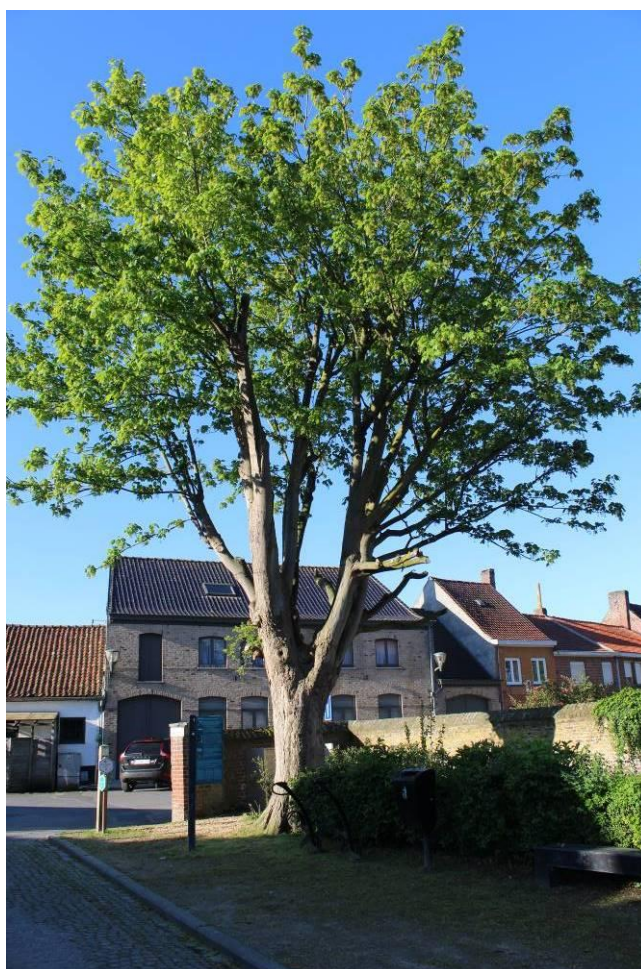

Figuur 7 : Watouplein (mei 2018)

Figuur 8 : Watouplein (mei 2018)

Figuur 9 : Hoek Kerkhofstraat en Kapelaanstraat (mei 2018)

Figuur 10 : dreef ten noorden van het kerkhof

Figuur 11 : zuidelijke toegang tot de Kleine Markt

Figuur 12 : Kleine Markt (mei 2018)

Figuur 13 : parkbegraafplaats ten westen van de Kapelaanstraat (december 2019)

Figuur 14 : parkbegraafplaats ten westen van de Kapelaanstraat (december 2019)

Figuur 15 : Vijfhoekstraat (december 2019)

Figuur 16 : Vijfhoekstraat (juli 2018)

Figuur 17 : luchtfoto Watou begin november 2012 (foto via Kristof Papin)

Figuur 18 : luchtopname Watou dorpscentrum (algemeen overzicht) (zomer 2018 – www.geopunt.be)

2 HISTORISCHE NOTA

2.1 Oudste geschiedenis van Watou

2.1.1 Watou vanaf de middeleeuwen

Watou ontleent zijn naam mogelijk aan het oorspronkelijk waterrijke gebied waarin het is gesitueerd: “wat” zou naar water verwijzen en “ou” verbasterd van het woord gouv. In alle geval was het een agrarisch gebied. Het ontstaan van Watou wordt tussen 600 en 800 gesitueerd, als feodale leengrond van de Franse stad Kassel/Cassel. Watou was gedurende deze tijd deel van de “Acht Parochies”, een gebied met de parochies en heerlijkheden van Elverdinge, Vlamertinge, Noordschote, Zuidschote, Reningelst, Loker, Waasten en Watou. Van de vroegmiddeleeuwse geschiedenis is heel weinig bekend.

Het is rond de heerlijkheid Watou, die later als graafschap zal verheven worden, dat het dorp ontstaat. Volgens Kristof Papin zijn er zijn aanwijzingen dat in de 11de of 12de eeuw de kerk gesticht was als Eigenkirche, dus door een vooraanstaande familie, waarbij traditiegetrouw de geschonken kerkgronden dicht bij de versterking aanwezig waren. Het 13de-eeuwse kasteel lag hierbij op de site ten westen van de kerk, waar tot op heden nog een wal in te herkennen valt (huidig perceelnummer sectie A 317D – buiten het beschermd dorpsgezicht), volgens Kristof Papin als de mote te duiden, mede door archeologie². De wal is ondermeer zichtbaar op het primitief kadaster (Figuur 26), de Atlas der Buurtwegen (Figuur 28), tot nu nog gedeeltelijk op de huidige kadasterkaart (Figuur 2) als in het landschap (Figuur 18). Bronnen met namen van de stichtende familie *de Watou* komen pas in de 13de eeuw voor, met Pieter van Watou (1235) en Filips van Watou (1274); deze familie werd kort daarna opgevolgd door de familie d'Olhain. Kristof Papin gaat er van uit dat de oorspronkelijke mote omstreeks die periode moet zijn verlaten³ en verplaatst naar de nieuwe plaats van het Blauwhuis – ter hoogte van de huidige hoeve Blauwhuis op de Trappistenweg 17⁴. In ieder geval lijkt niemand te betwisten dat deze hoeve de zetel was van het leen, toen het in bezit kwam van Karel Ydegheem en vooraleer hij op de huidige site een nieuw lusthof liet bouwen in 1620.

In tegenstelling tot L.A. Rubbrecht⁵, die burggraaf Thierry van Dixmude als eerste bezitter van de heerlijkheid Watou sinds 1333 duidt, stipt Kristof Papin deze familie aan als reeds de derde eigenaar van het graafschap.

In 1608 wordt de heerlijkheid overgedragen van de familie Dixmude aan Charles van Ydegheem, die de eerste graaf van Watou zal worden in 1629. De graven van Watou bewoonden vanaf dan het kasteel, dat reeds op vroegste weergaves van Watou terug te

---

² Kristof PAPIN, *Watou, een nieuwe kijk op een rijk verleden*, ongepubliceerde studie (pro manuscripto, voorlopige versie zoals gecommuniceerd maart 2019), p. 7

³ Kristof PAPIN, *op.cit.*, p. 16-17. Als mogelijke redenen haalt hij aan dat deze mote vaak onderstroomd zal zijn geweest door de aanpalende beek en de roerige periode.

⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/31504> (geconsulteerd 22.04.2019)

⁵ L. A. RUBBRECHT, *Geschiedenis van Watou*, Brugge, 1910 (facsimile heruitgave Handzame, 1983), p. 31

vinden is. Het werd gebouwd door de eerste zoon van Charles van Ydeghe, Joannis (Johannes) van Ydeghe. De wallen rond het perceel zijn, samen met de bewaarde 17e-eeuwse poort, de enige huidige restanten die herinneren aan deze tijd.

Watou had een gecompliceerde feodale structuur, met vele heerlijkheden die de macht verdeelden. In het kader van deze studie volstaat het te verwijzen naar de literatuur daaromtrent, doch punt om aan te stippen in deze context is – zo duidt Kristof Papin – dat reeds vroeg twee markten naast elkaar ontstaan: de oudste markt vermoedelijk ontstaan uit een Dries en een nieuwere markt (Watouplein) (zie ook verder), wat wijst op een prestedelijke ontwikkeling, die allicht door de versnippering van de macht niet tot verdere ontwikkeling kon komen. Pas op het einde van de 18de eeuw zou de versnippering van de bestuurlijke macht verdwijnen.

Terugkerend motief in de geschiedenis is de rol die de streek speelt als strategisch punt in het grensgebied tussen Frankrijk en de (Zuidelijke) Nederlanden. Oorlogen, met name de godsdienstoorlogen en de beeldenstorm in de 16de eeuw richtten grote schade aan. Gedurende lange periodes was het gebied slechts schaars bevolkt door de verwoestingen⁶. Tegelijk eist de constante aanwezigheid van soldaten een zware tol van het land en de bewoners. Tot ver na de dertigjarige oorlog in 1648 wordt gewag gemaakt van de belastende aanwezigheid van soldaten, die alles opeisen om ter plaatse te kunnen overwinteren. Het lijkt alsof het dorp, ook door deze continue aanwezigheid, de kans niet krijgt om zich verder te ontplooiën.

2.1.2 Watou aan de hand van cartografische bronnen

De weergave van Watou in *Flandria Illustrata* (1641-1644) van Antonius Sanderus⁷ is de oudste gekende optekening van het dorp. Hierop is het – op dat moment recent gebouwde – kasteel centraal weergegeven. De gedetailleerde weergave laat toe het uitzicht van dit 17de-eeuwse kasteel te bestuderen. De brug en de toegangspoort, zoals ze vandaag te zien zijn in Watou, zijn hierop goed te herkennen en blijken sinds hun bouw tot op vandaag alle kenmerken behouden te hebben: de toegangspoort met rijk versierd fronton en zuilen met gebeitelde kapitelen.

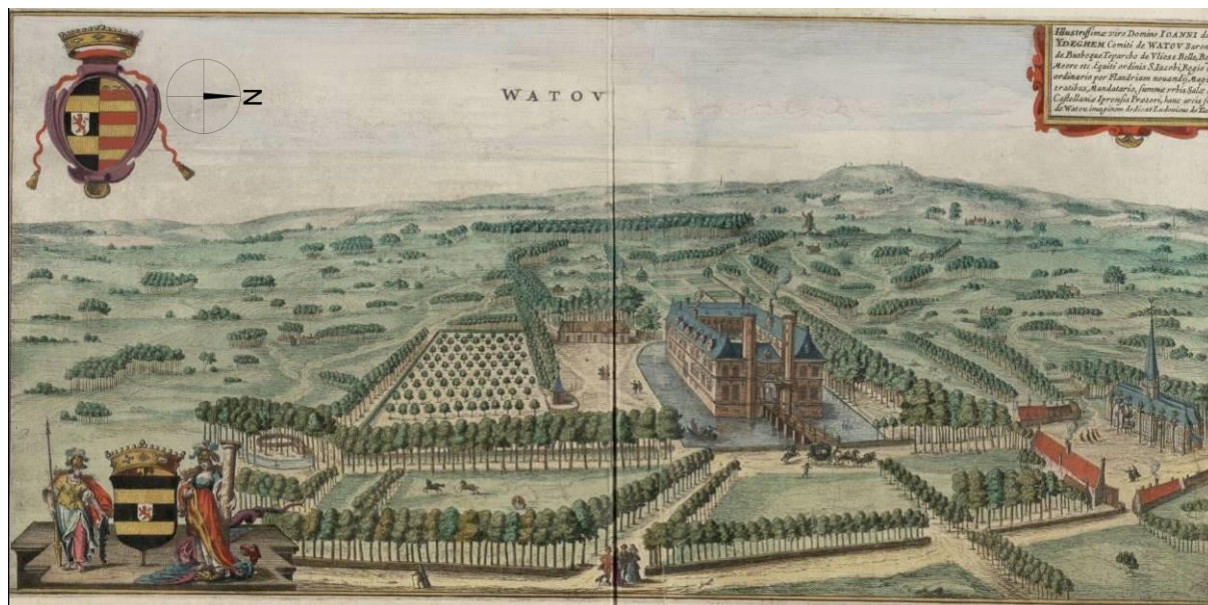
De locatie van de naburige kasteelhoeve is heel accuraat weergegeven. Ook hier geeft *Flandria Illustrata* te kennen dat het huidige uitzicht van de kasteelhoeve in de Steenvoordestraat slechts weinig verschilt van de 17de-eeuwse toestand: het aantal traveeën komt overeen en ook de bedakingen zijn gelijkend. De dreef met bomenrijen die het kasteel

---

⁶ RUBBRECHT, *Op.cit.*, 1910, p. 96.

⁷ Geraadpleegd via Universiteit Gent, <http://www.flandrica.be/flandrica/items/show/765>

verbinden met het plein en de Sint-Bavokerk is een eerste weergave van de huidige Vijfhoekstraat.

Figuur 19: "Watou" door Antonius Sanderus in *Flandria Illustrata* (1641-1644), p. 487.

De oudste dorpskern van Watou is te herkennen: de Sint-Bavokerk en het huidige Watouplein aan zuidzijde van de kerk van elkaar gescheiden door een bomenrij. Opmerkelijk is dat één daarvan duidelijk als een etageboom (etagelinde?) staat afgebeeld en de andere bomen ook een hoge opgesnoeide vorm lijken te hebben – vergelijk met de vorm van de andere bomen op de kaart. Een lager gebouw, in oost-westrichting georiënteerd, is afgebeeld op de plaats waar vandaag de pastorie staat – gaat het om de voorganger van de huidige pastorie van 1784 ? In ieder geval lijkt het niet om een gewone hofstede te gaan, gezien heel duidelijk een ommuurde siertuin te onderscheiden is.

De gebouwen rond het plein zijn niet herkenbaar of vergelijkbaar met de huidige panden, maar dit is niet onlogisch gezien het kasteel duidelijk het voorwerp van de gravure was.

Figuur 20: Detail van het dorpsplein en de Sint-Bavokerk van Watou (A. Sanderus, *Flandria Illustrata*).

Figuur 21: "Watou ou Waetoue" op de kaart van Ferraris (1771-1778) (via geo.onroerenderfgoed.be).

Een goede eeuw later is het dorpje Watou al wat verder uitgebreid en dan vooral naar het noorden, maar ook zuidwaarts langs de Vijfhoekstraat en de Steenvoordestraat. De kaart geeft opnieuw het kasteel met gracht, kasteelhoeve en boomgaard weer. Ook andere elementen komen sterk overeen met de gravure van Sanderus. Zo bijvoorbeeld de bommenrij

aan zuidzijde van de kerk aan het Watouplein; het kerkhof; dezelfde voorganger van pastorie – een gebouw in oost-westrichting met ten zuiden daarvan een siertuin. Hier ten oosten ook een aftakking van de WarandebEEK met twee brugjes.

Op de kaart ook een hoeve ter hoogte van de huidige Kerkhofstraat 5 met een ovaalvormig vijvertje op de ZO hoek van het perceel, de WarandebEEK, en ten slotte de eerste bebouwing op de huidige Kleine Markt, toen nog met vrij ruraal karakter. Ook de huidige Moenaardestraat met brugje over de WarandebEEK is makkelijk te herkennen.

Figuur 22: Ferrariskaart (noorden is rechts).

Twee kaarten zijn ongeveer gelijktijdig opgemaakt aan de Ferrariskaart. Eerst een kaart met de verspreiding van de veepest in 1773. De kaart had niet als bedoeling om een figuratief juiste weergave van het dorp te geven. De kaart is eerder een genealogische bron; we citeren ze enkel voor de volledigheid. Noteer de plaats van de schietpers die in een weide ten zuiden van het Watouplein opgesteld stond.

Een kaart die wel reeds enkele malen gepubliceerd werd, is de kaart van 1791, opgemaakt door de baljuw van de heerlijkheid Noordhoeck.

De wethuizen van vier heerlijkheden worden er rond het dorpsplein of *plaats* gesitueerd. De eigenlijke markt van Watou is gesitueerd op een strook ten westen van dit plein (aangeduid met letter N). Op het plein staan de openbare pomp afgebeeld (M) en de vroegere plaats van de *gaaipers* (I).

We zien reeds de huidige pastorie in noordzuidelijke richting gebouwd onder twee bouwlagen (R), en ten westen daarvan de kapelanij (Kapelaanstraat nr. 1) (P) met nog daarnaast gelegen een klein hofje dat toebehoorde aan de (voorts niet gesitueerde) kosterswoning. Gelijklopend met de Ferrariskaart zien we aaneengesloten bouwgevelfronten langsheen drie zijden van het Watouplein, met uitlopers langs de oostelijke straatwanden

van de Steenvoordestraat en Moenaardestraat; een aaneengeloten bebouwing langsheen de Vijfhoekstraat en het begin van verdichting van de bebouwing langs de Kleine Markt.

Volgens de legende is het kerkhof in die periode aan de oostzijde afgescheiden met een muur. Aan de zuidzijde gaat het mogelijk om een wal: op de zuidoosthoek staat immers een brug getekend, die overeenstemt met een brug op de Ferrariskaart. Daarna buigt de gracht of wal verder af in de zuidoosthoek, met een halfrond waterpartijtje halfweg. De pastorie heeft met een eigen brugje toegang tot het kerkhof. Voor zover deze interpretaties correct zijn, zijn de grachten of wallen in ieder geval reeds gedicht grotendeels in 1832 (primitief kadasterplan)⁸.

Het Sint-Jorishof, wethuis van Cortewylle (heden Hommelhof) (nr. 41) had zijn aanpalende brouwerij in de Kapelaanstraat (nr. 42). In de nabijheid ervan staat een rechthoek met kruis erboven, zonder aanduiding in de legende. We nemen aan dat het om een kapel gaat op de rand van het kerkhof.

Vreemd aan deze kaart is dat op het kerkhof, dwars over een diagonaal verlopende weg die leidt naar de pastorie, een gebouw onder één bouwlaag is ingetekend. We zien het gebouw nergens op een andere kaart of kadasterkaart terug en weten ook niet wat het daar komt doen.

Voorts is de kaart een belangrijk aanzetpunt voor de schets van de historische ruimtelijke analyse van een groot deel van het dorpscentrum, zoals later in deze studie wordt hernomen.

Kort na het optekenen van de Ferrariskaart, werd het kasteel zoals het tot dan bestond door brand vernield tijdens de Franse Omwenteling. De overblijfselen van het kasteel werden in 1810 omgebouwd tot een tabaksfabriek, en later tot een burgerhuis, door dezelfde eigenaar A.-F. Vanden Boogaerde (gestorven in 1828). Reeds bij het optekenen van het primitief kadaster begin jaren 1830, zou er dus al sprake zijn van een burgerhuis, eerder dan van een kasteel of tabaksfabriek. Op het primitief kadaster is in ieder geval de situatie te herkennen: van het kasteel blijft enkel een omwalling met brug en een bebouwing aan noordzijde van het perceel over.

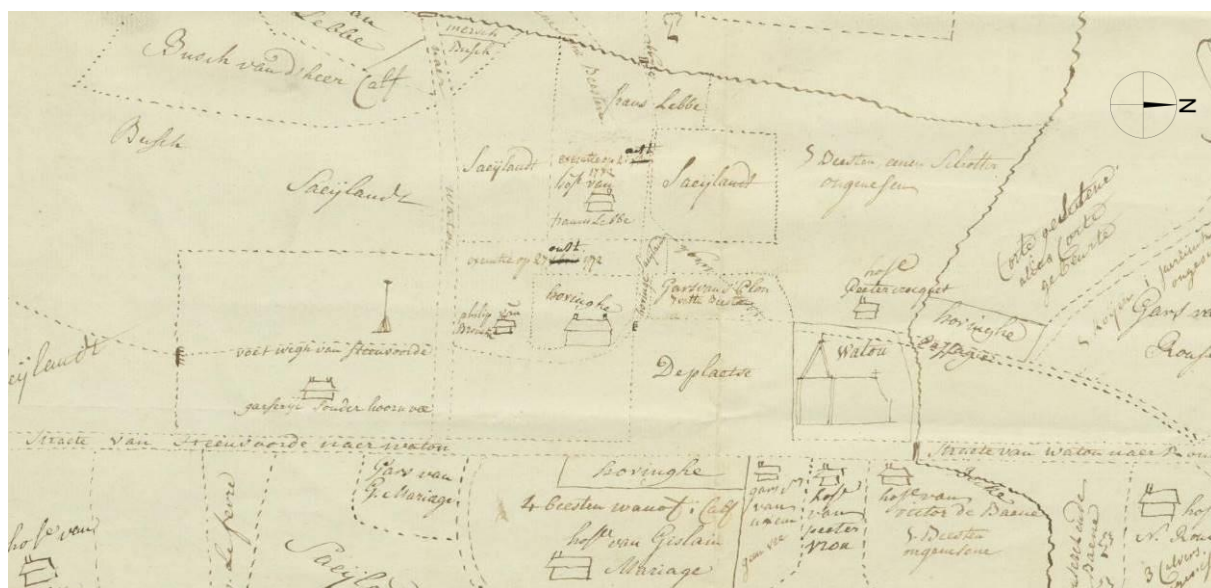
Verder is op het primitief kadaster ook te zien hoe de Vijfhoekstraat inmiddels volledig is dichtgebouwd met kleinere panden, zowel aan oost- als westzijde, terwijl op het plan 1791 nog her en der onderbrekingen in de gevelrij aanwezig zijn.

Het Watouplein, de Steenvoordestraat, de Moenaardestraat en de Kapelaanstraat zijn duidelijk afgetekend en afgeboord met huizen; de Kapelaanstraat weliswaar enkel aan zuidzijde, zoals vandaag nog steeds het geval is.

---

⁸ Hoewel het kerkhof werd gedraineerd in 1893 en daarbij nog omliggende grachten werden gedempt in 1894 volgens de notulen van de gemeenteraad. De saneringen waren nodig wegens ziekten en besmettingen door stilstaand water. Vriendelijke mededeling van Jan Daschot

Op het einde van de 18de eeuw werd besloten om de bomen op het Watouplein (toen “de plaetse”) te verwijderen. Er stond waarschijnlijk een allegaartje aan bomen van verschillende eigenaars die rond het plein woonden. In de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werden rondom het plein lindebomen geplant.⁹

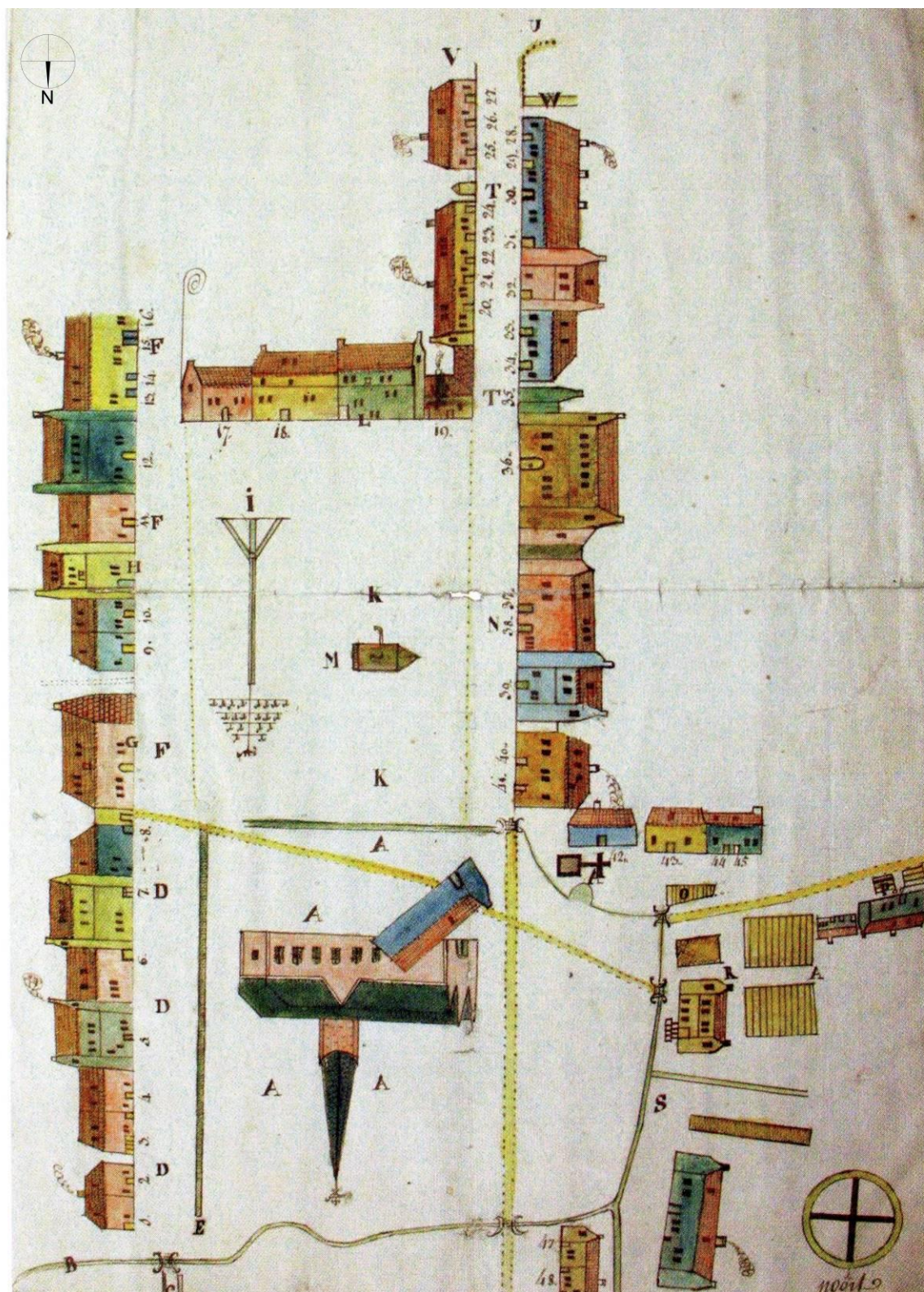

Figuur 23: Kaart met de verspreiding van veepest in 1773¹⁰ (www.cartesius.be)

⁹ Rubbrecht p. 243

¹⁰ RAG, Kaarten en plannen nr 1593, 1 blad. Afkomstig uit het archief van de Staten van Vlaanderen. Afm. blad. 55 x 42 cm. Via www.cartesius.be (geconsulteerd op 12.06.2018).

Figuur 24: Kaart van 17 maart 1791 - uit het familie-archief graaf Goblet d'Aviella, heden in RAB INV 113-939¹¹.

¹¹ Overgenomen uit: Jan DASCHOT, *Geschiedenis van een grensdorp. Watou, Abele & Sint-Jan –ter-Biezen 1830-2015*, Watou, 2015.

Repertoire van het plan hier annex.

- A. Kerke of Kerkhof der prochie van Watou.
- B. Straete geheel Noordhouk.
- D. Straete d'oostsyde geschauwt door het Graefschap ende de westsyde door den Noordhouk.
- E. Muer of slegel van het oosten het kerkhof.
- F. Straete d'oostsyde geschauwt door het Graefschap ende de westsyde door den Noordhouk.
- G. Wethuys der heerelykhede van de Douvie, eertijds graefschap
- H. Wethuys van het Graefschap.
- I. Plaetse waer eene gaeyperse gestelt is geweest ende de perse gefigureert.
- K. De plaetse van Watou.
- L. Wethuys van den Noordhouk.
- M. Pompe ontrent het midden de plaetse.
- N. Markt van Watou,
- O. Hovenier hoveken onder de Noordhouk.
- P. Het huys ende hovenier van den heere cappellaen.
- Q. Deel van het hovenierhof van den heer pastor eertyds gecedeert voor d'heer Tant par acte gepasseert voor wethouders van den Noordhouk.
- R. Huys ende hovenierhof van den heere pastor.
- S. Hofstede ende huys onder den Noordhouk competerende den Marquis.
- T. Wegh eedende van de markt en plaetse van Watou naer het casteel weede geheel Noordhouk.
- V. Kasteel weede.
- U. Een partyken landts.
- W. Eenen gragt geseydt vuyl gragt.

Numeris : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16. huysen gelegen onder het Graefschap.

Numeris : 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40. gelegen onder den Noordhouk.

Numero 41. De herberge Sint Jooris, wethuys van Cortewyle.

Numero 42. De brauwerie van de selve herberghe onder den Noordhouk.

Numero 43. 54. 45. Huysen onder den Noordhouk.

Numero 46. Huys ende deel van eene weiede onder den Noordhouk competerende d'heer ende M^{re}. Ch^s. Tandt.

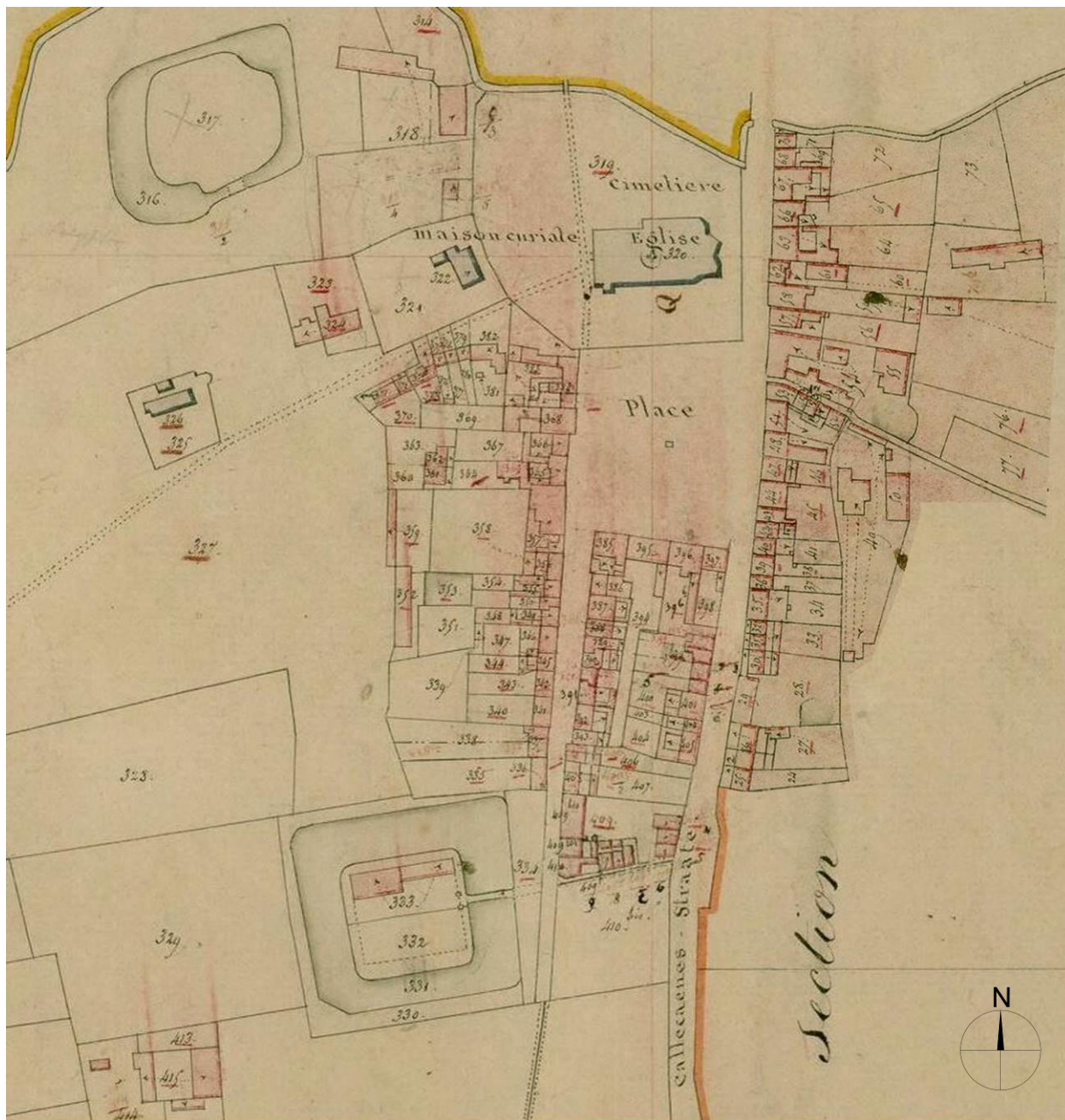
Numeris 47. 48. Huysen onder den Noordhouk.

Numero 49. Weedeken gaende met de costerie van Watou onder den Noordhouk.

Op den 17 Maerte 1791 was by de onderschreven geëede landtmeters ten versoeke van d'heer Pieter François De Baenst, bailliu der heerlijkhe van Watou, geseyt Noordhouk gemaakt bij aentooninge het plan hier annexe sonder eenige metinghe met het repertoire hierboven. t'Oorc., ende waeren onderteekendt: Bataille ende J.-B. Berten, junior

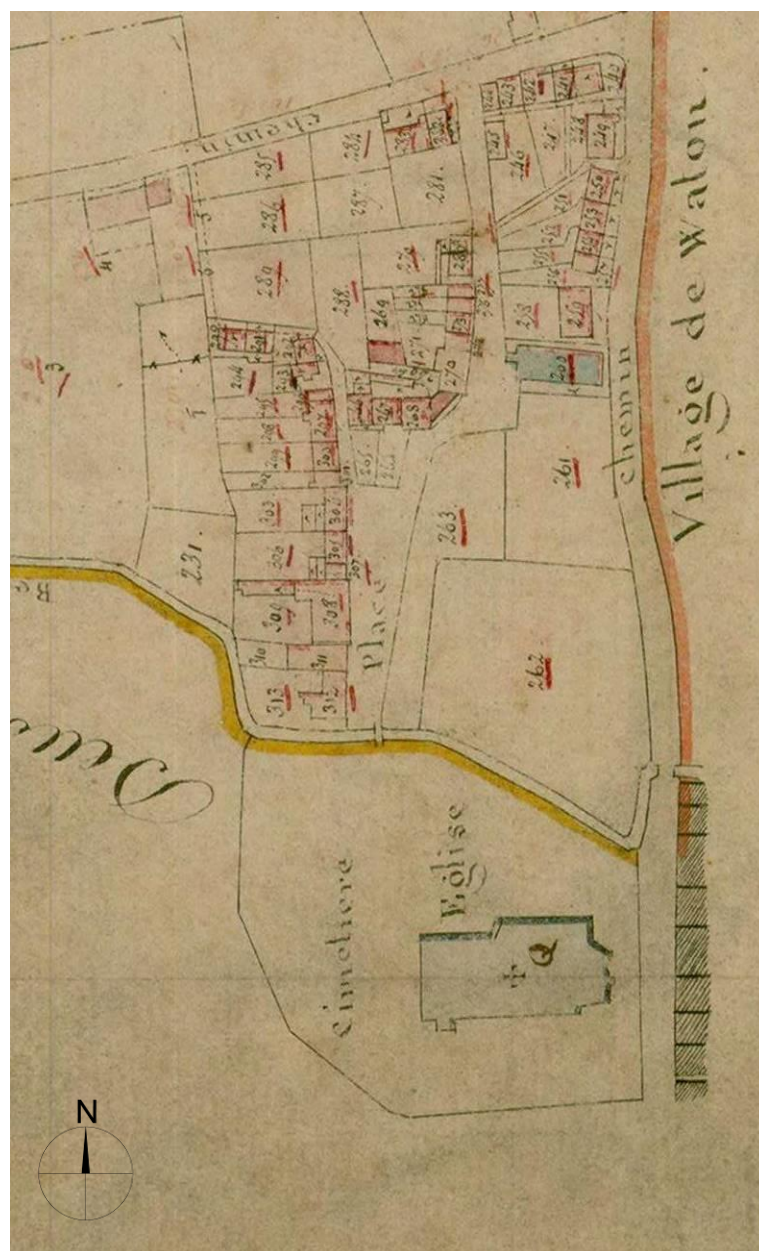
Figuur 25: Legende bij de kaart van 1791 (overgenomen uit Rubbrecht, op.cit., 1910).

Figuur 26: Primitief kadaster (omstreeks 1832) via www.cartesius.be (eigen montage met blad 1 van Sectie B – oostzijden van Moenaardestraat/Watouplein en Steenvoordestraat – ten zuiden tot aan perceel B 22).

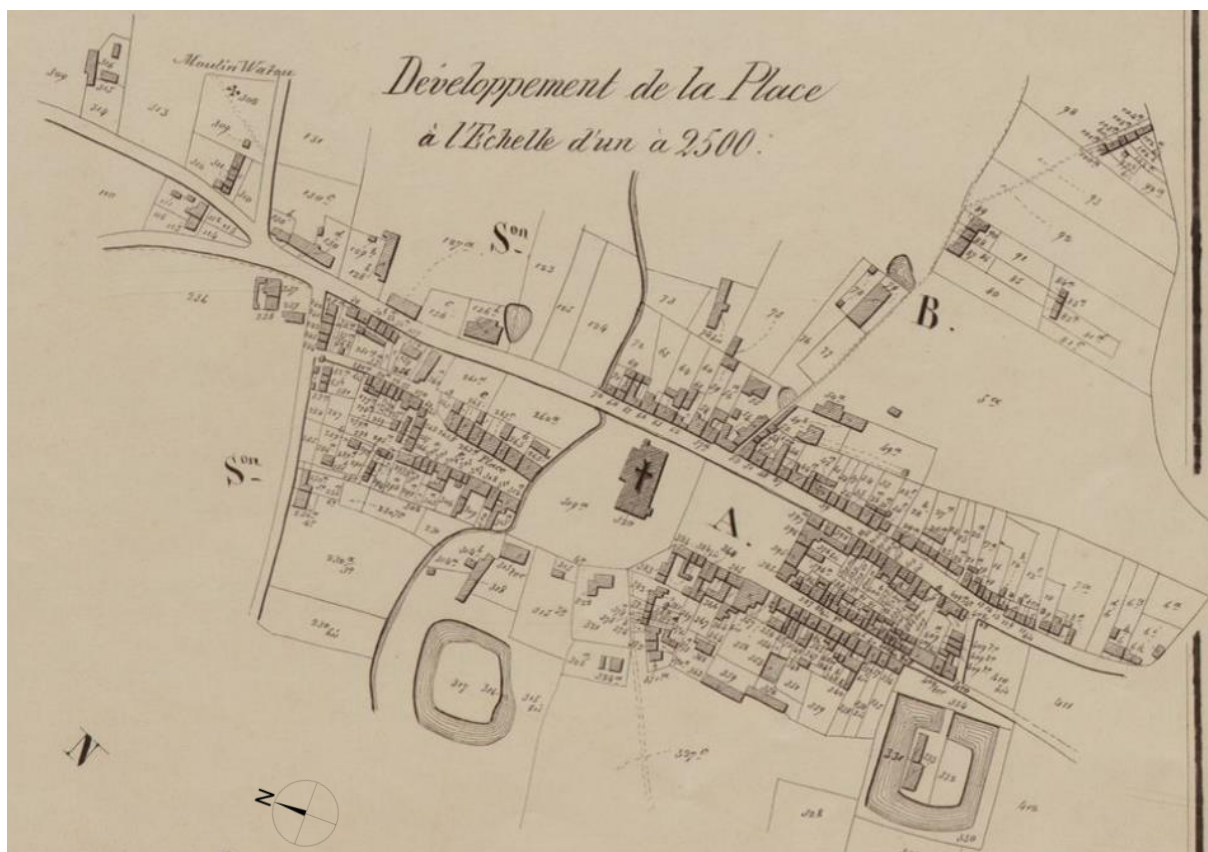

Figuur 27: Primitief kadaster (omstreeks 1832) – kaartblad van Sectie A ten noorden van de Warandebeek – via www.cartesius.be.

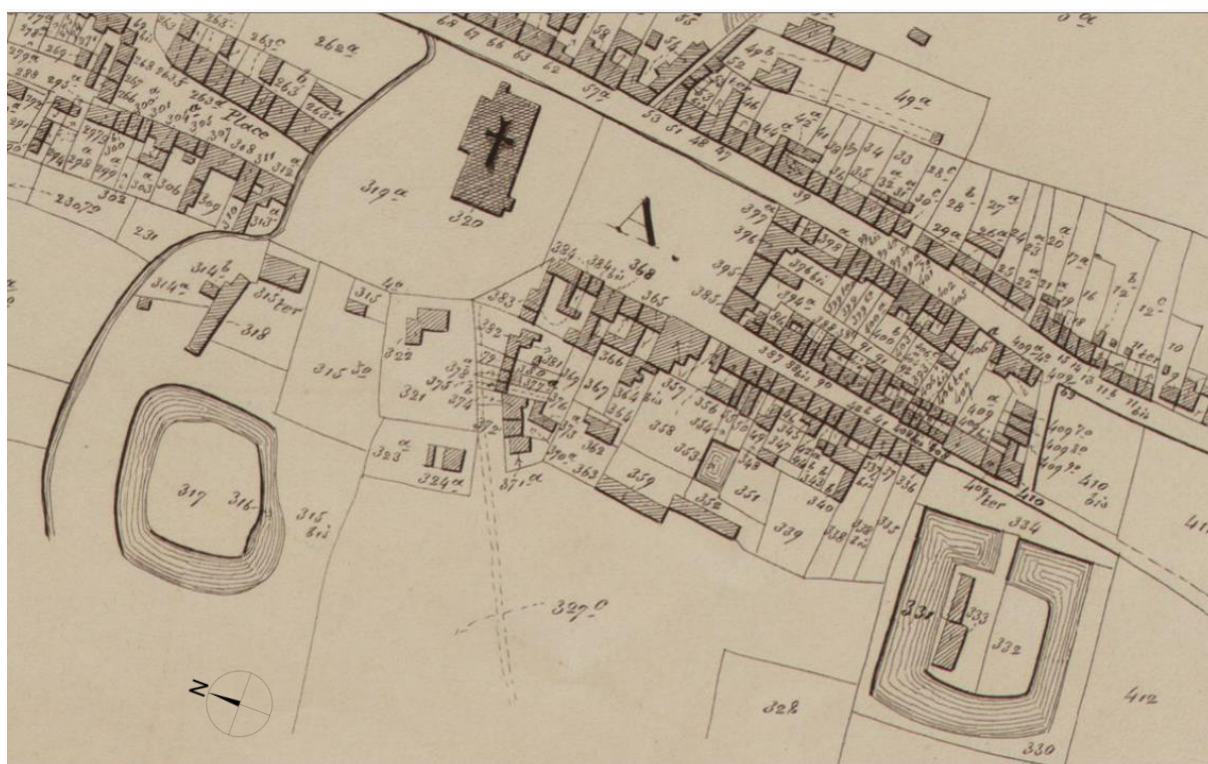

Figuur 28: Atlas der Buurtwegen (1841) (via www.geopunt.be).

Figuur 29: Kadasterkaart Popp (1851 – uitgave 1852) – uitsnit van het dorpscentrum (via www.kbr.be).

Figuur 30: Kadasterkaart Popp (1851 – uitgave 1852) – detail van de vorige figuur.

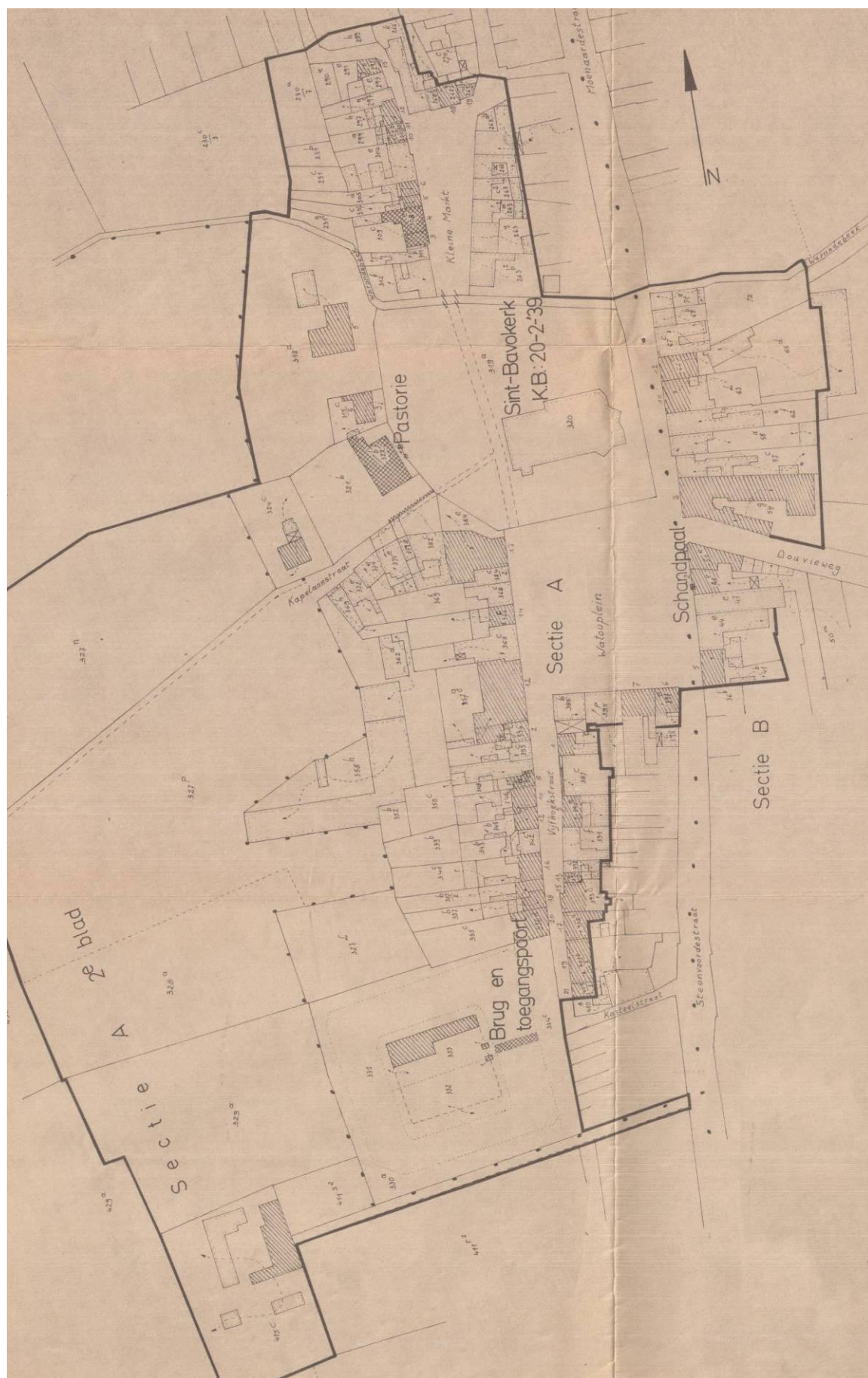
De kadastrale ontwikkeling kort na het primitief kadaster (1832) over de Atlas der Buurtwegen (1842) tot de kadasterkaart Popp (1851) is nauw te volgen. In deze periode is vooral de verdere ontwikkeling van de Kleine Markt opvallend – waar we in volgend hoofdstuk nauwer op terugkomen.

Later zijn er geen overzichtskaarten met de kadastrale toestand meer bekend, tot aan de kadasterkaart horend bij de bescherming als dorpsgezicht in 1985.

Er mag echter gesteld worden dat de algemene ruimtelijke evolutie van het dorp (binnen de projectzone) in 1851 reeds voltrokken wordt, waar enkel op het niveau van de afzonderlijke gebouwen zoals schaalverkleiningen in de 19de eeuw (opdelingen van woningen) latere schaalvergrotingen in de 20ste eeuw, verbouwingen, verhoging met een bouwlaag etc. verdere evoluties te noteren zijn, doch weinig of geen grote wijzigingen aan de kadastrale structuur. Een aantal van deze tendenzen van verbouwingen komen aan bod in de volgende onderdelen van de studie:

2.2. Typologische studie van de dorpswoning en bebouwing – ontwikkeling van de 18de eeuw tot begin 20ste eeuw

2.3. Ontwikkelingen in de 20ste eeuw

Figuur 31: Kadastrale kaart in 1985 (via www.onroerenderfgoed.be).

2.2 **Typologische studie van de dorpswoning en bebouwing – ontwikkeling van de 18de eeuw tot begin 20ste eeuw**

Er bestaat een omvangrijke postkaartencollectie, virtueel verzameld via de beeldbank Westhoek Verbeeldt, op basis waarvan we een goede typologische analyse kunnen uitvoeren van de dorpswoningen en gebouwen in Watou aan het begin van de 20ste eeuw. Het beeldmateriaal dateert sporadisch eens van voor WOI, maar hoofdzakelijk uit de jaren 1920.

Het is belangrijk deze analyse hier uit te voeren, om te duiden waar het dorpsgezicht naar toe is geëvolueerd van deze periode tot in 1981-1989 (begindatum: veldwerk met fotografische inventarisatie in functie van de inventaris Bouwen door de Eeuwen Heen¹²; einddatum: bescherming van het dorpsgezicht) enerzijds, en naar het huidige voorkomen anderzijds.

Vanuit de verdere studie van schrijnwerktypologie uit deze iconografische studie – onderbouwd door de twee hoger geciteerde kadasterkaarten uit de 19de eeuw – kunnen we echter het gros van dit gebouwenbestand terugvoeren naar de tweede helft van de 19de eeuw, waardoor de analyse vooral de verandering van het beeld uit die periode zal behandelen.

Vermits de historische beelden ook de buitenaanleg en verhardingen afbeelden, wordt per onderscheiden plein en straat ook telkens besloten met een beschrijving van de evolutie van het uitzicht van het publieke domein.

2.2.1 De Kleine Markt

Kristof Papin duidt de Kleine Markt als waarschijnlijk de oudste markt of publieke ruimte in Watou.¹³

Dit duidt hij als volgt: de historische feodale kasteelmote situeert hij ter hoogte van de walmote, die ten westen van de kerk nog zichtbaar is op alle historische kaarten (Ferraris, 19de-eeuwse kadasterkaarten). Het was gebruikelijk in oude dorpsstichtingen, dat kerk en kasteel nabij gelegen waren, op gronden geschonken door de heer aan de kerk. Het feit dat de Kleine Markt historisch steeds aan de kerk heeft behoord, is een aanwijzing dat deze ook onderdeel uitmaakt van de schenking, waarbij de zone ten zuiden van de Warandebek werd ingericht als kerk en kerkhof, en de zone ten noorden van de beek als marktruimte. De historische eigendomssituatie als eigendom van de kerkfabriek kan nog perfect afgelezen worden op de kadastrale legger Popp (1851) – de situatie duurt tot 1955 wanneer de kerkfabriek met toestemming van het provinciebestuur in totaal 35 eigendommen op de Kleine Markt verkoopt.

---

¹² DELEPIERE Anne-Marie, HUYS Martine, *Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 11n2. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Ieper - Kanton Poperinge*, Turnhout, 1989

¹³ Kristof PAPIN, *op.cit.*, p. 16-17

Tot slot stipt Kristof Papin aan dat de langwerpige vorm ook een langwerpig driehoeksvorm heeft, waardoor het in oorsprong als een dries kan hebben gefungeerd. Dit reflecteert zich echter niet in de toponomie.¹⁴

Voorts tonen diverse historische iconografische bronnen jammer genoeg dit deel van het dorp net niet (Sanderus, kaart 1791). De Ferrariskaart toont weinig detail voor de Kleine Markt, al mogen we voorzichtig besluiten dat er een ruraal karakter verbonden is aan de losse bebouwing rond de Kleine Markt, dat duidelijk verschilt van de aaneengesloten bebouwing aan drie zijden van het Watouplein, de oostelijke straatwanden van de Moenaardestraat en de Steenvoordestraat en beide straatwanden van de Vijfhoekstraat.

Als we dit als uitgangspunt aannemen, dan kan er besloten worden dat de verdichting naar aaneengesloten bebouwing pas start in de vroege 19de eeuw aan de west- en noordzijden van het plein, wanneer de oostelijke pleinwand tussen 1832 en 1841 werd gerealiseerd (vergelijk primitief kadasterkaart met Atlas der Buurtwegen), waarvan de hoekwoning (huidige huisnummer 43) tussen 1841 en 1851 (plann Popp).

Drie gebouwen tellen twee bouwlagen. Het gaat om (huidige) huisnummers:

- 3+4: oorspronkelijk één dubbelhuis van zeven traveeën. De heden zichtbaar geworden strekken boven de rechthoekige venster- en deuropeningen in afwijkende gele kleur doen vermoeden dat het gebouw van oorsprong in twee bouwlagen is gebouwd;
- 42: in oorsprong vrije meisjesschool van juffrouw Maria Depuyt¹⁵, later, vanaf 1929 postgebouw. Op de twee foto's die dateren voor de gevelcementering is ook het kleurverschil van rode baksteen voor het gevelvlak en gele baksteen voor de strekken zichtbaar, die doen vermoeden dat het gebouw in oorsprong twee bouwlagen hoog was;
- 8: op de oudste foto's wit geschilderd, later met prikbepleistering afgewerkt. Hier is niet mogelijk te zeggen als dit van in de vroege 19de eeuw twee bouwlagen telde, zij het later in de 19de eeuw een bouwlaag bijkreeg.

Voor de rest zien we bescheiden arbeiderswoningen onder één bouwlaag en zadeldaken met hanggoten. De gevelmaat is relatief bescheiden, uitzonderlijk van 5 traveeën breed, maar vaak minder breed, tot zelfs ondiepe huizen bestaand uit één venster en één deurtravee. Omstreeks 1920 zien we ten zuiden van het huisnummer 8 zelfs drie opeenvolgende kleine woningen van slechts twee geveltraveeën. Twee van deze woningen zijn uit een groter pand geëvolueerd (perceelnummer 303 op de primitieve kadasterkaart). Samen met de hoger geciteerde opsplitsing van het huisnummer 3+4 is dit een aanduiding

---

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Jan DASCHOT, op. cit., p. 75 en p.98 overzichtskaart. Op de overzichtskaart wordt de school gedateerd van ca 1830-1848. Allicht moet deze tijdsवक wat later gesitueerd worden. Zie hoger m.b.t. periode van bouw van deze woningen. Maria Depuyt is (naast de kerkfabriek) mede-eigenaar van dit pand en het pand ten zuiden daarvan (wellicht de eigen woning) in 1851 (kadastrale legger Popp). De metalen hekkens op de oudste foto's lijken daar nog een restant van. Allicht onder toelating van de kerkfabriek en zonder kadastrale opsplitsing gebleven, is dit een afgebakende zone waar de meisjes buiten hun pauze konden nemen. Het gaat om de enige voortuin op de Kleine Markt in die periode.

dat op de Kleine Markt in de tweede helft van de 19de eeuw nog een schaalverkleining van de woningen is doorgevoerd.

Niettemin is er begin de 20ste eeuw wel een tendens om de woningen wat te 'verrijken' of te vergroten. Zo worden enkele geveltjes aan de oostelijke gevelwand opgetrokken en krijgen een kroonlijstgoot ter vervanging van een hanggoot. Het huisnummer 6 op de westelijke pleinwand wordt opgetrokken met een hoger mansardedak.

Uit studie¹⁶ blijkt dat dit dorpsgedeelte (samen met de straten van de Kleine Markt die niet in de bescherming liggen) bewoond werd door de armste dorpsinwoners, vooral ambachtsslui als schoenlappers, strodekkers, plankenzagers, blikslagers, winkeliers en herbergiers.

In de loop van de 19de eeuw werden diverse saneringen uitgevoerd om de leefomstandigheden te verbeteren, onder andere de plaatsing van een publieke pomp. De Kleine Markt kwam geregeld onder water bij overstromingen van de Warandebeek. Deze dorpswijk wordt in de volksmond 'smouthhoek' genoemd in tegenstelling tot de 'butterhoek' waar de rijkere dorpsbewoners resideerden¹⁷.

Omstreeks 1910-1920 is enkel de herberg 'in de koorne blom estaminet' op de noordelijke wand van de Kleine Markt (huidig nummer 22) veruitwendigd te herkennen als herberg met een opschrift. Diverse woningen hebben wel een veruitwendigde winkelpui – typologie waar we in hoofdstuk 3 op zullen terugkomen.

Zonder enige uitzondering zijn alle schrijnwerken op de oudste postkaarten van de Kleine Markt van het type kruiskozijnramen met schuivende vleugels (19de-eeuws type) – per onderscheiden pand kan aangetoond worden dat recentere types (T-ramen etc.) pas vanaf de jaren 1920 ingang vinden.

Op de raamtipes komen we terug in hoofdstuk 3.

---

¹⁶ Jan DASCHOT, op. Cit., p. 67.

¹⁷ Deze volksnaam wordt niet in historische bronnen teruggevonden, maar wordt ook al door Rubbrecht opgetekend. Vriendelijke mededeling van Jan Daschot.

Figuur 32: Kleine Markt voor WOI (Westhoek Verbeeldt – HEU004501063).

Figuur 33: Kleine Markt omstreeks 1920 (Westhoek Verbeeldt – HEU004501064).

Figuur 34: Kleine Markt kort voor WOI (Westhoek Verbeeldt – HEU004516638).

Figuur 35 : Kleine Markt kort voor WOII (Westhoek Verbeeldt – HEU004500883).

Figuur 36 - 37 : Bestratingen Kleine Markt in 1960 (Westhoek Verbeeldt – HEU004512405 en HEU004512410).

Figuur 38 : Kleine Markt in 1980 (Westhoek Verbeeldt – HEU004512850)

Verhardingen en aanleg op de Kleine Markt

Het vooroorlogs uitzicht van de Kleine Markt bestond uit een verharding in aangedamde aarde met onregelmatige stenen verhard, waarbij de verhoogde stoepen gekasseid waren. Evenwijdig aan de rooilijnen was een taps uitlopend plantvak afgeboord met grote natuurstenen boordstenen. Een grote natuurstenen pomp stond op de noordelijke rand van dit plantvak. Aan de zuidzijde een natuurstenen element, waar de functie van onbekend is. Mogelijk was het oorspronkelijk bedoeld als 'Amsterdammer' om te verhinderen dat koetsen dit deel zouden oprijden. Kort voor WOI worden ook de rijstroken van de Kleine Markt

verhard met grote kasseien. De vorm van het plantvak wordt gevolgd in de aanleg, waardoor de kassiebestrating op een punt uitkomt.

Een gaslantaarn wordt bijgeplaatst begin van de jaren 1920.

Op het einde van de jaren 1930 zien we reeds een groot deel van de verhoogde stoepen met effen gemaakt oppervlakte, vermoedelijk een bitumineuze afwerking aangebracht rechtstreeks op de kasseien. Slechts ter hoogte van de huisnummers 3 en 4 bleef een strook in kasseien behouden. Op het zuidelijk deel van het plantvak staat dan een al uit de kluiten gewassen linde, allicht in de eerste helft van de jaren 1920 aangeplant.

In de loop van de jaren 1950 verdwijnen de kasseien, waarbij de rijstroken geasfalteerd worden. De verhoogde stoepen worden in betontegels en betonnen boordstenen hernomen. Van het plantvak wordt enkel aan noorzijde enkele meters overgehouden. Zowel de linde als de waterpomp verdwijnen bij deze heraanleg. Dit uitzicht blijft tot einde jaren 1980, waarbij in het plantvak verschillende hagen worden geplant (zie foto 1980) en nog later het monument voor de brouwer wordt opgericht¹⁸.

Omstreeks 1990 werd de huidige aanleg gerealiseerd, met stoepen in kleiklinkers, op dezelfde hoogte als de rijstroken in platte vierkante kasseien en de parkeerstrook in kleiklinkers.

2.2.2 Watouplein en oostelijke straatwand Moenaardestraat

Als uitgangspunt voor ons typologisch onderzoek van Watouplein dient de kaart van 1791. De kaart is reeds drie maal gepubliceerd, en bij Rubbrecht – die de kaart nog geconsulteerd had in het familie-archief van graaf Goblet d'Alviella – is duidelijk dat de kaart door twee plaatselijke landmeters was gemaakt op last van Pieter De Baenst, baljuw van de heerlijkheid Noordhoek¹⁹. De verdere bestuurlijke context of aanleiding van het document blijft onbekend. We veronderstellen dat, naast de afgrenzing van de juridicties van de complexe bestuurlijke context, de kaart ook met taxatiedoeleinden werd opgemaakt.

Er is immers een duidelijk onderscheid gemaakt tussen gebouwen met één bouwlaag en twee bouwlagen. Op de verhoudingen van de hoogte van de ramen mag niet worden afgegaan; doch in de langse gevels is een tweede bouwlaag systematisch aangeduid met een horizontale streep. Om een of andere reden, mogelijk ook i.f.v. taxatie worden vrij systematisch oplopende puntgevels weergegeven door een neerslagprojectie in het vlak. Deze systematiek is quasi volledig aangehouden voor de gebouwen met twee bouwlagen (waarvan dus niet de volledige zijgevels zichtbaar waren, maar slechts de delen die opliepen boven de daken van de burelen). Voor de gebouwen met één bouwlaag wordt deze

---

¹⁸ Zie foto HEU004514607 uit 1987 op www.westhoekverbeeldt.be.

¹⁹ Jan DASCHOT, *op. cit.*, p. 65, L.A. RUBBRECHT, *op. cit.* p. 240

systematiek vaker verlaten – niet alle gebouwen die zonder vrije zijgevel worden afgebeeld kunnen immers een dakschild aan deze zijde hebben gehad.

Over het verschil van de gebruikte kleuren voor de gevels kunnen we geen zinnige verklaring geven. Deze lijkt in ieder geval niet te koppelen aan materiaalgebruik (e.g. baksteen, deels natuursteen, vakwerk).

Op de bestuurlijke context en de opdeling van Watou in vele bestuurlijke eenheden die teruggaan op feodale structuur, gaan we hier niet in. Er kan hiervoor worden verwezen naar studies²⁰. Belangrijk te melden is wel dat tot het eind van de 18de eeuw drie van de bestuurlijke machten op het Watouplein vertegenwoordigd waren met hun wethuis:

- Wethuis van de heerlijkheid van de Douvie – onder letter G op de kaart van 1791 (*Het Damberd* heden gekend als *Douviehuis*, Moenaardestraat 2);
- Wethuis van het graafschap – onder letter H op de kaart van 1791 (*De Gouden leeuw* heden gekend als *het Wethuis*, Watouplein 2);
- Wethuis van de Noordhouck – onder letter L op de kaart van 1791 (*Hof van Commerce*, ter plaatse van het gemeentehuis gebouwd in 1965, Watouplein 9);
- Wethuis van heerlijkheid – nummer 42 op het plan (*herberg Sint-Joris*, heden gekend als *het Hommelhof*, Watouplein 17).

Alle wethuizen waren gekoppeld aan een gelagzaal²¹.

De huizen onder twee bouwlagen op het einde van de 18de eeuw zijn:

- Oostzijde Watouplein: het Wethuis (Watouplein nr. 2) en het huidige nummer 5;
- Zuidzijde Watouplein: het huidige gasthof 'in de eendracht' (nr. 7) en de twee panden voorgangers van het gemeentehuis van 1965;
- Westzijde Watouplein: voormalige notariswoning²² (nr. 12) en het huidige pand Paterstafel (nr. 15);
- Langs de Moenaardestraat: het huidige nr. 6 en huidige nr. 10;
- Tot slot met een excursie langs de Kerkhofstraat en de Kapelaanstraat: enkel de laat 18de-eeuwse pastorie. De kapelanij was nog een woning onder één bouwlaag en ter plaatse van het huidige adres Kerkhofstraat 5 stond nog tot na 1851 (plan Popp) een boerderij.

Het beeld begin 20ste eeuw doet vrij uniform aan van uitzicht. Het enige gebouw dat we als 18de-eeuws kunnen duiden op dat ogenblik is het Douviehuis. De kozijnramen onder strekboogopening en het mansardedak zijn in ieder geval typologisch correct (de mogelijkheid dient in acht genomen te worden dat de kleinroedeverdeling in de loop van de 19de eeuw is gewijzigd naar 4x grotere glasvlakken).

---

²⁰ L.A. RUBBRECHT, *op. cit.* Kristof PAPIN, *op. cit.*

²¹ Zie ook Jan DASCHOT, *op. cit.*, p. 215

²² In de inventaristekst DELEPIERE, HUYS, *Bouwen door de eeuwen heen*, *Op. cit.*, is foutief vermeld dat het om een oude brouwerij zou kunnen gaan. De woning heeft nooit deze functie bekleed.

Andere gebouwen doen alle veeleer 19de eeuws aan of zijn op de wip van de 19de eeuw naar 20ste eeuw gebouwd (Moenaardestraat 12 – klooster van zusters Jozefienen (1881-'82), Watouplein 5, Watouplein 15).

Rond die tijd doen nieuwe schrijnwerktypes de intrede, doch voor de rest zien we op Watouplein en Moenaardestraat slechts één (19de-eeuws) venstertype: het kruiskozijnraam met schuifvleugels. De voormalige brouwerij is het enige venstertype dat opnieuw tot op de 18de eeuw zou kunnen teruggaan (opnieuw dit venstertype, maar onder strekboogopening en met amandelprofiel op middenstijl en wisseldorpel), hoewel dat te staven door eventuele uitbraaksporen van kleinhoutverdelingen – het zou m.a.w. ook 19de-eeuws kunnen zijn. Voor de verdere bespreking van de venstertypologieën wordt verwezen naar hoofdstuk 3.

Alles wijst dus in de richting dat het geheel van Watouplein en Moenaardestraat (tot aan het huisnummer 10) in de loop van de 19de eeuw bewust een uniform uitzicht kreeg, in geveltypologie en gevelhoogte. Dat hierbij vooral het zicht van het gevelscherm belangrijk was, wordt gestaafd door de volgende twee voorbeelden:

1. Het hoekpand Watouplein 10 (hoek met Vijfhoekstraat)

Op de foto na de afbraak van Watouplein 8 voor de bouw van het nieuwe gemeentehuis in 1965, zien we duidelijk dat de achtergevel van dit pand slechts één bouwlaag hoog is, en dat het spant dus eigenlijk aanzet op de balkenlaag boven de gelijkvloerse verdieping. De dekbalk van het spant is opgelegd in de voorgevel, en de structuur van de zolder bestaat nog uit een nokstijl met schoren.

Met andere woorden in die vorm herbouwd in de 19de eeuw.

2. Het Hommelhof en buur Watouplein 16 / 17

Hier werd een bestaande dakkap onder hoge helling (ongeveer 55° - oorspronkelijk gedekt met stro?) aangepast met een nieuwe helling om aan de pleinzijde een tweede bouwlaag te bekomen.

Het beeld op Watouplein aan het begin van de 20ste eeuw blijft vooral een aaneenschakeling van café's / herbergen en winkels, met andere woorden de voornaamste functie, die gekoppeld aan de aanwezigheid van de wethuizen uit het ancien regime stamt. Na de bestuurswijzigingen in de moderne tijd in de 19de eeuw neemt het gemeentehuis van de gemeente Watou ook zijn intrek nabij of boven een herberg, eerst nog bij het Damberd / Douviehuis tot 1850 en vanaf dan boven herberg 'Gemeentehuis' (heden café *Oud Gemeentehuis*, Watouplein 4)²³.

---

²³ Jan DASCHOT, *op. cit.*, p. 216

Figuur 39: Zicht op gevelrij Moenaardestraat in de jaren 1910 (Westhoek Verbeeldt – HEU004501291).

Figuur 40: Watouplein in noordoostelijke richting omstreeks 1910 (Westhoek Verbeeldt – HEU004501306).

Figuur 41: Watouplein zuidelijke en westelijke pleinwand voor WOI (Westhoek Verbeeldt – HEU004501311).

Figuur 42: Watouplein oostzijde en zuidzijde ca. 1919 (Westhoek Verbeeldt – HEU004501312).

Figuur 43: Watouplein zuid en westzijde eind jaren 1920 (Westhoek Verbeeldt – HEU004501314).

Figuur 44: Watouplein oost en zuidzijde begin jaren 1920 (Westhoek Verbeeldt – HEU004501316). De bomen werden pas heraangeplant na vernielingen t.g.v. troepenbewegingen in WO^I²⁴.

²⁴ Vriendelijke mededeling Jan Daschot.

Figuur 45: Gemeentehuis, tot WOI gevestigd boven herberg Gemeentehuis, huidig adres Watouplein 4 (Westhoek Verbeeldt HEU004501313).

Figuur 46 : Oorlogsmonument omstreeks 1925 (Westhoek Verbeeldt HEU004501317).

Figuur 47: Gesloopte toestand in 1965 (Fonds Het Wekelijks Nieuws, Stadsarchief Poperinge - FWN_N120 HWN-650300-N-012_004).

Figuur 48: Watouplein 16 + 17 – het Hommelhof: voorbeeld van verbouwing van de bestaande dakstructuur voor extra bouwlaag in de pleingevel.

Figuur 49 : luchtfoto van Watouplein vermoedelijk eind jaren 1960 (Westhoek Verbeeldt HEU004502539).

Figuur 50 : Watouplein in 1981 (Westhoek Verbeeldt HEU004503422)

Figuur 51 : aangeplante Accacia's begin jaren 1980 (foto 1981 – inventaris Onroerend Erfgoed)

Verhardingen, groen en inrichtingen op Watouplein

Op de oudste foto's voor en tijdens WOI zien we verhoogde stoepen tegen de huizen, effen in kasseiklinkers aangelegd²⁵. De stoepen zijn afgezoomd met grote natuurstenen boordstenen.

Deze verharding dateert uit 1899, wanneer de gemeenteraad beslist het Watouplein te verharden met uitgebroken kasseien, afkomstig van de weg Roesbrugge-Poperinge²⁶.

Het volledige plein was aangelegd in grote kasseien. Het plein zelf lag verhoogd t.o.v. de omliggende rijstroken, verhard in dezelfde kasseien, met een boordsteen in natuursteen. In deze periode zijn ook de sporen van de tramlijn duidelijk aanwezig. De tram kwam uit de Douvieweg en draaide op Watouplein af richting Moenaerdestraat.

Tot WOI werd Watouplein door een hoge petroleumlantaarn met meerdere armaturen verlicht (zie Figuur 40 en Figuur 42). In 1911 wordt een nieuwe gasverlichting aangelegd in Watou, waarbij 26 lantaarns in de belangrijkste straten en pleinen worden geïnstalleerd²⁷.

²⁵ Zie Figuur 42 hierboven en foto HEU004501305 op www.westhoekverbeeld.be.

²⁶ Daschot, Op. cit., 2015, p. 109

²⁷ DASCHOT, Op. cit., 2015, p.108.

Het nieuwe type gaslantaarn is zichtbaar op Figuur 43. In 1934 wordt de openbare verlichting op elektriciteit omgeschakeld²⁸.

Samen met de elektrische verlichting, worden ook de huizen op elektriciteit aangesloten. Op de gevels zien we in die periode systematisch metalen uitkragende structuren in metaal verschijnen, de lang een storend uitzicht hebben met zich mee gebracht (zie bijvoorbeeld Figuur 52). In de gevels (over het ganse dorpscentrum) kunnen nog de restanten van de weggezaagde stalen H-profielen van deze constructies worden waargenomen.

In 1921 wordt het standbeeld voor de gesneuvelden opgericht op Watouplein. Het wordt gemaakt door beeldhouwer Pickery uit Brugge en centraal op het plein opgericht, binnen een met natuurstenen kolommen en smeedijzeren hekken omzoomde tuin. Oorspronkelijk waren de opschriften aan vier zijden tegen een zwart geschilderde achtergrond (zie Figuur 46), doch al spoedig zou deze zwarte laag worden weggenomen om de natuursteenkleur opnieuw te tonen.

Eind jaren 1920 was op Watouplein ook een musiekkiosk opgesteld (zie Figuur 43). Het lijkt te gaan om een mobiele constructie, die sporadisch opduikt op foto's, en mogelijk tot in de jaren 1980 in oorsprong dezelfde constructie is²⁹.

Begin jaren 1960 worden, net zoals de andere rijwegen van de dorpskern, de rijvakken rondom het Watouplein geasfalteerd. Een licht verhoogde zone in kasseien blijft behouden. Een luchtfoto eind jaren 1960 (Figuur 49) toont een vrij clean uitzicht van het Watouplein. De stoepen worden ook verhoogd met betonnen boordstenen en worden met betontegels gelegd³⁰.

Groen op het Watouplein.

Voor de aanleg met kasseien van Watouplein in 1899 worden 27 lindebomen geveld, die in 1821 waren aangeplant³¹.

Dit leidde tot een protestschrijven van de omwonenden in 1900 aan de gemeenteraadsleden³².

Pas in 1911 komt er een heraanleg van 24 kleine lindebomen rond Watouplein. Een viertal jaar later gaan alle boompjes verloren in de troepenbewegingen van WOI. In 1921 worden opnieuw zilverlinden aangeplant³³. Deze aanplant is zichtbaar op Figuur 44, maar zou om een niet gekende reden ook geen lang leven beschoren zijn. Een reeks foto's van het H.

---

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Zie westhoek verbeeldt HEU004505748 – op dezelfde plaats opgesteld eind jaren 1930, zie HEU004514565, in dezelfde vorm opgesteld op de Kleine Markt in 1983.

³⁰ Zie o.m. foto HEU004503509 op www.westhoekverbeeld.be.

³¹ DASCHOT, *Op. cit.*, 2015, p.108.

³² Geachte heeren, 't komt nu in 't gebruik – een gebruik van hooger hand ten zeersten aangeprezen – van op openbaare plaatsen en wegen, sieradboomen te planten. Alle man was het eens om te bekennen dat onze oude markt, met hare oude linden, er waarlijk prachtig uitzag. Dat men onze markt hare oude schoonheid weergeve, om de talrijke reizigers, die weldra Watou zullen doorkruisen, een heerlijk gedacht laten opvatten van onze welbegaamde, vooruitstrevende gemeente! Daar tegen dit ontwerp – dat op de bijtreding alle geletterde menschen mag roemen – geen geldelijke opsprake te passe en komt, diervan de ondergeteekende verhopende dat de markt weldra, lijk vroeger, met praalbomen zal versierd worden. (Stuk SAP – vriendelijk meegedeeld door Jan Daschot dd. 19.09.2019.

³³ DASCHOT, *Op. cit.*, 2015, p.108.

Hartfeest in 1934 toont in ieder geval dat er geen bomen meer aanwezig zijn op het Watouplein.

Begin jaren 1980 is er opnieuw een jonge aanplant van bomen. Langs de oostrand van het plein worden bomen geplant in de stoep, langs de zuidrand op de overgang tussen het gekasseide plein en de rijweg³⁴.

Met uitzondering van het plantvak rond het oorlogsmonument en de hierboven opgesomde pogingen van aanplant van bomen, blijft Watouplein verstoken van groen. Geen van de 20ste-eeuwse aanplanten is kunnen uitgroeien tot volwassen exemplaren.

2.2.3 Vijfhoekstraat

In de Vijfhoekstraat hebben we ook de kaart van 1791 als uitgangspunt. De straat toonde toen eveneens een sterk aaneengesloten bebouwing – wat door de Ferrariskaart bevestigd wordt. Er is één gebouw langs de westelijke straatwand met twee bouwlagen. Afgaande op de perceelstructuur in 1832 (primitief kadaster) lijkt het te gaan om perceelnummer A346, het huidige nummer 10. Dit stemt niet meer overeen met het huidige gebouw, waardoor we tot de conclusie moeten komen dat het in de 19de eeuw door een lager gebouw werd vervangen, om pas begin 20ste eeuw opnieuw een tweede bouwlaag te krijgen³⁵.

Zeker zijn er een aantal 18de-eeuwse woningen met één bouwlaag bewaard gebleven, doch het algemene uitzicht van de straat in de vroege 20ste eeuw (postkaarten jaren 1920) wordt bepaald door lage woningen, meer breedhuizen van vier traveeën, maar evenveel kleinere woningen van drie en slechts twee geveltraveeën.

In dit vrij uniforme straatbeeld zijn op dat ogenblik nog maar enkele gebouwen die met een tweede bouwlaag boven de arbeiderswoningen uittorenen, alle daterend van het einde van de 19de eeuw of begin van de 20ste eeuw:

- De burgerswoning nr. 16 uit 1881 met geblokte gevelpilasters;
- De laat 19de-eeuwse burgerswoning nr. 19;
- De woning nr. 10, als hierboven besproken;
- De woning nr. 4, gebouwd vroege jaren 1920.

Met uitzondering van de vroeg 20ste-eeuwse schrijnwerken (T ramen) in de huisnummers 4 en 10 is ook de typologie van het schrijnwerk vrij uniform. Ramen zijn alle kruiskozijnen met schuivende vleugels, ook voor het schrijnwerk op de verdieping van nr. 19.

---

³⁴ Zie o.m. Figuur 50 en Figuur 51. Op laatstgenoemde is de bladvorm herkenbaar. Voor de zuidrand van het plein zie o.m. HEU004518052 op www.westhoekverbeeld.be en inventarisfoto's Onroerend Erfgoed uit 1981.

³⁵ We treden de vaststellingen in *Bouwen door de Eeuwen heen*, op.cit., p. 391 bij, dat de huidige woning oorspronkelijk een woning onder een bouwlaag was uit de eerste helft van de 19de eeuw en dat in het begin van de 20ste eeuw een verdieping werd bijgebouwd, waarbij ook de winkelpui werd ingebouwd. De baksteenformaten zijn op deze periode terug te voeren.

Overeenkomstige deurkozijnen met bovenlichten. We zien hier in het bijzonder het afzonderlijke winkelkozijn als type bestaan.

Enige uitzondering op het venstertype is het laat 19de-eeuwse type met dubbel draaiend raam in het nummer 16.

Vanaf het begin van de 20ste eeuw doen ook de meer uitgewerkte winkelpuien (omlijstingen en hoofdstel) hun intrede in de straat.

De schrijnwerktypologie wordt verder behandeld in deel 3.

Figuur 52: Vijfhoekstraat zicht richting noord situatie voor WOI – (Westhoek Verbeeldt – HEU004501066).

Figuur 53: Vijfhoekstraat zicht richting noord, foto vermoedelijk tijdens WOI – (Westhoek Verbeeldt – HEU004501068).

Verhardingen van Vijfhoekstraat

Op de oudste foto's zien we bollere grote kasseien voor het rijvak, met een drietal rijen aangelegd in de langse richting als goot. Afgezoomd door natuurstenen boordstenen lag een stoep in plattere vierkante kasseien.

Ook hier asfaltering van de rijbaan aangebracht in de vroege jaren 1960 en stoepen in betonsteen, afgeboord met een betonnen boordsteen. Deze situatie is nog aanwezig in de vroege jaren 1980³⁶.

---

³⁶ Cf. inventariscampagne Onroerend Erfgoed.

2.3 Ontwikkelingen in de 20ste eeuw

2.3.1 Verschijsing van het kaptype Mansarde

Na de Eerste Wereldoorlog en tot begin jaren 1930 tekent zich een trend af, waarbij woningen onder één bouwlaag met een hellend dak worden verbouwd naar een woning onder mansardedak.

Vaak ging dat gepaard met een verhoging van het metselwerk (zij het een integrale vernieuwing van de voorgevel).

Deze mansardekappen kwamen alle met een type dakkapel, dat duidelijk van elkaar gekopieerd was: een fijn uitgewerkt houten front met licht getoogde bovenzijde / bovenzijde en wangen in zink / fijne houten profilering bovenkant dakkapelfront aansluiting zink / dubbel opendraaiende vleugels (zie ook erfgoedelementen).

Voor zover het mogelijk is om te achterhalen, lijkt het eerste pand waar dit type dakkapel werd toegepast, het Douviehuis (Moenaardestraat 2) te zijn. De mansarde dakkap is daar ouder (dit in combinatie met een ouder type dakkapel) en gaat mogelijk terug op het einde van de 18de eeuw, hoewel we niet kunnen uitsluiten dat deze dakvorm hier in de 19de eeuw verscheen. De dakrenovatie van het Douviehuis heeft, zo lijkt het wel, deze trend in gang gezet.

Dergelijke verbouwing is door bestaand fotomateriaal met zekerheid in de periode 1918-1935 te dateren voor de volgende gebouwen: Vijfhoekstraat 2, Vijfhoekstraat 17, Kleine Markt 7+8³⁷ en Moenaardestraat 3³⁸ (buiten het beschermde dorpsgezicht).

Voor de volgende gebouwen zijn we geneigd de bouw van de mansardekap in dezelfde periode te dateren, hoewel dit op basis van de verzamelde gegevens niet met zekerheid gestaafd kan worden: Kapelaanstraat 11 en Kleine Markt 13 (huidig nummer).

De meeste van deze mansardes werden gedekt met zwart geglaazuurde mechanische stormpannen van Poperingse makelij.

Van het pand Vijfhoekstraat 2, dat kort na 1918 nieuw gebouwd wordt als herberg 'in den Rooden hoed' zien we tot onze verbazing nog als schrijnwerk blokkozijn ramen en deuren, kruisraam met schuivende vleugels. Hoewel dit type schrijnwerk zeker tot het einde van de 19de eeuw courant blijft, hadden we niet verwacht dit nog na WOI tegen te komen. Het is evenwel niet volledig uit te sluiten dat deze schrijnwerken hier secundair herplaatst werden. Dit type schrijnwerk wordt besproken in *deel 3. Erfgoedelementen*.

---

³⁷ Zie de respectievelijke inventarisfiches in bijlage.

³⁸ Vergelijk de postkaarten met nrs. HEU004501285 en HEU004501286 op www.westhoekverbeeldt.be

Figuur 54: Vijfhoekstraat 2 in 1981 (inventaris Onroerend Erfgoed).

Figuur 55: Moenaardestraat 2, zogenaamd Douvieuhs tijdens WO I – nieuw geplaatste vroeg 20ste-eeuwse dakkapellen. De dakkapellen zouden opnieuw worden vervangen begin jaren 1930 in een *restyling* in 18de-eeuwse trant (Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004502233).

2.3.2 Overige evoluties in de 20ste eeuw

Andere en latere verbouwingen in de 20ste eeuw hadden eerder een minder positief effect op het vrij uniforme karakter van het dorp, zoals het begin 20ste eeuw tot ons kwam, cf. hogere schets.

Zo zorgden de bouw van het gemeentehuis en het brandweerarsenaal, respectievelijk in de jaren 1960 en 1970, voor een schaalvergroting in het straatbeeld.

Ook de bouw van herberg 'in 't Westland', Vijfhoekstraat 14, kan onder deze noemer gecategoriseerd worden; hoewel de tendens tot schaalvergroting in deze straat ook al ingezet was in het laatste kwart van de 19de eeuw.

Een aantal gebouwen kregen nieuwe gevelaankledingen, onder meer de betegelde gevels in de loop van de jaren 1950, op het Watouplein, langs de Moenaardestraat of elders.

Al bij al bleef het historisch uitzicht van het dorp vrij intact tot 1981 (inventarisatiecampagne Onroerend Erfgoed) en de daarop volgende bescherming als dorpsgezicht in 1985.

De gevelgabarieten en de schaal van de afzonderlijke gebouwen ten tijde van de bescherming zijn nog aanwezig, wat niet kan worden gezegd van erfgoedpanden die werden vervangen door volledige nieuwbouw, zoals bijvoorbeeld Watouplein 10 of Kleine Markt 8. Plaatselijk werd bij vernieuwbouw – allicht in overleg – gekozen voor een (interpreterende) kopie van wat historisch aanwezig was, zoals de voorgevel van Watouplein 6 of de OCMW woningen Kleine Markt 10 tot 13. Door de onhandige vertaling van historische details (a fortiori het schrijnwerk), het gebruik van ongereinigde recuperatiesteen e.d.m. komen dergelijke *compromisdossiers* vandaag sterk over als 'pastiche'.

Elders werden nog, al dan niet met toelating, gevels verbouwd met wijzingen van gevelopeningen of met het voormetselen van halfsteense gevelparementen. Het zijn evenveel aantastingen van het historische aspect van het dorp.

Voorts staan ook historische types schrijnwerk en dakbedekkingen sterk onder druk: dit wordt kwantitatief benaderd in deel 3. Erfgoedelementen.

2.4 Enkele gebouwen uitgelicht: Sint-Bavokerk, pastorie en kasteelsite

2.4.1 Sint-Bavokerk en kerkhof

De studie van de kerk valt buiten het bestek van dit beheersplan. Enkel het aspect gevels en daken wordt behandeld bij de inventarisatie van de erfgoedelementen en beheersmaatregelen. Niettemin nemen we hierna een korte historische schets op.

De Sint-Bavokerk is in oorsprong een romaanse kerk, waarvan nog het westportaal met inbegrip van de rondboogopeningen is bewaard. Ook de vierkante romaanse toren is (behoudens aanpassingen van de openingen van de viering) nog integraal bewaard tot bijna zo hoog als de nokken van de huidige dakkappen. Op de hoeken werd het romaanse metselwerk dieper ingesneden, i.f.v. het uitmetselen van de trompen, die de overgang vormen naar de 16^{de}(?)-eeuwse achthoekige vieringtoren.

De kerk wordt in de loop van de 16de eeuw³⁹ of vroeger verbouwd tot hallenkerk. Op basis van het spanttype aanwezig in het noordtransept en –koor en van de middenbeuk van het schip⁴⁰, zou een datering in de 15de eeuw even goed mogelijk zijn⁴¹.

Figuur 56 (links): Grotendeels bewaard romaans westportaal.

Figuur 57 (rechts): Vierkante basis van de romaanse toren, waarop de huidige achthoekige torenromp is uitgebouwd.

Figuur 58 (links): Spanttype met gewelfnokribbe als hanenbalkflieering en ondernokbalken tussen makelaars; andreaskruisen tussen hanenbalkflieering en ondernokbalk – Sint-Bavokerk te Watou – noordtransept.

Figuur 59 (rechts): Foto-opname onderzijde 15^e of 16de eeuwse dakconstructie noordtransept – oorspronkelijk gewelfzijde – onderaan de in 1840-41 nieuw gebouwde pleisterwerkgewelven.

³⁹ Datering *Bouwen door de Eeuwen heen*, op. cit., p. 370.

⁴⁰ Bezoek Sylvie Lamsens, Hannes Dedeurwaerder en Dries Vanhove aan de kerkkappen dd. 3.04.2019. De kappen van de zuidelijke zijbeuk en het nevenkoor en van het hoogkoor werden niet bezocht.

⁴¹ Zie voor dit daktype en proeve tot relatieve chronologie bijlage 7 van Dries VANHOVE, *Motivatienota bescherming Sint-Victorkerk te Proven*, Krombeke, 2012, consulteerbaar op <https://plannen.onroerendergoed.be/plannen/460>

Dit type dakkap wordt in de streek vaak gecombineerd met beplankte tongewelven, die veelal mee in de constructie zijn uitgewerkt. De korbelen (en allicht ook de standzonen) te Watou zijn echter niet gebogen (vaststellingen noordtransept), wat mogelijk wijst op een dakkap die zichtbaar open bleef⁴².

De sacristie tegen de oostgevel van het zuidkoor werd gebouwd in 1804, in gele baksteen⁴³.

In 1837 werd er een nieuw portaal gebouwd tegen de westgevel van de kerk. Voorheen was er een klein portaal tegen de eerste travee van de zuidbeuk van de kerk, dat dienst deed als refuge⁴⁴. Ter plaatse van het gesupprimeerde portaal tegen de zuidgevel werd een nieuwe doopkapel gebouwd.

In 1840 wordt de kerk heraangekleed naar ontwerp van priester-architect Jan August Clarysse. Hoewel Rubbrecht – op wie de andere geschreven vermeldingen teruggaan – enkel het gewelf van de viering expliciet vermeldt (foutief als stenen gewelf geduid) is het foutief te veronderstellen dat enkel de viering hierbij is aangekleed⁴⁵. Wat verder bij Rubbrecht staat immers dat de koorpartijen omstreeks 1871 werden *geplafoneerd* zoals de *voorkerk*.⁴⁶

Dit wordt ook bevestigd door twee andere bronnen in het kerkarchief, die expliciet aanstippen dat de volledige voorkerk (dus nu nog bewaarde midden- en zuidbeuk en transeptarmen) werd aangekleed in 1844-'45⁴⁷.

Het gaat om pleisterwerk kruisribgewelven, gebouwd onder de oudere kapconstructies. Ook de kolommen kregen hierbij neogotische aankledingen, en de drie scheibogen van het schip naar de viering en transepten kregen een bepleisterde uitwerking met beeldennissen.

Ook de geveltop van de westgevel van de middenbeuk werd waarschijnlijk naar ontwerp van Jan Clarysse verbouwd⁴⁸.

Omstreeks 1860 wordt provinciale bouwmeester Pierre Croquison verzocht een evaluatiebezoek aan de toren van Watou te brengen. Croquison meent de werken nog niet

---

⁴² Rubbrecht, op. cit., p. 275 meldt echter wel: *Het gewelf uitmakende de zolder was vroeger in hout en vierkantig*, waaruit men zou kunnen afleiden dat de gewelven toch beplankt waren.

⁴³ Rubbrecht, op. cit., p. 288. Wordt geconfirmeerd in de bronnen als vermeld in voetnoot 47.

⁴⁴ Rubbrecht, op. cit., p. 276. Zie ook de aanduiding ervan op de primitieve kadasterkaart (Figuur 26). Dergelijke portalen zijn nog gekend in de streek door bronnen (Sint-Blasiuskerk Krombeke – afgebroken in de jaren 1780) of door archeologisch bodemonderzoek (O.L.Vrouwkerk Wulveringem). Vaak zien we ook een dichtgemaakte poortopening in deze travee, die hetzij rechtstreeks toegang gaf tot de kerk, hetzij ook tot een dergelijke portaalruimte (één voorbeeld: Sint-Blasiuskerk te Pollinkhove). Veelal wordt dit geduid als de 'endeldeur' of 'enddeur', langswaer de overledenen de kerk in- en uitgedragen werden. De noordzijde is de meer traditionele zijde voor een enddeur, doch te Krombeke is gekend uit bronnen dat het portaal ten zuiden specifiek voor deze functie voorbehouden was op het einde van het ancien régime.

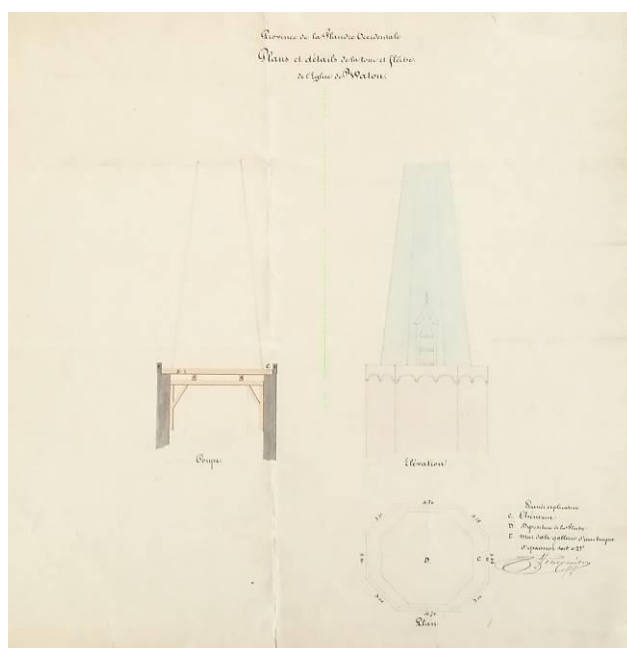
⁴⁵ Rubbrecht, op. cit., p. 275. Dit wordt verengd tot enkel de viering in *Bouwen door de Eeuwen Heen*, op. cit., p. 370.

⁴⁶ Rubbrecht, op. cit., p. 288. Dit wordt expliciet zo aangestipt, waarbij de werken eerder in 1844-'45 worden gesitueerd.

⁴⁷ Inventaris van de kerkgoederen, niet gedateerd, vermoedelijk uit de jaren 1930 – Kerkarchief Watou. Niet gedateerd of gesigneerd notaschrift met opschrift "Kerk van Watou" – Kerkarchief Watou.

⁴⁸ Volledige passage uit niet gedateerd of gesigneerd notaschrift met opschrift "Kerk van Watou" (Kerkarchief Watou): *Gedurende de jaren 1844 en 1845 zijn er, door het toedoen van Mr. Clarysse, aldan hier coadjuteur, vele veranderingen en vernieuwingen gedaen geweest in het voorenste deel der kerk, te weten de autaren vernieuwd en geschilderd, den orgel vernieuwd en de sterrevenster boven den orgel gemaekt, alsook geheel de voorkerk tot aan de kruisbeuk medebegrepen is geplafonneerd geweest*. Primaire bronnen uit deze periode zijn niet meer bewaard in het kerkarchief.

echt nodig⁴⁹. Er wordt een plan opgemaakt, en ingevolge het blijvend aandringen van de kerkfabriek en het gemeentebestuur, wordt toegestaan dat werken aan de toren in regie worden uitgevoerd. Allicht blijft dit beperkt tot kleine herstellingen aan de dakdichting⁵⁰.

Figuur 60: Ongedateerd opmetingsplan van de toren van Croquison – vermoedelijk ca. 1860 – (OE – planarchief KCML).

In 1871 worden een reeks werken uitgevoerd naar ontwerp van provinciaal bouwmeester Pierre Croquison.

De noordelijke zijbeuk van het schip wordt op een breder grondplan volledig herbouwd. Het bestek van deze werken bleef bewaard⁵¹, waaruit blijkt dat het metselwerk uit te voeren was met een rode baksteen, blauwe hardsteen en een witte Franse kalksteen, *vergelet* genaamd⁵². Hoewel het in die periode niet zo benoemd wordt⁵³, is het aannemelijk dat de smallere zijbeuk nog steeds de romaanse zijbeuk was (minstens in kern), waarbij de bouw van de hallenkerk onvoltooid bleef. Ongeveer gelijkaardige situatie is gekend van de

⁴⁹ Brief van 29.08.1860 in RAB PA3, 2040-07.

⁵⁰ Brieven van 18.11.1861 en 30.11.1881 in RAB PA3, 2070-09.

⁵¹ Kerkarchief Watou. Het bestek behelst enkel het bouwen van de beuk zelf, tot en met de gepleisterde afwerkingen. Er is geen melding van de overige werken – zie corpus, enkel gekend van secundaire bronnen – waarvoor de bestekken allicht niet bewaard bleven. De meting noch plannen bleven bewaard. Van de primaire bronnen bleven voorts enkel nog de aanbestedingsacte en enkele documenten m.b.t. beraadslagingen van de kerkfabriek bewaard.

⁵² “Vergelet” is eerder een kwaliteit/hardheids aanduiding voor natuursteen afkomstig uit de buurt van Parijs, dan een herkomstbenaming (Willem Quist, *Vervanging van witte Belgische steen, materiaalkeuze bij restauratie*, doctoraalproefschrift T.U.Delft, 2011)

⁵³ Naast het hoger genoemde bestek – dat geen motivatie opneemt noch veel detail over de afbraak – kregen we enkel dit aspect uit een beraadslaging van de kerkfabriek dd. 18.01.1871 dat, naast de wens om de beuk op gelijke breedte te krijgen met het koor en transept aan die zijde, de noordbeuk een *onregelmatige bouw* was die *zeer slecht uitzicht oplevert, de kerk binnentredende* (Kerkarchief Watou). We kunnen aannemen dat de zijbeuk zijn romaans aspect door herstelwerken zal verloren hebben. In de correspondentie tussen de Provincie en de KCML wordt hier weinig over gesproken, een enkele maal uit corresponderend lid van de KCML Ritter-de Brouckère zijn goedkeuring over het project van Croquison, stellende dat de ontwerper goed heeft gedaan de stijl van de rest van het kerkgebouw aan te houden aangezien ‘l’église de Watou n’ayant pas de style caractérisé’ (wordt de noordelijke zijbeuk bedoeld?) (brief van 2.10.1871 – RAB, PA3, nr. 2070-09).

O.L.Vrouwkerk te Wulveringem, waarbij de romaanse beuk ten gevolge van het instorten van de romaanse vieringtoren in de 18de eeuw verloren ging⁵⁴.

Het primitief kadasterplan (Figuur 26) geeft een idee over de breedte van de voorafgaande zijbeuk. In de noordgevel tekent zich de ingreep van Croquison door het gebruik van een donkerrode baksteen af van het oudste metselwerk in orangerodere baksteen

De traptoren werd hierbij nieuw behouden. Waar het oorspronkelijk de bedoeling was een nieuwe stenen spiltrap te metselen⁵⁵, werd allicht de houten spiltrap herplaatst: de 4 cm dikke treden, het verticaal verlopend profiel en de pen en gat verbindingen in de spil wijzen immers eerder op 15de of 16de eeuwse makelij.

Samen met de nieuwe noordbeuk, worden ook de drie koren met nieuwe pleisterwerk gewelven overwelfd, waarbij het ontwerp van Jan Clarysse werd gevolgd. Tot slot werden tegen de noordbeuk de H. Grafkapel gebouwd en tegen de oostgevel van het noordkoor een tweede sacristie, als pendant van de sacristie van 1804.

Afgaande op een kerkinventaris omstreeks 1930, werd in 1895-96 de volledige zuidzijde van de kerk over een steen diep afgekap, om het metselwerk in gele bakstenen te vervangen. Bij gebrek aan primaire bronnen en uitgevoerde hoeveelheden – en gezien er duidelijk nog heel veel oorspronkelijke metselwerk in gele baksteen aanwezig is, houden we het er op dat het om een plaatselijke esthetische aanpassing ging, e.g. waar anders kleurend baksteenmetselwerk in de gevel aanwezig was⁵⁶. Ook de maaswerken aan de zuidzijde werden toen ingevuld, terwijl voorheen enkel raambruggen als aan noordzijde. Let wel: de monelen zelf, net als diverse afzaten, werden in de loop van de 20ste eeuw nogmaals hersteld (jaren 1970 ?⁵⁷), waarbij ook de bovenste 4 vlakke lagen metselwerk en de muizentand van deze langsgevels werden hernomen.

Ook nog in 1895-96 werd het metselwerk van de wandeling afgebroken en kreeg de spits een nieuwe voet. Naar verluidt was dit omdat men de problematiek van lekkend water in de wandeling niet opgelost kreeg. Omstreeks 1971 wordt er opnieuw een borstwering voor een wandeling rond de torenspits opgetrokken⁵⁸.

---

⁵⁴ DE SMIDT, F., *De Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen*, (Gent), 1940, p. 270

⁵⁵ Rubbrecht, op. cit., p. 288.

⁵⁶ Partijen metselwerk die allicht uit deze periode dateren zijn: plintzone van het transept (tot 9 lagen boven afzaat vensters) en geveltop transept, plintzone van de twee traveeën van het koor (tot aan afzaat vensters) en diverse zones boven aanzet spitsboogvensters en diverse hernemingen in de steunberen.

⁵⁷ Noch het gemeentearchief noch het kerkarchief beschikt over documenten van 20ste eeuwse ingrepen aan de kerk. Deze totale afwezigheid van archiefbescheiden van recentere werkzaamheden is zelden of nooit meegemaakt. De werken – voor zover ook het terugmetselen van de wandeling daar deel van uitmaakte – waren in ieder geval pas uitgevoerd na 1967 (zie foto KIK M20577) en waren voltooid voor 1981 – inventariscampagne Onroerend Erfgoed.

⁵⁸ Zie foto HEU004502447 op www.westhoekverbeeldt.be waarbij de borstwering gebouwd wordt. Dank aan Jan Daschpt voor de vriendelijke mededeling.

Figuur 61 (links): Sint-Bavokerk Watou – kerktoeren in 1944 (foto © KIK B59789).

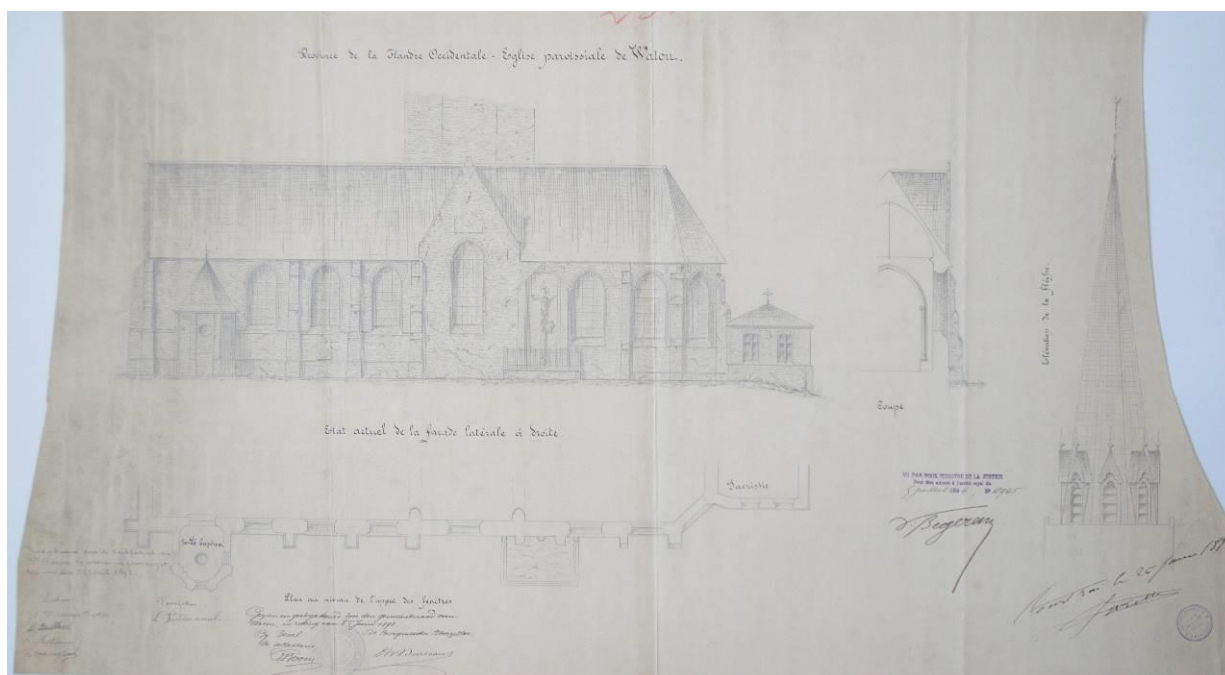

Figuur 62 (rechts): Sint-Bavokerk Watou – huidig uitzicht.

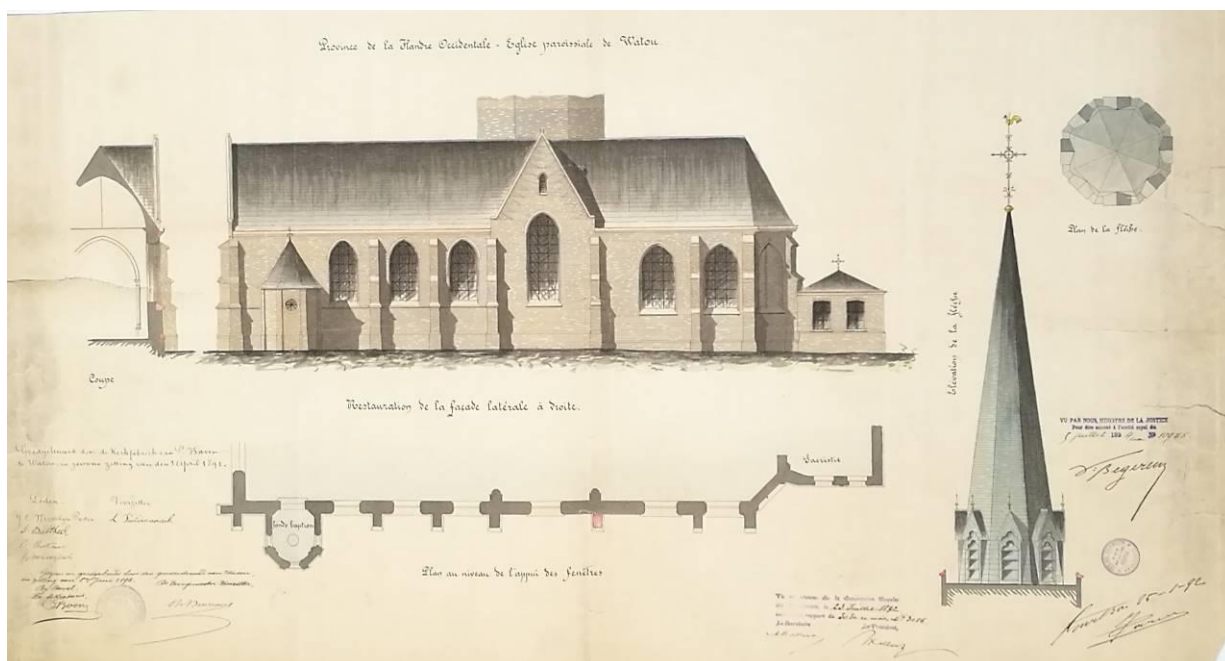
Van deze reeks werken zijn behoudens de hoger gemelde sporadische vermeldingen, geen bestekken noch meetstaten gekend.

Wel is nog een plan van Jules Carette gekend van 25 januari 1891 met een toestand bestaand en een toestand na restauratie. Het voorziene ontwerp toont een vrij beperkte ingreep. In de zuidgevel wordt voorzien een calvarie weg te breken tussen het zuidtransept en zuidkoor, en een steunbeur opnieuw te herstellen. Een zonnewijzer in de puntgevel van het transept is voorzien te vervangen door een spitsboogvormige opening. De torenspits is voorzien te herstellen, evenwel wordt het bestaande model volledig gevolgd.

Zijn de hoger gemelde werkzaamheden aan de kerk die niet op de plannen zijn getekend – onder meer de aanpassing van de torenspits met uitkragende dakvlakken en het supprimeren van de borstwering van de wandeling en de invulling van de vensters met maaswerk – uitbreidingen geweest die tijdens de werkzaamheden werden beslist? Is een ander ontwerp uitgevoerd dan dat opgemaakt door Jules Carette? In de huidige stand van het onderzoek is het antwoord hierop onbekend. Jules Carette blijft echter nog wel betrokken als architect voor het kerkgebouw.

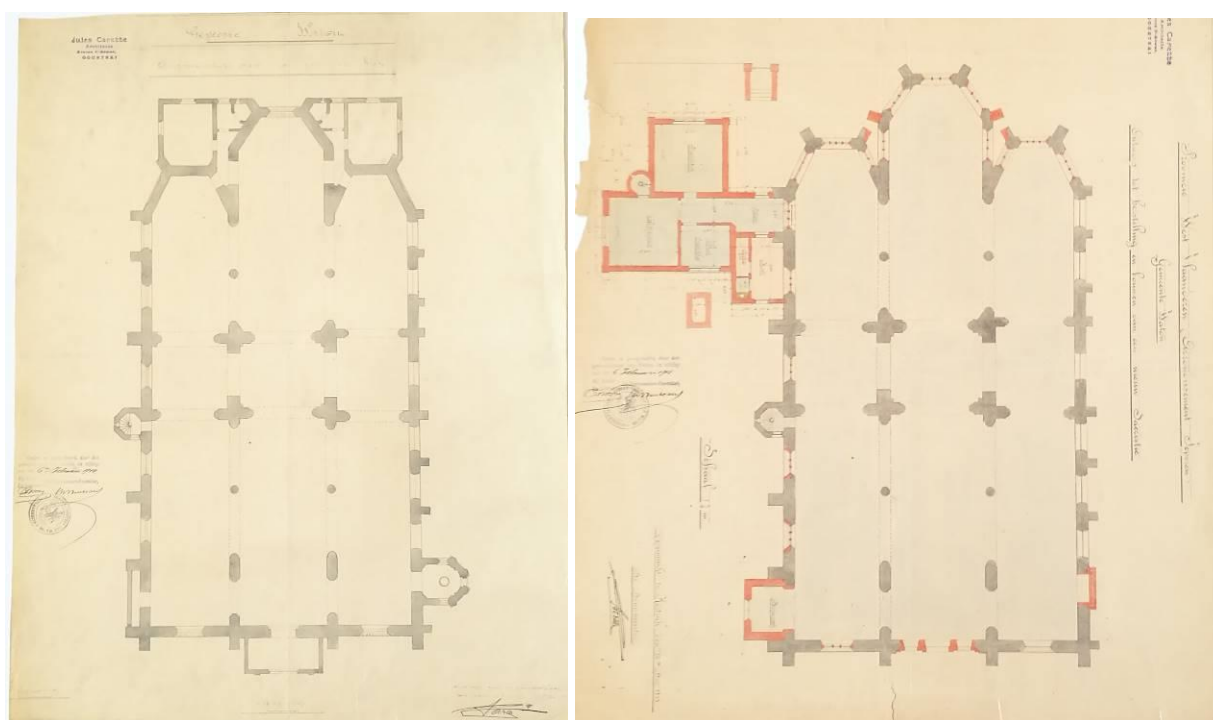
Figuur 63: Plan J. Carette, Kortrijk, januari 1892 voor aanpassing aan de zuidgevel en herstel van de torenspits – bestaande toestand (OE, planarchief KCML).

Figuur 64: Plan J. Carette, Kortrijk, januari 1892 voor aanpassing aan de zuidgevel en herstel van de torenspits – nieuwe toestand (OE, planarchief KCML).

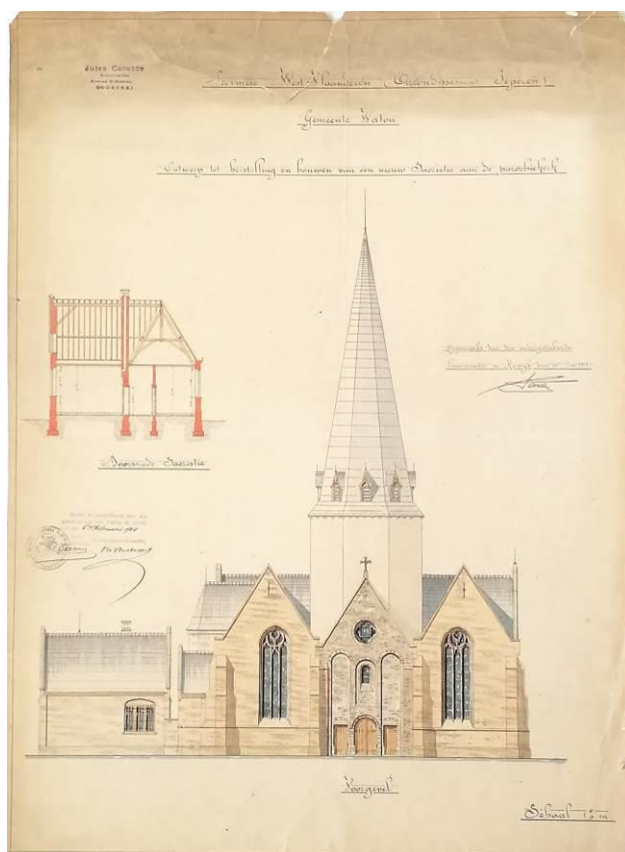
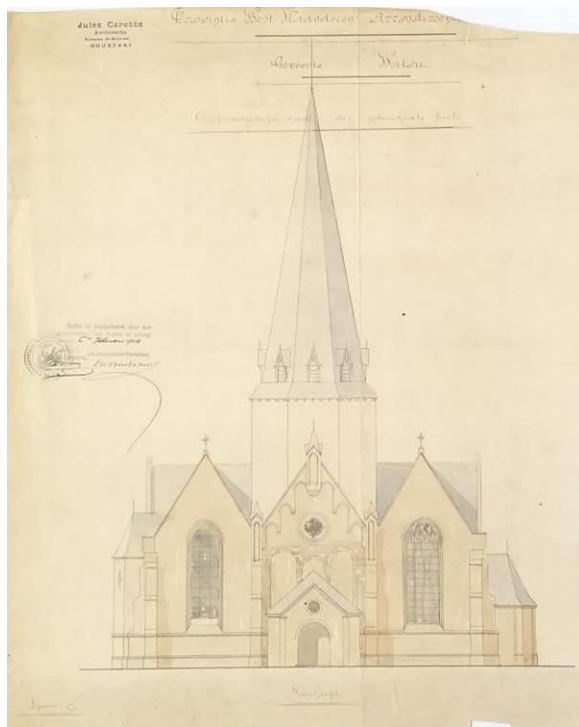
Ook nog volgens de kerkinventaris ca. 1930 was het aansluitend op deze werken van 1896 de bedoeling aan noordzijde in te vullen met gele baksteen – allicht wordt bedoeld de delen van het koor in orangerode baksteen – evenals de venster met monelen en maaswerk in te vullen. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog strooide evenwel roet in het eten, waardoor deze plannen uiteindelijk niet doorgingen.

In ieder geval ook nog bewaard zijn de plannen van een niet gerealiseerd restauratieplan van architect Jules Carette met stempel van goedkeuring door de gemeenteraad van 6.02.1914. Het plan voorzag in de afbraak van de twee sacristieruimtes tegen de oostzijden van de nevenkoren en de bouw van een nieuwe sacristie tegen het noordkoor. Van zuid naar noord was voorzien in een gang en koer, twee sacristieruimtes en een magazijn (berging). Het inkomportaal tegen de westgevel was voorzien af te breken en – uitgaand van de romaanse booggeleding – de geveltop en de invullingen in ijzerhoudende zandsteen aan te vullen, onderaan doorbroken door een dubbele poort in de middelste booggeleding en een enkele rechthoekige poort in de buitenste geledingen. De doopkapel was voorzien te verplaatsen naar de noordgevel, ook op de eerste travee van de beuk. Aan de zuidzijde zou een vlakke kapel tegen de eerste travee worden gebouwd, die aan binnenzijde het praalgraf van d'Ydegheem zou herbergen. De invullingen van de vensters met maaswerk aan oost- en noordgevels en de westgevel van de noordbeuk waren ook voorzien. Hieruit mogen we ook besluiten dat het maaswerk aan de zuidzijde van de kerk toen effectief al gerealiseerd was. Ook hier lijkt de Eerste Wereldoorlog aan de basis van het volledig stilvallen van deze plannen.

Figuur 65 - 66: Plan J. Carette voor een restauratieproject in 1914 (datum goedkeuring gemeente). Grondplan bestaande en nieuwe toestand (OE, planarchief KCML).

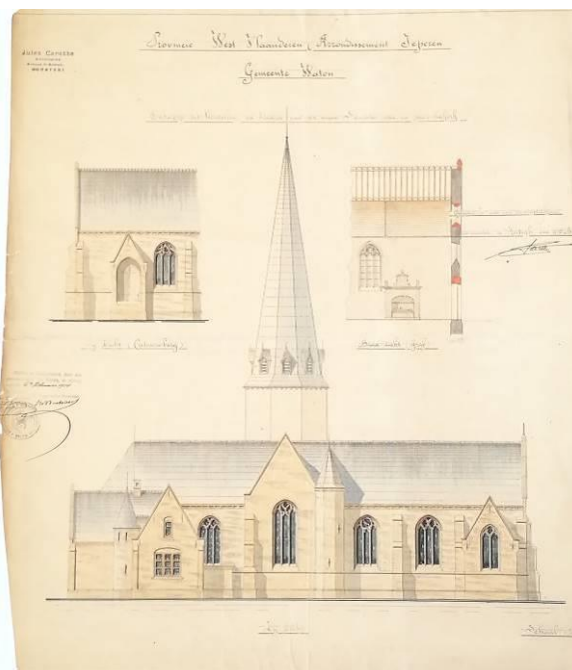
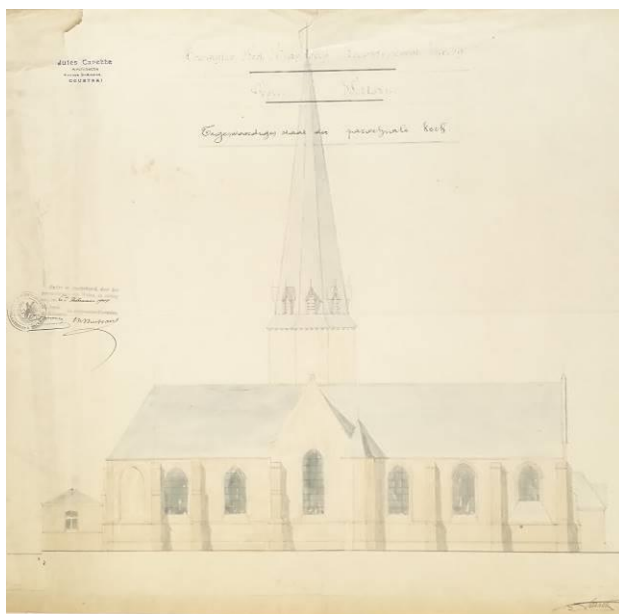

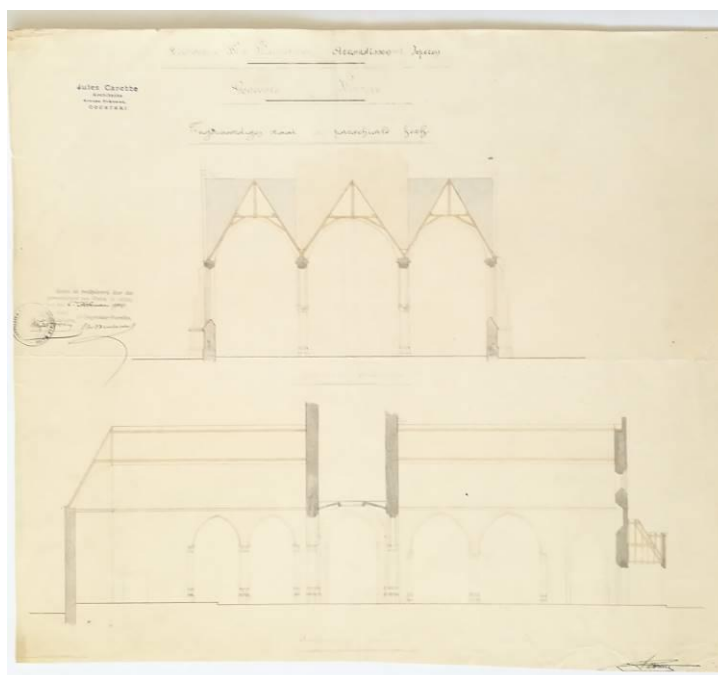
Figuur 67 - 68: Plan J. Carette voor een restauratieproject in 1914 (datum goedkeuring gemeente). Westgevel bestaande en nieuwe toestand (OE, planarchief KCML).

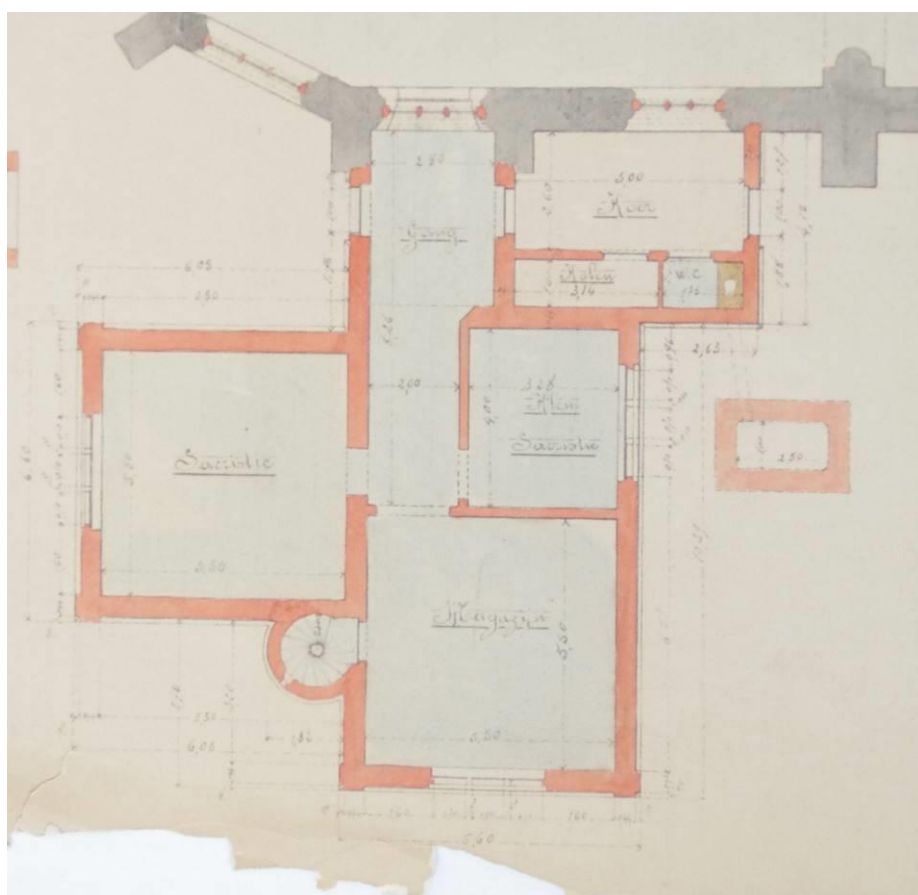
Figuur 69 - 70: Plan J. Carette voor een restauratieproject in 1914 (datum goedkeuring gemeente). Oostgevel bestaande en nieuwe toestand (OE, planarchief KCML).

Figuur 71 - 72: Plan J. Carette voor een restauratieproject in 1914 (datum goedkeuring gemeente). Noordgevel bestaande en nieuwe toestand – op de zuidgevel de aanpassing van de doopkapel naar een grafkapel voor het praalgraf van d'Ydeghe (OE, planarchief KCML).

Figuur 73: Plan J. Carette voor een restauratieproject in 1914 (datum goedkeuring gemeente).
Bestaande doorsneden (OE, planarchief KCML).

Figuur 74: Plan J. Carette voor een nieuwe sacristie – detail van Figuur 65.

Tot slot is nog te vermelden dat in de periode 1970-1980 opnieuw een volledige restauratie van de kerk is uitgevoerd, waaronder het hoger vermelde hermetiselen van de borstwering van de wandeling. Vreemd genoeg ontbreken in de door de onderzoekers geconsulteerde archieven (kerkarchief en inventaris van het Stadsarchief Poperinge) elk spoor van documenten van deze restauratie.

Uit een liber memorialis is gekend dat Pierre Pauwels uit Kortrijk instond voor de ontwerpen en uit een krantenartikel van het *Wekelijks Nieuws* dat Charles van Eyghen uit Ieper omstreeks 1975 een restauratie(fase) aan de toren aan het uitvoeren was⁵⁹.

Voor dit aspect van de restauratiegeschiedenis zou (e.g. in kader van een kerkrestauratie of specifiek beheersplan) verder gezocht moeten worden in andere archieven⁶⁰.

2.4.2 Pastorie

Van de pastorie bleef het bouwplan bewaard uit 1784 ('aldus geparapheet dezen 29 8bre 1784 – Innocentius L.E. Merlevede').

Hoewel het plan niet expliciet vermeldt dat het om de pastorie gaat, mag aan de hand van de overeenkomsten met zekerheid besloten worden dat het pastoriegebouw bedoeld was – naast de hogere cartografische besprekingen, waaruit ook een bouw van een nieuwe pastorie in deze periode dateerbaar was.

Met uitzondering van de detaillering van de vensteromlijstingen en de deurtravee – die uiteindelijk één naar links is opgeschoven – is het gevelplan conform uitgevoerd.

De afmetingen van het gebouw stemmen voorts overeen (gevelbreedte 12,90 m en diepte 13,36m⁶¹) en de dakconstructie werd volledig overeenkomstig het plan uitgevoerd (zie inventarisatiefiche in bijlage).

Bemerk voorts ook de gemetselde brug en gemetselde toegangspoort op in de doorsnede, wat overeenstemt met de cartografische bevindingen, dat een wal aan zuid- en westzijde van het kerkhof in verbinding stond met de Warandebeek.

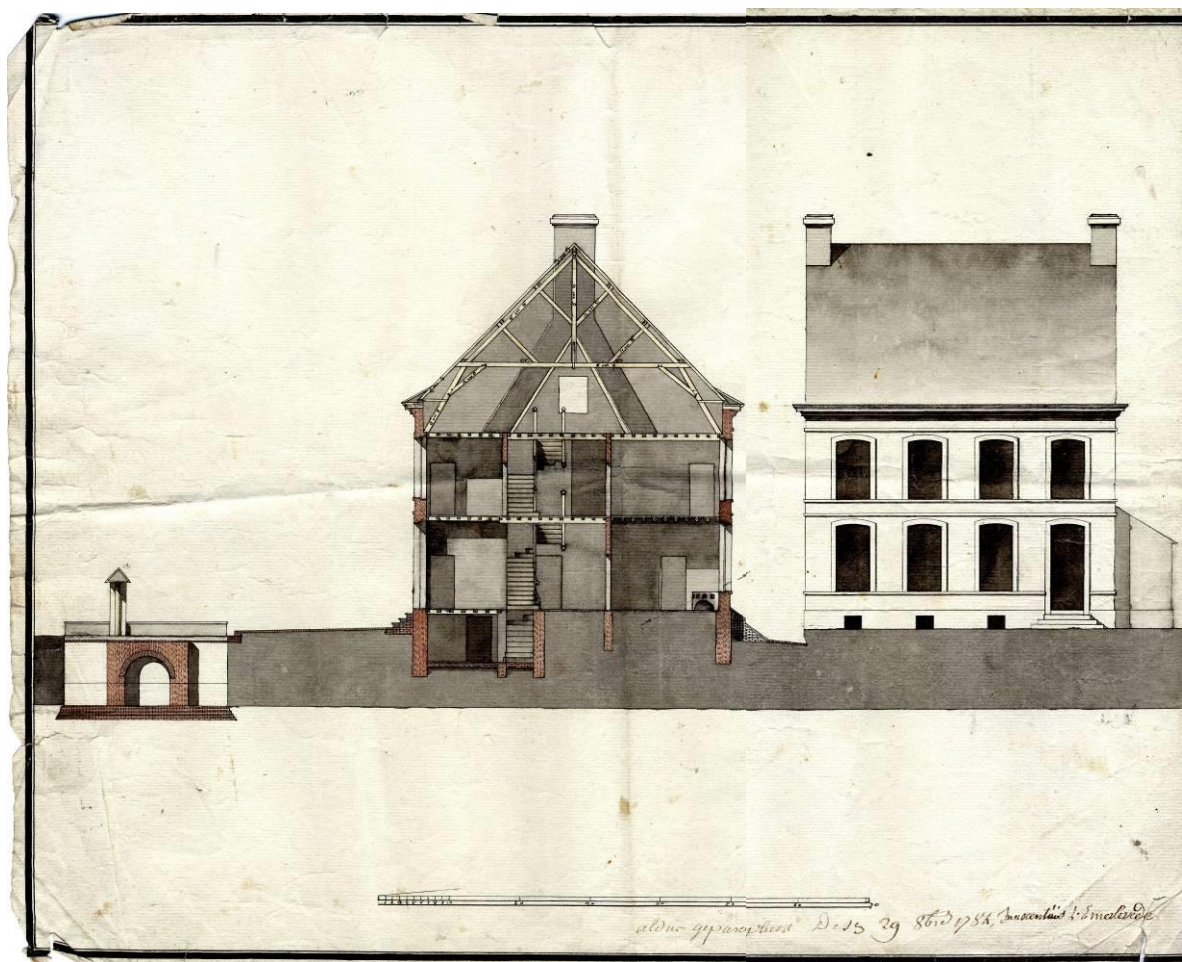
Hoewel inmiddels wel verbouwd, zijn de kelder en de trap in het gebouw ook nog op dezelfde plaats gebleven.

---

⁵⁹ Aanleiding van het artikel was een ternauwernood voorkomen kerkbrand.

⁶⁰ E.g. provinciaal archief Boeverbos, archief Bestuur Monumenten en Landschappen (heden Onroerend Erfgoed). Met het gevaar dat deze archieven totaal geen volledig beeld laten reconstrueren. Tevens nog enkele passages uit het Liber Memorialis: *januari 1979, plaatsen cv in de kerk door Marcel Richet en firma Ampen, Poperinge. Bij die werken werden meerdere graven gevonden. Marc Devlieghe (sic), bedoeld wordt Luc Devlieghe of Marc Constandt?) van de provinciale dienst van gebouwen heeft grondvesten van de oude romaanse kerk opgemeten. 1979: plaatsing cv en nieuw sanitair, vernieuwing elektrische leidingen in de pastorie.* Ook elk spoor van documentatie over deze werken ontbreekt in de lokale archieven. Het opmetingsplan van de romaanse kerk is onbekend aan de archeologen Marc Dewilde (Vlaamse Overheid) en Jan Decorte (Archeo7).

⁶¹ Rekening houdend met Poperingse voetmaat van 0,2971 m.

Figuur 75: Plan voor de nieuwe pastorie uit 1784, opgemaakt door Innocentius Merlevede (Parochiearchief Watou).

Figuur 76: Voorgevel van de pastorie – huidig uitzicht.

De pastorie werd in diverse fasen aangepast en vergroot. Zo is het meest in het oog springend, het volume van één bouwlaag en drie traveeën, dat in rode baksteen werd aangebouwd ten noorden tegen het hoofdvolume.

Er is in 1847 melding van een verbouwing naar ontwerp van provinciaal bouwmeester Camille Dehults⁶², maar we zijn van oordeel dat dit enkel om interne aanpassingswerken ging, en dat het lagere volume reeds eerder moet zijn gebouwd (mogelijk eerste kwart 19de eeuw). We zien immers op de primitieve kadasterkaart (Figuur 26) reeds volledig de huidige contour van de pastorie (met in meer nog een aangebouwd volume tegen de westelijke achtergevel), waarbij de aanpassingswerken van Dehults geen kadastrale wijziging hebben gegenereerd (vergelijk plan Popp situatie 1851 - Figuur 30). De aard van de werkzaamheden blijft m.a.w. onbekend.

In 1897 wordt een plan opgemaakt door bouwmeester Carette uit Kortrijk voor de uitbreiding van het noordelijke volume – waarschijnlijk met de bouw van een extra travee en het opbouwen van een extra bouwlaag op het volume, zodat op de verdieping twee kamers zouden bij komen. Mogelijk was vooral de verbouwing van het noordwestelijke volume de bedoeling⁶³.

Uiteindelijk werd een herwerkte mindere versie van de plannen uitgevoerd⁶⁴, waarbij:

- De noordoostelijke ruimte van de 18de-eeuwse pastorie werd verlengd met bijna drie meter (ruimte C.0 in de inventarisfiche). Deze ruimte moest dienst doen als bureau-ruimte voor de pastoor⁶⁵.
- Een nieuwe gang werd gemaakt in noordelijke richting, loodrecht op de gang in OW-richting en een nieuwe trap (ruimte D.0 in de inventarisfiche).
- Voor beide aanpassingen werden ijzeren liggers in de moermuur aangebracht.
- Een nieuwe keldertoegang werd gemaakt, een nieuwe keuken ingericht ten oosten van de nieuwe gang (in ruimte I.0 van de inventarisfiche) en een waskeuken en kolenmagazijn aangebouwd in het verlengde van de verlengde kamer (ruimtes G.0 en J.0 van de inventarisfiche).

⁶² CORNILLY Jeroen, *Architect - ambtenaar. De betekenis van het ambt van provinciaal architect voor de 19de-eeuwse architectuur in West-Vlaanderen – deel 2. inventaris*, niet gepubliceerd doctoraalproefschrift, Leuven, 2013, p. 645.

⁶³ Uit het Liber Memorialis parochiearchief Watou: 35/1897/5 december: *ik onderwerp aan de heren kerkmeesters de plans der herstellingswerken te doen aan de pastorie en 't bestek der kosten. Die plans en dat bestek hadden gevraagd geweest aan de heer Carette, bouwmeester te Kortrijk. 't Gemaakte ontwerp voorzag van de pastorie drie meters uit te langen van noorden zodat er van beide kanten der noordmuur gelijk twee vensters zouden zijn en boven twee slaapkamers meer. De kosten voorzien beliepen tot 7500fr. De kerkraad gaf zijn goedkeuring, maar 't college van burgemeester en schepenen verwierp het plan.* Dank aan Jan Daschot voor het toesturen van de transcriptie.

⁶⁴ Onze interpretatie – omwille van het gebrek aan plannen onder voorbehoud – van de volgende beschrijving uit het Liber Memorialis parochiearchief Watou: De 31ste maart 1898 vergaderden in de pastorie: mijnheer Naart, Carette, Brutsaert (burgemeester), Vandenameele (voorzitter kerkraad), Ryckebusch (schepen) om de eerste tekening van Carette te bepreken. Daar werd aanvaard: 1. Van de noordgevel gedeeltelijk door te kappen, 't blijvende deel met ijzeren staken en ijzeren balken op te schoren en de kleine kamer op 't einde van de gang, ter rechter hand van 2m72 uit te langen. 2. Van een nieuwe trap te plaatsen. 3. Van een gang te trekken die zou van de oude gang noordwaarts weggaan en eindigen op de besloten noordkoer. 4. Recht van die nieuwe gang den ingang van de kelder te maken, kokkeuken en schotelhuis met pomp links, benevens de verlangde kamer, 't waskeuken, koolmagazijn, gemakken. 5. Een nieuwe zolder en een nieuw dak in pannen van de Pottelberg. Dank aan Jan Daschot voor het toesturen van de transcriptie.

⁶⁵ RUBBRECHT, op. cit. 1910, p. 289: Den 24 Mei 1899 werden verbeteringswerken aan de pastorijs aangekomen door (Edmond) Duverlie voor 6.270 fr. De bijwerken beliepen de som van 753fr.54 c. De uitgevoerde werken bestonden in het vermeerderen van het gebouw met bijvoeging van eene studieplaats, vernieuwen van het dak, twee vensters en andere dingen.

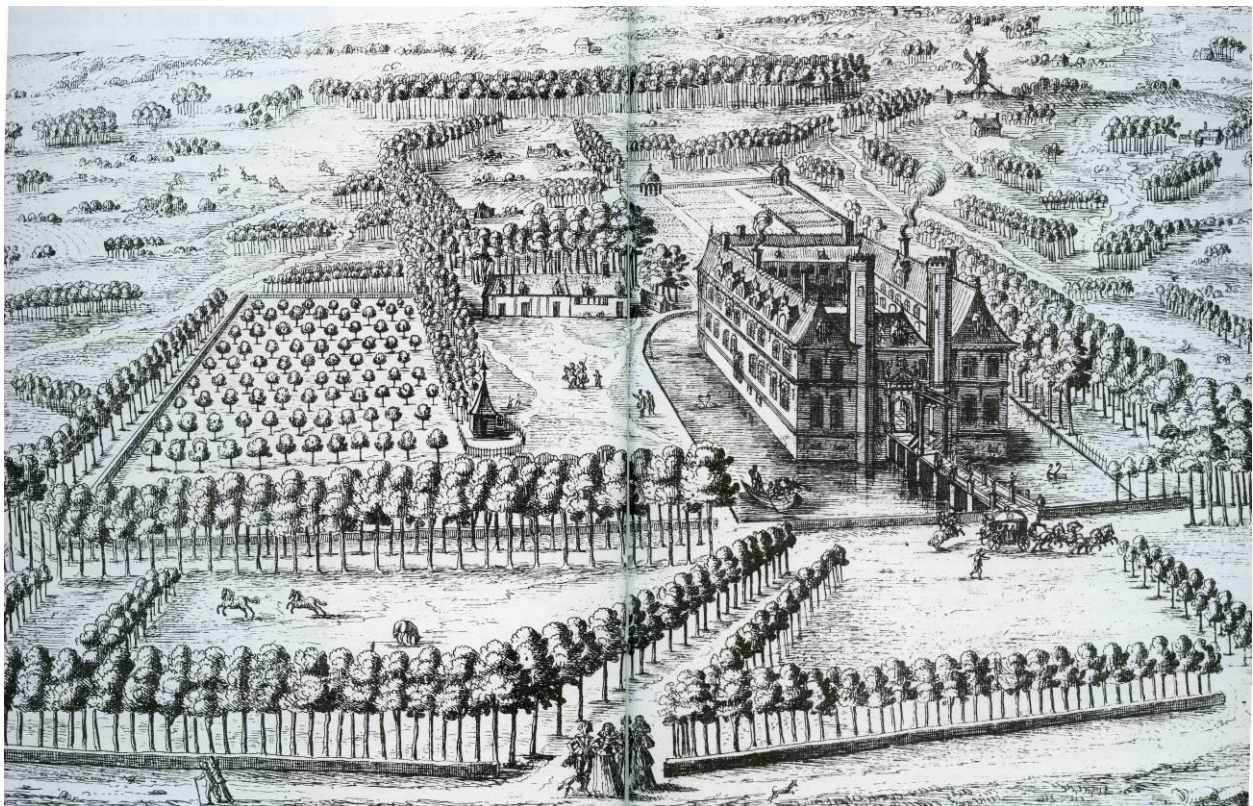
Allicht gingen deze werken gepaard met de afbraakwerken van de hoger aangestipte bijbouw ten westen van deze bijruimtes. Mogelijk werden hierbij ook de daken van de noordwestelijke volumes van de pastorie verbouwd, bijvoorbeeld waarbij ze een zadeldak kregen met nok evenwijdig aan de nok van het hoofdvolume en het vroeg 19de-eeuwse (?) volume onder een bouwlaag aan NO zijde.

Volgens het beschikbaar historisch beeldmateriaal, dat teruggaat tot de jaren 1930 – zie inventarisfiche – was de voortuin van de pastorie afgeboord dmv een haag met ijzeren hekwerk. De zij-/achtertuin werd afgesloten van de huidige Kapelaanstraat door middel van een gemetselde muur.

Van de tuin zelf werd geen historisch plan- of fotomateriaal teruggevonden, noch historische geschreven documenten die een beschrijving geven van elementen uit de tuin. Zoals in de inventarisfiche verder aangestipt, zijn daarnaast geen of weinig erfgoedelementen te onderscheiden in het private tuindeel, die toelaten een geschiedkundige analyse van het uitzicht te maken.

2.4.3 Kasteelsite

In 1620 – inscriptiedatum van de behouden poort van het kasteel – wordt door Karel Ydegheem en echtgenote Maria de Cortewylle een kasteel gebouwd op een nieuwe site. In 1629 werden de Ydegems met grafelijke titel bekleed.

Figuur 77: Kasteel van Watou omstreeks 1640 – detail van gravure in Figuur 19.

De inkomstpoort maakte deel uit van een groter poortgebouw, geflankeerd door twee smalle woontorens. Rond een binnenkoer waren volledig in rechthoek vleugels gebouwd op twee bouwlagen onder dak en boven een verheven kelderverdieping. Het kasteel was volledig omwald, en had een brug met ophaalgedeelte⁶⁶. Links (ten zuiden) van het kasteel was het neerhof gelegen met de boerderijgedeelten. Op de voorgrond van de gravure een kleiner nutsgebouw met peervormige spits. Achter (ten westen) van het kasteel lag een siertuin van ongeveer gelijke grootte als het kasteel, op de vier hoeken met tuinpaviljoenen gemarkeerd. Gezien de nauwe banden die het echtpaar Yedeghem-de Cortewylle had met de aartshertogen Albrecht en Isabella, en gezien ze zich als cultuurminnaars opwierpen (zie ook hun praalgraf in de kerk) mag het niet verbazen dat de tuinen werden aangelegd volgens de recentste inzichten van de renaissance tuinkunst en hun kasteel in rijke barokstijl werd gerealiseerd. Enkel de twee hoge traptorens – een statussymbool dat is overgenomen uit de architectuur van grote adellijke huizen en abdijrefuges in grote steden in de 15de en 16de eeuw, en in de kasteelarchitectuur nog doorleeft in de 16de en vroege 17de eeuw – doen als element in deze architectuur nog vrij archaïsch aan.

Omstreeks 10 september 1793 werd het kasteel afgebrand door de Franse bezetter, een lot dat nog meer kastelen in de streek te beurt viel (o.m. het kasteel van Reningelst).

Enkel de brug, de eigenlijke poort van de poortvleugel, de wal en een kelder bleven behouden.

In 1810 werd door Antonius Vanden Bogaerde een nieuwe herenwoning van twee verdiepingen opgetrokken ter plaatse van de noordvleugel van het voormalige kasteel en op de bestaande natuursteen onderbouw met kelder van het 17de-eeuwse kasteel.

---

⁶⁶ Kristof PAPIN, op.cit. 39, haalt een beschrijving uit 1640 aan: er was een ophaalbrug, daarachter een *hoochkamer* met twee open haarden én gedekt met een tegeldak. Er waren paardenstallen, een koestal, stallen, een wagenkeet, een schuur.

Figuur 78: Achtergevel (noord) van de herenwoning – foto-opname uit 1981 (inventarisatie Onroerend Erfgoed).

3 INVENTARIS VAN DE ERFGOEDELEMENTEN

3.1 Monumenten binnen het dorpsgezicht

3.1.1 Sint-Bavokerk

Beschrijving

Georiënteerde kerk gelegen middenin een omhaagd kerkhof met Heilig Hartbeeld aan de noordzijde. Begrensd ten noorden door de Heidebeek, ten zuiden door het Watouplein. Gotische hallekerk, gebouwd in de 16de eeuw, ter vervanging van de romaanse kerk, vermoedelijk opgetrokken in de tweede helft van de 12de eeuw. Overblijfselen van de romaanse constructie: ijzerzandstenen muurgedeelte met drie gedichte rondboogvensters in de westgevel van de middenbeuk, de basis van de kruisingtoren.

De plattegrond ontvouwt: een rechthoekig westportaal, een driebeukig schip van drie traveeën, een zuidelijke doopkapel en noordkapel, een transept met armen van één travee, een hoofdkoor en twee zijkoren van respectievelijk drie en twee rechte traveeën met een driezijdige sluiting, een noordelijke en zuidelijke sacristie. Rode baksteenbouw. Gebruik van ijzerzandsteen voor vermelde muurgedeelten en sporadisch in de sokkel. Sporadisch gebruik van kalksteen (hergebruikt) in noordelijke zijgevel en noordelijk transept (speklagen). Gele baksteen voor versieringen. Afdekking door middel van leien zadeldaken. Drie westelijke tuitgevels, voorzien van steunberen met versnijdingen, eindigend op pinakels bij de centrale westgevel. IJzerzandstenen muurgedeelten met drie dichtgemetselde rondboogvensters. Aflijnende gele baksteenfries, waaronder roosvenster in een gele bakstenen, geprofileerde omlijsting. Linker travee voorzien van geel bakstenen speklagen, geajoureerd door spitsboogvenster in dito geprofileerde omlijsting op afzaat. Rechter travee geajoureerd door spitsboogvenster (vierlicht) in geprofileerde omlijsting op afzaat. Rechthoekig portaal, tegen de centrale westgevel, van één travee onder afgewolfd zadeldak (leien), gedateerd 1837 door middel van gevelsteen. Rondboogportaal met omlijsting van vlakke pilasters met frontonbekroning waarin oculus. Traveeën van het schip onderling gescheiden door steunberen met versnijdingen en geajoureerd door spitsboogvensters, in de zuidgevel drielichten met laat-gotisch maaswerk, in geprofileerde omlijsting op afzaat. Aflijnende overhoekse muizetandfries. Gele bakstenen en kalkstenen speklagen in noordgevel. Tegen de eerste travee van de zuidelijke beuk, doopkapel van één travee met driezijdige sluiting onder overstekend licht, gebogen zadeldak. Gedateerd 1837 door middel van gevelsteen. Hoekpilasters. Oculi met geel bakstenen omlijsting. Tegen de eerste travee van de noordbeuk, kleine kapel van de bewening onder lessenaarsdak. In de oksel van de noordelijke beuk en noordelijk transept, zeszijdig traptorentje onder leien spits.

Transepten afgesloten door tuitgevels, opengewerkt door middel van spitsboogvenster in geprofileerde omlijsting op afzaat, onder meer vierlicht met laat-gotisch maaswerk in de zuidelijke transeptgevel. Laatst genoemde voorzien van een gedichte rondboogdeur, verdiept in een geprofileerde spitsboogomlijsting met nisje in het boogveld.

Koorpartij. Traveeën onderling gescheiden door steunberen met versnijdingen geajoureerd door spitsboogvensters, drie- en vierlichten met oorspronkelijk natuurstenen maaswerk

onder meer gedicht in de middentravee van de driezijdige sluiting van zuid-, hoofd- en noordkoor. Identieke noordelijke en zuidelijke sacristieën met spiegelbeeldopstand. Zuidelijke sacristie gedateerd in de zijgevel door middel van gevelsteen met opschrift: "Past. R.D.J. SIAWERS C. CAMBRON D. LYOEN P. L. CAULIER AEDITUS 1804". Achtzijdige kruisingstoren onder een leien spits met houten dakkapellen (galmgaten). Donkerbruine baksteenbouw met metselaarstekens (andrieskruisen) van donkerder gekleurde baksteen. Gesloten borstwering op natuurstenen kraagstenen. Rondboogvenster aan zuidzijde.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Herenhuis [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/31476> (geraadpleegd op 24-10-2018)

3.1.2 Schandpaal aan het vml. Wetshuis van het Graafschap, Watouplein 2

Zie ook fiche Watouplein 2.

Beschrijving:

18de-eeuwse(?) schandpaal van arduin ingewerkt in de voorgevel; bekronend wapenschild van graafschap en parochie in 1793 vernield.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Wetshuis en schandpaal [online],
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/31519> (geraadpleegd op 24 oktober 2018)

3.1.3 Brug en toegangspoort van het Herenhuis, Kasteelstraat 1

Beschrijving:

Zevenbogige toegangsbrug van baksteen met onderbouw van Atrechtse zandsteen; jaarankers 1641 en 1881 respectievelijk in zuidelijke en noordelijke brugwand. Aflijnende arduinen schamppaaltjes met ketting.

Laat-renaissancistische toegangspoort van 1620, zie jaartal in cartouche. Oorspronkelijk opgenomen in oostgevel van voormalig kasteel, zie afbeelding Sanderus. Hardstenen rondboog in portiektravee van halfronde Dorische pilasters met sokkel, en een hoofdgestel onder een houten frontonbekroning. Rankwerk en putti in boogzwikken en fries (kalksteen). Houten hek. Achterzijde: links en rechts uitbouwseltje.

Bron: Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Herenhuis [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/31476> (geraadpleegd op 24-10-2018)

De kasteelsite was bij opmaak van het beheersplan niet toegankelijk, waardoor een verdere inventarisatie niet mogelijk was van deze beschermde elementen⁶⁷.

---

⁶⁷ Zie ook ter hoogte van voetnoot 70.

Figuur 79 - 80 : foto-opnames van de als monument beschermde brug en poort van het kasteel - vanaf de ingang van Kasteelstraat 1 (5.07.2018 – vanaf toegankelijk deel Poeziezomer 2018)

3.1.4 Pastorie met toegangshek en ommuring, Kerkhofstraat 1

Zie fiche Kerkhofstraat 1.

3.1.5 Woonhuis, Kleine Markt 3-4

Zie fiche Kleine Markt 3-4.

3.1.6 Oorlogsgedenkteken, Watouplein

Zie fiche Omgeving – Watouplein en aanpalende straten.

3.2 **Het bouwkundig erfgoed binnen het dorpsgezicht**

3.2.1 Algemeen voorkomen van het bouwkundig erfgoed binnen het dorpsgezicht

De panden gelegen binnen het dorpsgezicht betreffen voornamelijk breedhuizen van 1 à 2 bouwlagen (afhankelijk van de ligging) met zadel- of mansardedaken⁶⁸.

Op het Watouplein en de Moenaerdestraat bevinden zich voornamelijk gebouwen van 2 bouwlagen, de Kleine Markt en Vijfhoekstraat worden omgeven door aaneengesloten gebouwen van 1 en sporadisch 2 bouwlagen.

Het algemeen voorkomen - met uitzondering van het westelijk deel de Kapelaanstraat en de Kerkhofstraat - is een aaneengesloten bebouwing van rijwoningen, gealligneerd op een rechte rooilijn. In de Vijfhoekstraat zijn er enkele versprongen in de rooilijn.

In de Kapelaanstraat en Kerkhofstraat komen losstaande gebouwen op percelen voor. Zoals in het historisch luik (deel 2) aangetoond, gaat dit typologisch uitzicht (gabarieten, dakvormen, gevelbreedtes, ...) van het bouwkundig erfgoed hoofdzakelijk terug op 18de-en 19de-eeuwse evoluties van verstedelijking, met een beperkt aantal wijzigingen in de 20ste eeuw.

De algemene erfgoedkenmerken van de gevels zijn als volgt.

De gevels zijn opgetrokken in baksteenmetselwerk, al dan niet geschilderd of bepleisterd – het gebruik van natuursteen komt niet voor, tenzij voor historische vensterbanken en enkele sluitstenen van vensteromlijstingen⁶⁹. De gevelbepleisteringen zijn telkens niet oorspronkelijke bepleisteringen. De meeste van deze bepleisteringen (e.g. 20ste-eeuwse cementbepleisteringen met imitatievoegen, nog recentere krabbeplesieringen) hebben (quasi) geen erfgoedwaarde. De prikbepleistering (laat 19de-eeuwse structuurpleister) heeft wel erfgoedwaarde. Ze verscheen meerdere malen in het straatbeeld – ook steeds aantoonbaar op oudere gebouwen en dus geen deel uitmakend van het oorspronkelijk bouwconcept – maar dit type bepleistering is nog slechts gebouw aanwezig (Watouplein 12).

⁶⁸ De typologie van mansardedaken als hoofdzakelijk een 20ste-eeuws verschijnsel wordt geduid in 2.3.1.

⁶⁹ Eventuele recente verbouwingen zonder erfgoedkenmerken niet te na gesproken.

De gevels zijn voorzien van houten schrijnwerk (zie verder punt 3.3 betreffende de typologie van het schrijnwerk).

De daken zijn voornamelijk uitgevoerd met dakpannen.

3.2.2 Inventarisatiefiches per gebouw

De bespreking van het erfgoed pand per pand, werd afgesplitst naar een afzonderlijke bijlage om het corpus van deze studie niet te zwaar te belasten.

In de inventarisfiches worden de erfgoedelementen aangeduid, en wordt telkens een beschrijving gegeven van de daken en dakbedekkingen, het aspect van de gevel en de schrijnwerken en, waar van toepassing, erfgoedelementen in aanleg en beplantingen rond het gebouw. Er wordt telkens een analyse gemaakt van verdwenen erfgoedelementen vanaf twee ijkpunten:

- De oudste gekende situatie van fotografische opnames (veelal teruggaand op foto-opnames voor 1925);
- De foto-inventaris door Bestuur Monumenten en Landschappen in 1981, die aan de basis lag van de bescherming als dorpsgezicht in 1989.

De analyse per straat of per plein wordt hier niet hernomen. We verwijzen hierbij naar hoofdstuk 2 hierboven, waar we de ruimtelijke context in detail schetsen in zijn historische evolutie naar het huidige uitzicht.

Voor Kasteelstraat 1 en Steenvoordestraat 34 werden geen inventarisfiches opgemaakt. Het bouwkundig en landschappelijk erfgoed en hun erfgoedelementen zijn niet vanaf het openbaar domein zichtbaar, en toegang tot de site werd ontzegd respectievelijk op 4.07.2018⁷⁰ en 12.10.2017⁷¹.

Deze twee onderdelen van de studie – een doorgedreven studie pand per pand en de evolutie van de ruimtelijke context – vormen samen met de typologische studie van de erfgoedelementen in punt 3.3 de basis voor de beheersvisie.

3.3 **Erfgoedelementen – een typologische benadering van schrijnwerktypes**

3.3.1 18de- en 19de-eeuwse kozijnramen met schuifvleugels

Een regionaal type schrijnwerk uit Poperinge en omstreken, dat toegepast werd vanaf het einde van de 18de eeuw tot het einde van de 19de eeuw, is in het historische Watou omnipresent. In de loop van de 20ste eeuw komen wel nieuwe types in de plaats ervan, doch

---

⁷⁰ Telefonisch en bevestigd via email.

⁷¹ Mondeling bij prospectiebezoek van het onderzoeksteam i.f.v. opmaak offerte.

in de periode van inventarisatie/bescherming (1981-1989) zijn er nog enorm veel exemplaren van.

Heden worden de exemplaren veel zeldzamer. Soms werden ze vervangen door schrijnwerk dat geïnspireerd is op dit uitzicht, maar in se nog weinig te maken heeft met de historische types. Elders werden zij vervangen door hedendaagse types schrijnwerk in hout of pvc, zonder enige historische reminiscentie.

Het historische type gaat om een kruiskozijnraamtype met twee schuivende vleugels en bovenlicht in diverse varianten.

Naar plaatsing in de gevel:

- hetzij ingemetselde blokkozijnramen (beluikt);
- hetzij kozijnramen achter slag.

De blokkozijnramen tonen een massief buitenste kader; de wisseldorpel valt ook volledig binnen het profiel van het buitenkader. De blokkozijnen zijn beluikt met luiken die op duimen zijn gehangen die in het blokkader zelf zijn ingepend.

Elders in Poperinge en de omliggende dorpen zien we vaker ook beide types samen in een gebouw: beluikte blokkozijnen op de gelijkvloerse verdieping en kozijnen achter slag op de eerste verdieping – net omwille van het feit dat er slechts nood was om luiken te plaatsen op de gelijkvloerse verdieping⁷².

Niet zo in Watou, waarbij de blokkozijnen systematisch op de gelijkvloerse als op de eerste verdieping voorkwamen (19de-eeuwse gebouwen langs Watouplein en Moenaardestraat, tot en met de laat 19de-eeuwse woning Vijfhoekstraat 19). Met andere woorden, de kozijnen werden steeds structureel ingemetseld, ongeacht of ze beluikt waren of niet.

Slechts een handvol uitzonderingen zijn te noteren op het principe van ingemetseld blokkozijn.

Als eerste was de herenwoning Kerkhofstraat 5 voor de verbouwing van de gevels en schrijnwerken in de jaren 1950. Beneden waren blokkozijnramen en boven kruiskozijnen achter slag. Er is trouwens nog meer verschil in de typologie van het schrijnwerk van deze woning – zie verder.

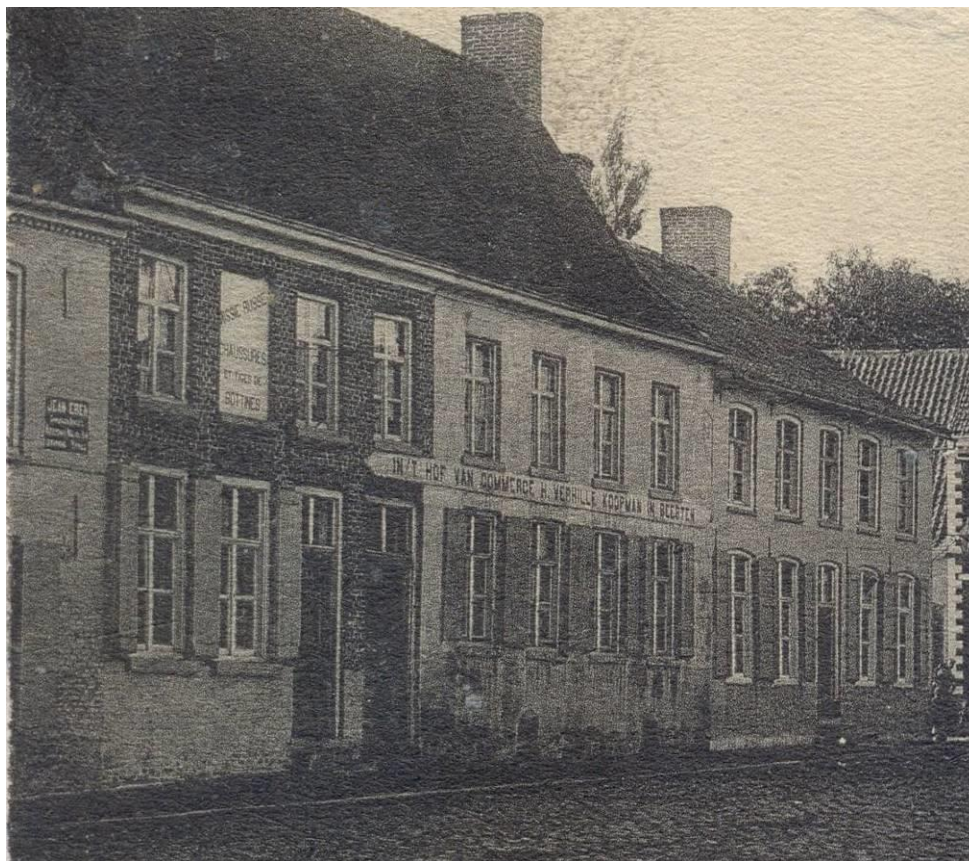
Ook de pastorie, Kerkhofstraat 1, is een uitzondering op de regel, in die zin dat hier alle ramen van de gelijkvloerse en eerste verdieping achter slag werden geplaatst, evenals de nog overblijvende vensters van het type in de achtergevel. Hier lijkt evenwel best mogelijk dat in oorsprong getoogde blokkozijnen waren geplaatst, waar in de late 19de eeuw ramen met opschuivende vleugels en geprofileerde wisseldorpels waren geplaatst achter slag om de moeilijkheid van de getoogde bovendorpel te vermijden.

Ook de kruiskozijnen van Watouplein 13 stonden eertijds achter slag.

---

⁷² Zo bijvoorbeeld vastgesteld in de achtergevel van Hotel van Renynhe de Voxvrie – gekend als hotel Skindles Gasthuisstraat 57 te Poperinge (late 18de eeuw) als Krombekeplein 9 te Krombeke (ongeveer 1850).

Figuur 81: Zuidelijke gevelrij van Watouplein, voor WOI – types blokkozijnen van het rechte en getoogde type (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004501311) – verdwenen erfgoedelementen.

Figuur 82: Kerkhofstraat 5 in de jaren '30 – blokkozijnen op de gelijkvloerse verdieping en ramen achter slag op de eerste (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004504350) – verdwenen erfgoedelementen.

In het Poperingse, en hier in Watou, komen a priori twee types detaillering voor aan de buitenzijde:

- hetzij een geprofileerde wisseldorpel en niet (of gering) geprofileerde middenstijl;
- hetzij een kruisvormige profilering met amandelprofiel op wisseldorpel en middenstijl.

Het kruiskozijnraam met amandelprofiel wijst eerder op een 18de-eeuws (of begin 19de-eeuws) type: te Poperinge het voormalig hotel Mazeman de Couthove, heden Sint-Janscollege, Burgemeester Bertenplein 32 (achter slag), het stadshotel Burgemeester Bertenplein 22 (blokkozijn) en het Weewhof (Sint-Annaplein) (zowel type achter slag als blokkozijn) kunnen als voorbeelden opgegeven worden.

Hier geldt ook dat de profilering van de amandelvorm in de blokkozijn versie (beluikt) volledig in de diepte van het buitenkader viel.

In Watou komen we het twee maal in de blokkozijn versie tegen, in de voormalige notariswoning op Watouplein 12. Het is niet uitgesloten dat dit schrijnwerk, naar analogie van voorbeelden uit Poperinge, samen met de woning tot in de 18de eeuw zou kunnen teruggaan, wat desgevallend (maar niet noodzakelijk) gestaafd zou kunnen worden door eventueel aanwezige uitbraaksporen van kleinhouten, met opdeling van elke ruit in vier.

Figuur 83: Herenhuis Watouplein 12 – kruiskozijnraam met amandelprofiel op de middenstijl en wisseldorpel.

Figuur 84: Steenvoordestraat 34 – voormalige kasteelhoeve. Opname uit 1981 met blokkozijnramen met wisseldorpel en middenstijl met amandelform. De schuifvleugels hier evenwel al verbouwd tot dubbel opendraaiende vleugels, waarbij de vaste middenstijl onderaan werd weggenomen. Bij de vervanging door nieuw schrijnwerk werd de historische vorm van het schrijnwerk niet herkend en in deze vorm gereconstrueerd (foto Inventaris Onroerend Erfgoed).

Het type met de geprofileerde wisseldorpel komen we het vaakst tegen, en is ook het wijdst verspreid in groot Poperinge, maar ook daarbuiten (Alveringem, Veurne etc.).

Een zeer specifieke vorm – die we buiten Watou nog niet tegenkwamen – is de tandlijst in de wisseldorpel, een element uit de klassieke, zij het classicistische architectuur⁷³, die we normaliter eerder in andere laat 19de-eeuwse schrijnwerktypes en/of meer architecturaal uitgewerkte gevels zouden verwachten, doch niet in combinatie met dit blokkozijntype. Dit type is bewaard gebleven in Vijfhoekstraat 18 en in de sacristie van 1804 aan zuidzijde van de kerk.

Het kwam voorheen ook voor in de volgende gebouwen: Vijfhoekstraat 10, Kleine Markt 3+4 en Vijfhoekstraat 17 (zie inventarisatiefiches)⁷⁴.

De bekende voorbeelden wijzen er op dat dit detail in vogue was in een korte periode voor en na 1800.

⁷³ <https://nl.wikipedia.org/wiki/tandlijst> geconsulteerd 27.03.2019. Ook verwant met regula en guttae.

⁷⁴ In de eerste twee gevallen nog geïnventariseerd in 1981, in het laatste geval waren de blokkozijnen al verbouwd in de jaren 1930.

Figuur 85 en 86: Vijfhoekstraat 18 – getande wisseldorpel van blokkoszijnen van deur en vensters.

Figuur 87: Getande wisseldorpel in de sacristie van 1804 tegen het zuidkoor van de Sint-Bavokerk.

Afwijkend nog van de twee courantere types uitwerking van de detaillering (amandelprofiel op het kruis en geprofileerde wisseldorpel), komen nog twee uitzonderingen voor in het historische Watou, inmiddels echter beide uit het straatbeeld verdwenen. In deze twee voorbeelden, liep de middenstijl van het kozijn door, terwijl dieper gelegen ongeprofileerde wisseldorpels de overgang maakten van opschuivende vleugels naar vaste bovenlichten. Dit was zo in Vijfhoekstraat 10 en Kleine Markt 10 (zie ook inventarisatiefiches).

Figuur 88: Vijfhoekstraat 10 in 1981 – afwijkend type met doorlopende middenstijl en ongeprofileerde wisseldorpels (inventarisfoto Onroerend Erfgoed) – verdwenen erfgoedelement.

Daarnaast dient ook te worden opgemerkt dat de blokk kozijnen met getoogde vorm ons inziens ook het oudere type is en mogelijk alle tot een laat 18de- of vroeg 19de-eeuws type behoren. In de 19de eeuw en zeker na het eerste kwart van de 19de eeuw worden eerder uitsluitend nog rechthoekige kozijnen gemaakt.

Naast het geciteerde voorbeeld van de voormalige notariswoning Watouplein 12, komen/kwamen deze onder meer ook historisch voor in het Douviehuis (tussen twee inventarisatiecampagnes begin 2019 verdwenen), Watouplein 2 (Wetshuis), 4, 5, 7 (heden 'de Eendracht'), 10 (hoekpand Vijfhoekstraat) en 13, Vijfhoekstraat 18 (1799) en 20, de pastorie Kerkhofstraat 1 (1784 en begin 19de eeuw) en op de gelijkvloerse verdieping van de herenwoning Kerkhofstraat 5 (voor de verbouwing omstreeks 1950). Met betrekking tot deze laatste woning zou het verschil tussen de getoogde blokk kozijnen in de vier linker traveeën en de rechthoekige blokk kozijnen in de twee rechter opkamertraveeën bovendien een aanwijzing kunnen zijn dat het gebouw vanaf de voorgaande boerderij is verlengd met een opkamer en verhoogd met een extra bouwlaag; een vermoeden dat zou kunnen gestaafd worden met kadastermutatie-onderzoek.

Merkwaardig is dat zowel het voormalige Wethuis van het Graafschap (Watouplein 2, heden *het Wethuis*) als Kerkhofstraat 5 op vroeg 20ste-eeuwse foto's een glasformaat hebben dat daar rechthoekig ingezet is. Ook dat is opnieuw een aanwijzing dat mogelijk een kleinhoutverdeling werd uitgebroken in de loop van de 19de eeuw om grotere ruiten te plaatsen. Het was makkelijker met inzet houten stukken het bovenlicht aan te passen dan om grote ruiten in segmentboog uit te snijden, zeker in bovenlichten waar het nauw moest passen.

In ieder geval een pleidooi om de ramen bouwarcheologisch aan een onderzoek te onderwerpen voor de restauratie ervan of de vervanging naar model. Uitgebroken kleinhouten zijn vaak maar te ontdekken na het vrijleggen van verf aan de binnenzijde van de schrijnwerken.

Hoewel deze venstertypes in Poperinge en omstreken omnipresent waren en dus als regionaal type mogen aangestipt worden, komen ze evengoed voor in het 18de- en 19de-eeuws gebouwenareaal in de volledige westhoek van vooroorlogs Ieper, over Lo naar Veurne en alle omliggende dorpen.

Wel een zeer regionaal gebonden detail – tot bewijs van het tegendeel – is de wijze waarop de schuivende vleugels openschuiven. Wij zijn het bijvoorbeeld in Lo-Reninge, Alveringem en Veurne nog niet tegengekomen, en vaak is het maar na bouwarcheologisch onderzoek van de originele schuifvleugels – als die er nog zijn – dat dit detail kan worden ontdekt. In vele gevallen zijn de schrijnwerken in de loop van de tijd verbouwd tot dubbel opendraaiende ramen of is het systeem aangepast naar het klassieke systeem van openschuiven.

Met het klassieke systeem van openschuiven wordt bedoeld dat de vleugels schuiven achter een lat die opdekken op de vleugelstijlen.

Niet zo in het Poperingse type⁷⁵: met een groef op de zijkant van de vleugelstijlen, schuiven de vleugels op T- en L- vormige vaste latten omhoog. Dit laat ook toe om aan binnenzijde aan de buitenomtrek van de vleugels met een klein profieltje af te werken, wat heel veel bijdraagt aan de elegantie van deze ramen.

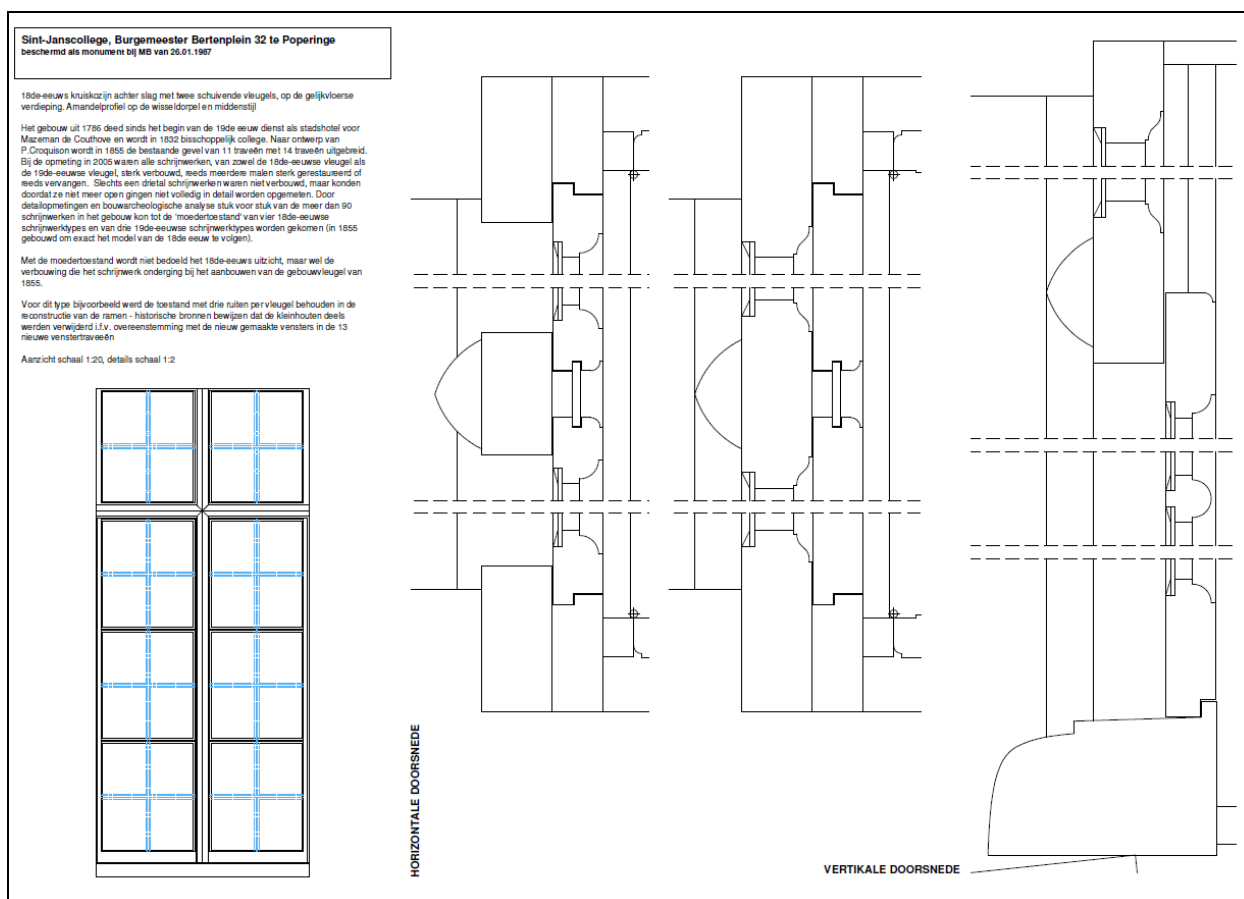
Bij gebrek aan mogelijkheid tijdens ons veldonderzoek, konden we dit type schuifstelsel nog niet vaststellen in Watou. Ook hier is het vaak zo dat venstervleugels in de loop van de tijd verbouwingen ondergingen (nieuw schuifstelsel, verbouwing naar dubbel opendraaiend of vast), waarbij de oorspronkelijke schuifwijze vaak slechts maar na enig bouwarcheologisch speuren kan worden ontdekt.

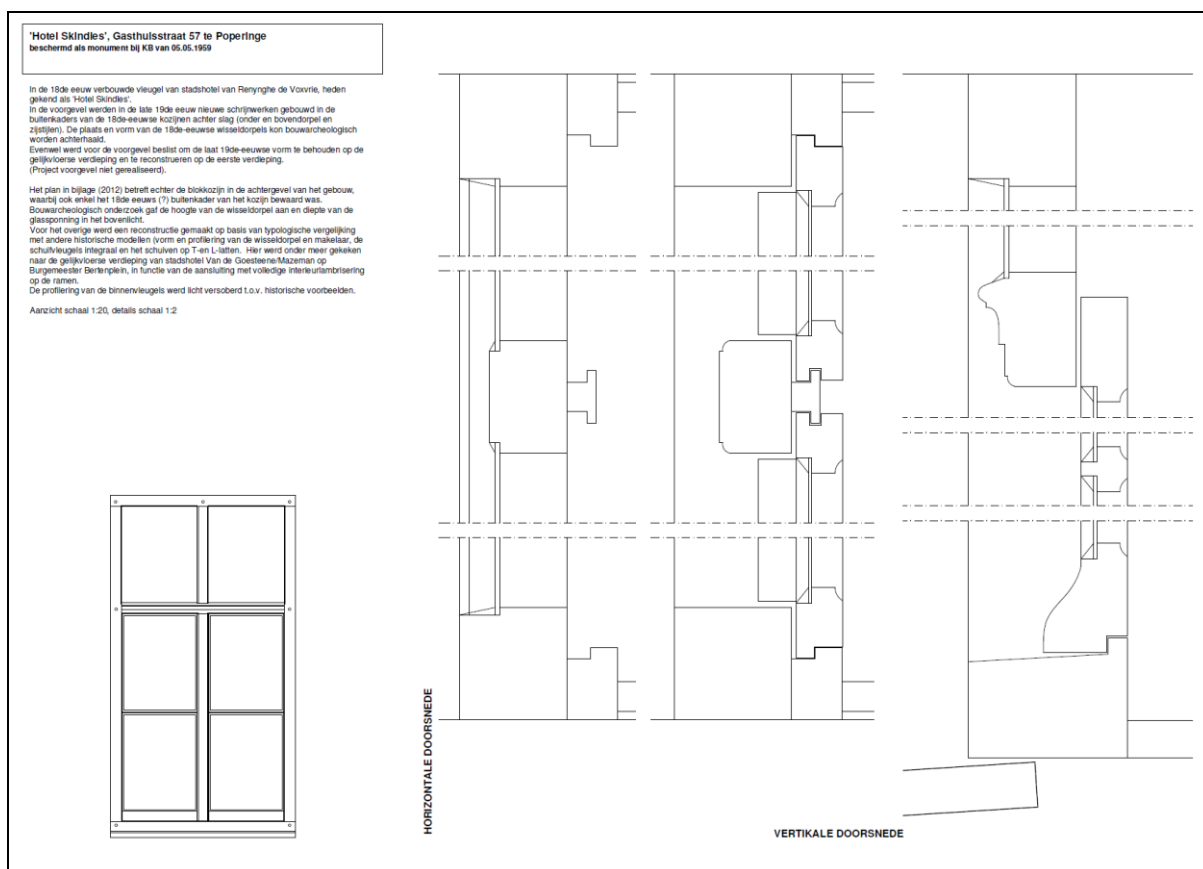
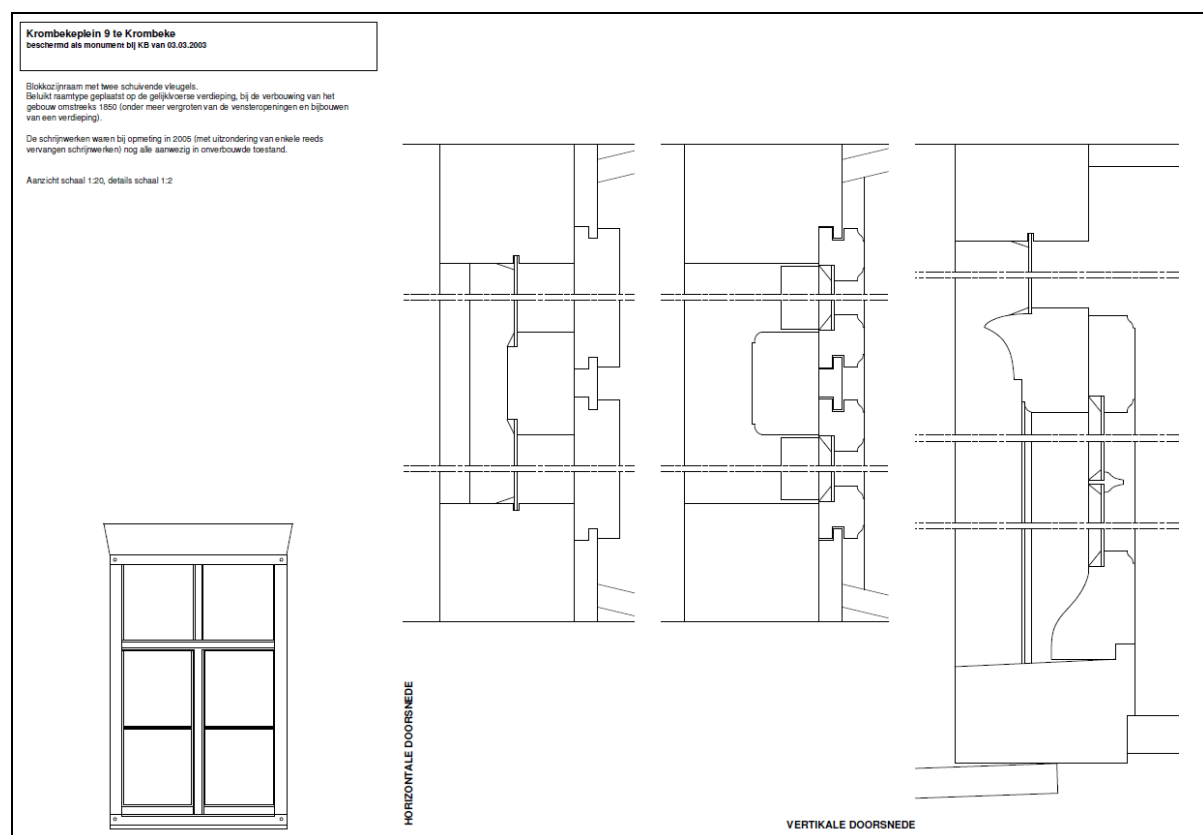
⁷⁵ Behoudens de voorbeelden in de detail catalogoog zijn we het vrij systematisch tegen gekomen waar we de mogelijkheid hadden om aan binnenzijde even in detail naar schrijnwerken te kijken en er restanten te ontdekken waren: de Gasthuiskapel in de Gasthuisstraat te Poperinge, de pastorij van de O.L.Vrouwkerk te Poperinge, het voormalig archief Guido Gezellestraat 3.

In **bijlage nr. 6** van het beheersplan worden op A3 plannen enkele voorbeelden opgenomen van gerestaureerd / gereconstrueerd schrijnwerk van het bedoelde type in groot Poperinge, telkens met een beschrijving welke delen na bouwarcheologisch onderzoek dienden gereconstrueerd worden. Hieronder worden enkele voorbeelden afgebeeld op kleiner formaat.

Figuur 89: Gereconstrueerde laat 18de-eeuwse ramen in St.-Janscollege, Burgemeester Bertenplein 9 (stadshotel Mazeman de Couthove) te Poperinge – met uitzondering van de in blauw aangeduide kleinhouten. Type amandelprofiel, kruiskoosje achter slag.

 Figuur 90: Hotel van Renynghe de Voxvrie (hotel Skindles) Gasthuisstraat te Poperinge – 18de eeuwse schrijnwerk.

Figuur 91: Krombekeplein 9 te Krombeke, blokkozijnen omstreeks 1850.

Figuur 92 (links): Vijfhoekstraat 2 – blokkozijn omstreeks 1918 geplaatst (secundair herplaatst?).

Figuur 93 (rechts): Vijfhoekstraat 8.

Figuur 94: Vijfhoekstraat 12.

Kwantitatief was het type (blok)kozijn met schuivende vleugels, binnen de hierboven besproken variaties, alom tegenwoordig, wat als volgt kan geduid worden: van de 89 (historisch) te onderscheiden gebouwen in het beschermd dorpsgezicht, hadden 70 panden dit type schrijnwerk in het begin van de 20ste eeuw.

In 1981 werden in de inventariscampagne van Onroerend Erfgoed (toen nog Monumenten en Landschappen), nog 38 panden gerepertorieerd, waarin dergelijk schrijnwerk nog aanwezig was, waarvan echter al 6 verbouwingen ondergaan hadden, waardoor het schrijnwerktype moeilijker herkenbaar is/was⁷⁶.

Na onze rondgang blijken nog slechts 14 panden dergelijk type schrijnwerk te beschikken, waarvan 4 panden sterk verbouwde schrijnwerken en 10 panden nog volledig leesbaar type.

Het is in de 18de eeuw toegepast, de volledige 19de eeuw, en mogelijk nog aan het begin van de 20ste eeuw: in het pand Vijfhoekstraat 2, dat kort na WOI wordt vernieuwd, komt het type ook nog voor. Het is evenwel niet volledig uit te sluiten dat de ramen en deuren van elders afkomstig waren en daar secundair herplaatst. In ieder geval kwamen ook al andere types schrijnwerk in zwang vanaf het einde van de 19de eeuw.

3.3.2 19de eeuwse deur in kozijnen met bovenlicht

Met het in 3.3.1 besproken venstertype komt in de 19de eeuw een deurtype overeen, dat qua kozijntype (blokkozijnstijlen en bovendorpel, hoogte en profilering van de wisseldorpel, invulling van het bovenlicht) overeenkomt met de blokkozijnen in de vensteropeningen, doch geplaatst in smallere traveebreedte. Zeker vanaf medio 1850 waren dit vaak decoratief uitgewerkte paneeldeuren.

Een eenvoudiger (of ook ouder) type deurvulling is een opgeklampte deur met geprofileerde verticale beplanking.

---

⁷⁶ Dit wil zeggen: ingrijpender dan de vleugels verbouwen van schuivend naar dubbel opendraaiend, wat op foto's meestal niet te herkennen is als verbouwing.

Figuur 95 en 96: Opgeklampte plankendeur in kozijn met geprofileerde wisseldorpel - Watouplein 17 (links) en Vijfhoekstraat 13 (rechts).

Figuur 97 en 98: 19de-eeuwse paneeldeuren in kozijn met geprofileerde wisseldorpel - Watouplein 12 (links) en Kleine Markt 42 (rechts).

3.3.3 Een bijzonder type kozijn: rechthoekig winkelkozijn en gekoppelde deur en winkelkozijn

Afzonderlijke winkelkozijn

Een specifiek type kozijn doet zijn intrede in Watou in de 19de eeuw: rechthoekig maar bijna vierkant met afmetingen van (bijna) 2 bij 2 meter, was het een type beluikt kozijn dat bij uitstek diende om een nering of zaak aan te duiden en de waren te kunnen uitstallen.

Dit betekent dat er daar in Watou meer dan de naburige dorpen nood aan was, e.g. ten gevolge van meer vreemde bezoekers als potentiële klanten, of meer onderlinge concurrentie. In kleinere dorpen waren er ook heel veel nering en herbergen, maar gezien iedereen die wist zijn, was er geen nood dat te veruitwendigen, tenzij, in het geval van herbergen, louter met een opschrift met de naam van de zaak.

Het kozijn was zowel verticaal als horizontaal in drie opgedeeld. De horizontale opdeling zal veelal met legplanken aan de binnenzijde hebben overeengekomen.

De verticale opdeling zien we vaak met houten kolommetjes met basis en kapiteel.

Een nog intact bewaard exemplaar van dergelijk winkelkozijn treffen we nog in Vijfhoekstraat 21.

Tevens nog bewaarde kozijnen, doch enkel in hun buitenkader zijn: Kleine Markt 43 (type kolommetjes) en Vijfhoekstraat 15. Dit laatste was reeds op de oudste foto's verbouwd, maar het profiel van de wisseldorpel is nog afleesbaar, zodat we kunnen verwijzen naar enkele historische opnames van dergelijke puien in Roesbrugge en Poperinge (zie Figuur 105 en Figuur 106 hierna).

Het enkele kozijn kwam ook voor in Vijfhoekstraat 2 (tot de nieuwbouw woning gebouwd omstreeks 1918).

Figuur 99 (links): Vijfhoekstraat 21 – nog volledig intact behouden winkelkozijn pui 19de eeuw.

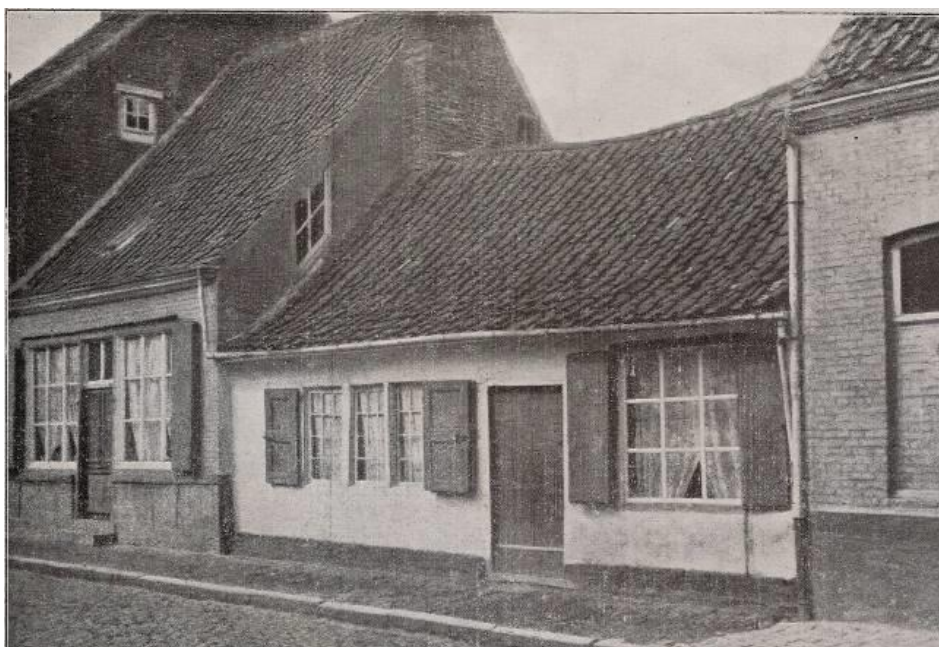
Figuur 100 (rechts): Kleine Markt 43 met links winkelpui (interbellum, © Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004500883) – behouden doch verbouwd.

Figuur 101 (links): Vijfhoekstraat 15 in 1981, met luiken en reeds voor de jaren 1930 verbouwde indeling (voorheen met geprofileerde wisseldorpel (inventaris Onroerend Erfgoed) – behouden erfgoedelement, evenwel inmiddels bekleed met rolluikbak.

Figuur 102 (rechts): Nog behouden buitenkader van de winkelpui Kleine Markt 43 (vergelijk met Figuur 100).

Figuur 103: Een van de oudste foto's van Watou – voorganger van Vijfhoekstraat 2 - waarvan minstens het linker deel uit vakwerk bestond, rechts met een ingebouwde winkelpuikozijn van het vierkante type. Ook de voorganger van Vijfhoekstraat 4 (links op de foto) had een dubbele vierkant winkelkozijn, gekoppeld aan het deurkozijn - foto eind 19de of begin 20ste eeuw (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004518916) – verdwenen erfgoedelementen.

Op het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw was er tevens een tendens om de eenvoudige kozijnen verder aan te kleden, met een omlijsting bestaande uit pilasters en een hoofdstel. Vanaf begin 20ste eeuw werd vaak nog eens een rolluikbak en rolluik in deze uitwerking geïntegreerd.

Dit type komt aan bod in deel 3.3.4 *De laat 19de- en vroeg 20ste-eeuwse winkelpui met decoratieve aankleding in schrijnwerk*.

Daar zijn nogmaals 6 historische exemplaren van aangeklede enkele vierkante winkelpui, die mogelijk alle uit het oudste type (enkel kozijn) zijn ontstaan. Minstens van deze drie lijkt de aankleding in combinatie met een ouder blokkozijn te zijn geweest:

- Watouplein 1*
- Watouplein 15*
- Vijfhoekstraat 10**

Van de overige drie kan dit niet zo gesteld worden, al is het mogelijk dat een kozijn werd uitgehaald en vervangen:

- Watouplein 3*
- Kleine Markt 39*
- Kapelaanstraat 1*

(* historisch schrijnwerk verdwenen / ** enkel aankleding behouden en historische invulling verdwenen)

Het type enkele winkelpui is vrij zeldzaam in de streek, terwijl het in Watou in het dorpscentrum tot 10 maal voorkwam. We scanden oude beelden voor 1925 op de beeldbank Westhoek Verbeeldt⁷⁷. We kwamen het type slechts één maal tegen in Proven, drie maal in Roesbrugge⁷⁸, 2 maal in Poperinge en 1 maal in Abele⁷⁹.

---

⁷⁷ 600 beelden van Roesbrugge op de publieke site, 450 beelden van Proven op de publieke site, de beelden van Abele en 2000 beelden van Poperinge op de Memorix site.

⁷⁸ Naast hierna opgenomen afbeelding ook nog HEU004502825 en HEU004500979

⁷⁹ HEU004520734 – evenwel geen blokkozijn versie, maar schrijnwerk achter het slag.

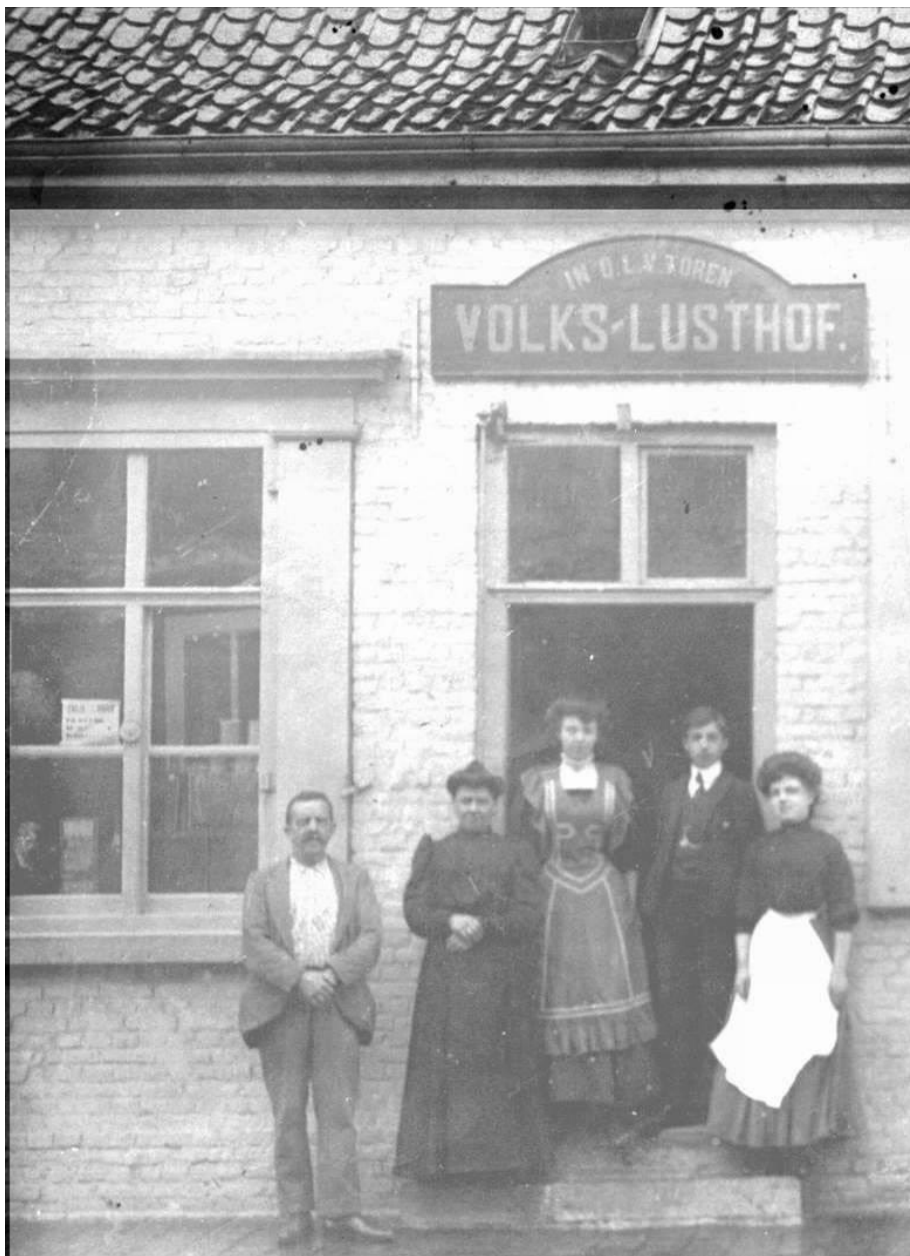

Figuur 104: Proven begin 20ste eeuw. Ook hier treffen we het type vierkante kozijn met tussencolonettes aan (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004500586) – Typologisch gelijkaardig voorbeeld uit Proven.

Figuur 105: Roesbrugge begin 20ste eeuw, met diverse types winkelkozijnen – het gebouw op de achtergrond en uiterst rechts met gekoppelde winkel- en deurpui, op het einde van de rechter huizenrij een afzonderlijk kozijn – hier zien we de versie met geprofileerde wisseldorpel (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004501161) – Typologisch gelijkaardig voorbeeld uit Roesbrugge.

Figuur 106: Poperinge Casselstraat voor WOI (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004500484) – Typologisch
gelijkaardig voorbeeld uit Poperinge.

Figuur 107: Poperinge Ieperstraat (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004500612) – Typologisch gelijkaardig voorbeeld uit Poperinge.

Gekoppelde winkel- en deurkozijnen

Het enkel gekoppeld en het dubbel gekoppeld kozijn komen ook vaak voor in Watou. In het laatste geval is de deurkozijn in het midden geplaatst voor een symmetrisch opzet.

De gevelbreedtes van deze gekoppelde puien zijn van die orde, dat het blokkozijn ook een dragend element wordt. Waar voor de enkele winkelpui de baksteen linteel (nipt) nog zelfdragend is, werkt het kozijn in dit type ook constructief. In de koppeling van de deurkozijn en winkelkozijn delen beide één constructieve stijl, waar – voor zover het mogelijk is om dit op de historische foto's te onderscheiden – een gemeenschappelijke doorlopende bovendorpel voor venster- en deurkozijnen op lag.

Voor het vooroorlogse Ieper werd aangetoond dat deze typologie in de 16de en 17de eeuw uit de stedelijke houtbouw afkomstig was: kloeke kozijnen op de gelijkvloerse verdieping

waarop uitkragende gemetselde gevels af steunden; zelfs tot in de 18de eeuw werd nog zo gebouwd⁸⁰.

Niet zo echter in het 19de-eeuwse Watou. Slechts enkele malen komt de gekoppelde winkel- en deurpui in een volledige gevelbreedte voor – in de meeste gevallen wordt het in een pand gecombineerd met gewone venstertraveeën. We mogen daaruit besluiten dat dit schrijnwerktype geen architecturaal/constructief element is in de logica van de opbouw van de gevels, maar gewild omwille van het veruitwendigen van een nering of herberg.

In de zuivere blokkozijn vorm kwam het enkel gekoppeld winkel-/deurkozijn vier maal voor en het dubbel gekoppeld kozijn ook vier maal.

Enkel gekoppeld:

- Kleine Markt 2*
- Kleine Markt 20*
- Kleine Markt 38*
- Moenaardestraat 16*

Dubbel gekoppeld:

- Watouplein 6**
- Watouplein 13*
- Moenaardestraat 12*
- Vijfhoekstraat 4*

(* reeds verdwenen voor 1981 / ** recent vervangen door een historisch niet correcte kopij)

Ook hier werden oudere simpele kozijnen in de late 19de en vroege 20ste eeuw aangekleed met pilasters en hoofdstellen in schrijnwerk, vaak met rolluikbakken.

Met zekerheid later aangekleed van het *enkel gekoppeld type*:

- Kleine Markt 38 **
- Moenaardestraat 4 ****
- Vijfhoekstraat 15 *
- Vijfhoekstraat 17 ****

Mogelijk later aangekleed van het *enkel gekoppeld type*:

- Kleine Markt 8 *
- Vijfhoekstraat 4 *

Mogelijk later aangekleed van het *dubbel gekoppeld type*:

- Watouplein 5 ***

---

⁸⁰ Zie bijvoorbeeld Lange Meersstraat (17de eeuw) en G. De Steurstraat (17de eeuw) in: CONSTANDT Hugo, MUS Octaaf, VANDENBUSSCHE Paul, *Het leper van toen*, Brugge, 1984, p. 55 en 66. Zie woning 1714 naast de Neptunuspoort in de Boterstraat, in: DEWILDE Jan, *Ieper, de verdwenen stad. Ieper en de fotografie 1839-1914*, Koksijde, 1998, p. 266. *A la limite* zou ook het vierkante kozijn vanuit een ouder schrijnwerk type kunnen ontstaan zijn, zoals we te Ieper onder meer zien op de Veemarkt, de Lange Meersstraat of de Lamotte-school in de Rijselstraat (DEWILDE Jan, *op. cit.*, 1998, p. 192, 256 en 269)

(* verdwenen voor 1981 / ** verdwenen na 1981 / *** onherkenbaar verbouwd na 1981 / **** nog behouden kozijn, i.e. buitenste kader, binnenkant reeds verbouwd).

Van alle 14 exemplaren is slechts nog de Vijfhoekstraat 17 en Moenaardestraat 4 behouden gebleven. Gezien beide later werden aangekleed, zullen ze worden behandeld in deel 3.3.4 hierna.

De 8 + 4 gerepertorieerde voorbeelden van de gekoppelde deur en winkelkozijn zijn relatief veel in verhouding tot de omliggende dorpen en stad Poperinge, hoewel dit type al vaker voorkwam. We noteerden 5 voorbeelden in Poperinge⁸¹, 8 voorbeelden in Roesbrugge⁸², en 1 te Abele⁸³

Figuur 108: Watouplein 13 in de jaren 1950 – 19de eeuw gekoppeld kozijn, winkelkozijn ingevuld met kolonettes; deurtravee reeds verbouwd vroege 20ste eeuw (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004502322) - verdwenen erfgoedelement.

⁸¹ Paardenmarkt (HEU004500159), Casselstraat (HEU004500183 – rechter gevelrij), Ieperstraat (HEU004501077), Ieperstraat (HEU004500612), O.L.Kruisstraat (HEU004502278)

⁸² Marktplaats herberg (HEU004501127) en twee exemplaren andere zijde Marktplaats (HEU004501131) twee exemplaren op HEU004501161, Dorpstraat (HEU004501140), idem (HEU004503841), idem (HEU004508213)

⁸³ HEU004520734

Figuur 109 (links): Kleine Markt 2 in het begin van de 20ste eeuw, met winkelpui gekoppeld aan deurkozijn (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004516638) – verdwenen erfgoedelement.

Figuur 110 (rechts): Moenaardestraat, huis tussen nrs. 14 en 18 in 1934 – stoep is verhoogd, mogelijk met verhoging van het gelijkvloerse binnen niveau en aanpassing deurhoogte (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004506751) – verdwenen erfgoedelement.

3.3.4 De laat 19de - en vroeg 20ste -eeuwse winkelpui met decoratieve aankleding in schrijnwerk

Gezien het vermoeden bestaat dat de meeste winkelpuien een recentere aankleding kregen, op de basis van een ouder type met kozijn, werden de voorbeelden reeds in het vorig deel opgesomd. We hernemen hier de opsomming.

Van het type *enkele pui*:

- Watouplein 1**
- Watouplein 3*
- Watouplein 15*
- Vijfhoekstraat 10***
- Kleine Markt 39**
- Kapelaanstraat 1**

(* verdwenen voor 1981 / ** verdwenen na 1981 / *** enkel aankleding behouden en historische invulling verdwenen)

Van het type *enkel gekoppeld type deur en enkele pui*:

- Kleine Markt 8 *
- Kleine Markt 38 **
- Moenaardestraat 4 ****
- Vijfhoekstraat 15 *
- Vijfhoekstraat 17 ****

Van het *dubbel gekoppeld type*:

- Watouplein 5 ***

(* verdwenen voor 1981 / ** verdwenen na 1981 / *** onherkenbaar verbouwd na 1981 / **** nog behouden kozijn (buitenste kader, binnenkant reeds verbouwd)

Enkel de aankledingen en plaatselijk ook onderdelen van de oudere kozijnen (e.g. buitenkader kozijn) bleven behouden in Vijfhoekstraat 10, Vijfhoekstraat 17 en Moenaardestraat 4. De laatst genoemde winkelpui had bij de herinrichting als beenhouwerij in de late 19de of vroege 20ste eeuw ook hele specifieke gietijzeren roosters in de bovenlichten en de beglazing van de deurvleugel, waarvan ook nog een gelijkaardig type bewaard is in Poperinge (erfgoedelement verdwenen voor 1981).

Figuur 111 (links): Vijfhoekstraat 10 - bewaarde aankleding van enkele winkelpui.

Figuur 112 (rechts): Vijfhoekstraat 17 - bewaarde aankleding van een gekoppelde winkel+deurpui – deels bewaard oudere kozijnen.

Figuur 113: Moenaardestraat 4 – bewaarde aankleding winkelpui.

Figuur 114: Uitbektelede winkelpui voorheen in Watouplein 1 (Ovenhuis) – afgaande op de aanwezige blokkozijnramen op de gelijkvloerse verdieping ontstaan uit het oudere type winkelkozijn. Reeds verbouwde indeling, volgens de beschrijving in 1989 binnenin ondersteund door ijzeren zuiltjes (foto inventaris Onroerend Erfgoed - 1981) – verdwenen erfgoedelement.

Figuur 115: Twee winkelpuien ter hoogte van huidige adressen Kleine Markt 38 en 39. Links ontstaan uit een gekoppelde winkelkozijn en deurkozijn (zie inventaris) en verbouwd vermoedelijk omstreeks 1940, rechts een later 19de eeuwse type, mogelijk ook ontstaan uit een kozijn, ook hier al met recentere invullingen (foto inventaris Onroerend Erfgoed - 1981) – verdwenen erfgoedelementen.

Figuur 116: Deze aangeklede gekoppelde deur en winkelpui in de Moenaardestraat 4 betreft een vroeg 20ste-eeuwse aankleding van een kozijnpuui, inclusief rolluikbak. Typisch zijn de gietijzeren rooster met gietijzeren rund en varken in profiel - foto 1922 (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004508552) – deels verdwenen erfgoedelementen (i.c. grillies).

Figuur 117 - 118: Variant type pui en invulling met gietijzeren rooster Guido Gezellestraat 14 te Poperinge (opname maart 2019)⁸⁴ – gelijkaardig typologisch voorbeeld uit Poperinge.

Figuur 119 : Vijfhoekstraat 15 voor WO I – De brede kaders net voorbij de aankleding wijzen er op dat deze aankleding allicht rond een (verbouwd) ouder type kozijn werd gebouwd. Dit lijkt zo te zijn voor de meeste voorbeelden (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004501070) – verdwonen erfgoedelement.

⁸⁴ Zowel de roostervorm als de voorstelling van het rund komen niet exact overeen. Hier 19de-eeuwse kruiskozijnen in een 18de-eeuwse of oudere gevel. Samen met de rolluikken op de vensterkozijnen werd allicht ook de winkelpui geplaatst, hier met verbouwing van twee gewone geveltraveeën, begin 20ste eeuw.

3.3.5 Laat 19de- en vroeg 20ste-eeuwse raamtypes

Hoewel er aanwijzingen zijn dat het raamtype (blok)kozijn met twee opschuivende vleugels de hele 19de eeuw werd toegepast⁸⁵ en mogelijk tot in het begin van de 20ste eeuw, doen ook andere types schrijnwerk hun intrede op het einde van de 19de eeuw. Al deze types onderscheiden zich van hun historische voorganger doordat zij uitsluitend nog achter slag worden geplaatst en geen schuivende vleugels meer hebben, maar dubbele opendraaiende.

Figuur 120 (links): Schrijnwerk van de jaren 1880 in Moenaardestraat 12 (school).

Figuur 121 (rechts): Laat 19de-eeuws schrijnwerk Watouplein 14 – dubbel opendraaiende vleugel met opengaande naald (imitatie kruiskozijn).

---

⁸⁵ Zie onder meer de laat 19de-eeuwse woning Vijfhoekstraat 19.

Figuur 122: Vijfhoekstraat 16 – laat 19de eeuwse schrijnwerken met dubbel opendraaiende vleugels (hier evenwel al in vertaling naar dubbele beglazing).

Na WOI, in de jaren 1920 en 1930 zijn de T-ramen met dubbel opendraaiende vleugels (of op de verdieping de variant zonder bovenlicht) alom tegenwoordig.

We noteren in die periode veel vervanging van schrijnwerk. Niet zelden zien we ook dat een ouder blokkozijn in die periode tot T-raam wordt verbouwd: gezien de omzichtigheid waarmee een blokkozijn moest worden uitgebroken en de onzekerheid of een gemetseld linteel het daarbij wel zou houden, was het vaak gemakkelijker om het buitenkader van een kozijn te laten zitten, en het nieuwe raam daar in te bouwen.

Vanaf eind van de jaren 1930 of de jaren 1940 doet nog een ander type zijn intrede: een raam met enkele opschuivende vleugel. In tegenstelling tot de oudere variëteit met dubbele schuifvleugels, waren nu de vleugels zwaar gebouwd, en werden in de uitbekledingen aan binnenzijde tegengewichten ingewerkt om de vleugels te kunnen openen. Het type is algemeen vrij courant in die periode en wordt in de inventaris van erfgoedelementen aangeduid met de benaming '*guillotineraam*'.

Figuur 123 (links): Kleine Markt 6 – T-ramen uit de jaren 1920.

Figuur 124 (rechts): Kleine Markt 42 – T-ramen uit de jaren 1920 ter vervanging van blokkozijnramen.

Figuur 125: Kleine Markt 42 – guillotinaam uit de late jaren 1930 of vroege jaren 1940.

3.3.6 Een vreemde eend in de bijt: kruiskozijnen uit de jaren 1950 naar historiserend 18de-eeuws model

Twee herbergen/café's werden in de loop van de jaren 1950 aangepast met schrijnwerk in een 18de-eeuws uitzicht. Deze zijn in ieder geval gebaseerd op toen nog gekende voorbeelden in Poperinge, doch voor de ramen in eenvoudigere uitwerking m.b.t. de stijlen en dorpels van het vaste kader, en met te gedrongen, zij het te langwerpige verhoudingen van glasruiten.

Het ging om café de Eendracht, Watouplein 7 en café de Korenbloem, Kleine Markt 22.

Beide café's waren op dat ogenblik eigendom van dezelfde brouwer Van Eecke⁸⁶, die dus de initiatiefnemer van deze historiserende aankleding zal zijn geweest. In beide gevallen kwam dit schrijnwerk ter vervanging van 19de-eeuwse voorgangers beluikte blokk kozijnen (luiktype telkens met persienne in het bovenste vak).

Ook de deur van Watouplein 7 werd naar gekende voorbeelden met rococo inslag nageemaakt. Gezien de deuropening geen sporen van verbouwing toont, nemen we aan dat ze nieuw werd gemaakt, eerder dan dat een deur met overeenstemmende maten hier secundair werd hergebruikt.

Hoewel een aandachtige en beslagen erfgoedvorser in de beide gevallen aan de hand van de verhoudingen van de glasruiten aanvoelt dat één en ander historisch niet volledig correct is, heeft dit schrijnwerk wel erfgoedwaarde. Als exemplarisch voor de wens omstreeks 1950 om de herbergen historisch dichterbij hun 18de-eeuws uitzicht te krijgen hebben deze schrijnwerken een historische waarde, die a priori behouden dient te blijven.

---

⁸⁶ Vriendelijke mededeling van Jan Daschot.

Figuur 126 en 127: Deuren en vensters van Watouplein 7 – café de Eendracht. Waardevolle imitatie van 18de-eeuws schrijnwerk daterend uit de jaren 1950.

Figuur 128: Kleine Markt 22 - pseudo- 18de-eeuws schrijnwerk geplaatst in de jaren 1950.

3.3.7 Luiktypes

Tot slot dient ook de nodige aandacht geschonken te worden aan de historische luiken.

Er zijn een vijftal types te onderscheiden in Watou, die vrij nauw aansluiten bij eerdere bevindingen in groot Poperinge – geen van de types is echter specifiek als regionaal te duiden en zijn ruim verspreide historische luiktypes:

- (1) geëmbreveerde plankenluiken: geëmbreveerd en ingepend in plankenstroken onder en boven (1a) of geëmbreveerd met doorlopende pennen (1b); nog een mogelijkheid (1c) is dat met gehengen en extra metalen strips de planken vergaard zijn;
- (2) opgeklampte plankenluiken: houten klampen met stijlen en regels, met tand en groef vergaarde en geprofileerde beplanking aan de buitenzijde;
- (3) paneelluiken: stijlen en regels, waartussen effen panelen van met tand en groef vergaarde planken – de panelen hebben eerder zelden nog een klein profiel de omtrek van de stijlen en regels (vergelijkbaar aan paneel binnendeuren);

- (4) paneelluiken met *persienne* in bovenste vak: stijlen en regels met bovenste vak uitgewerkt als *persienne*; de onderste vakken zijn dikwijls uitgewerkt als horizontaal geprofileerde latten, die onderling met tand en groef verbonden zijn (alternatief: panelen (4b) of opgeklampte planken (4c));
- (5) volledige *persienne*: stijlen en regels alle vakken als *persienne* ingevuld. Varianten hierop: (5b) de onderste twee vakken hebben scharnierende persiennes, en kunnen dus open of dicht worden gezet en (5c) de onderste vakken zijn vast gemonteerde dichte latten of alle vakken kunnen met dichte latten zijn ingevuld (5d).

Figuur 129: Vijfhoekstraat 2 – luiken van het type geëmbreveerde planken (toestand gesloten luiken zie Figuur 147).

Figuur 130: Vijfhoekstraat 18 – luiken van het opgeklampte type (gesloten toestand: zie Figuur 147).

Figuur 131 : Vijfhoekstraat 13 – in open toestand uitzicht als vorige figuur⁸⁷

---

⁸⁷ Enkel een onscherpe foto uit de inventariscampagne Onroerend Erfgoed 1981 toont deze toestand. Alle recentere fotoreeksen tonen deze luiken in dichte toestand.

Figuur 132: Vijfhoekstraat 8 – het laat 19de-eeuwse type paneelluiken met persiennes in het bovenste paneelvak.

Figuur 133: Kerkhofstraat 1 – pastorie - paneelluiken met persiennes in het bovenste paneelvak – hier opgehangen op ingemetselde duimen.

Figuur 134 en 135: Watouplein 12 – luiken paneeltype met dichte persiennes. Detail rechts: openklapbare persiennes in de onderste twee panelen.

Figuur 136: Kasteelstraat 1 – luiken van het type volledige persienne (links met systeem bediening open en buiten – rechts foto voorgevel opname 1981 inventariscampagne Onroerend Erfgoed).

Figuur 137 + 138: luiktype 1a in Casselstraat 37 en Bruggestraat 13 te Poperinge (foto-opnames 2005, inmiddels verdwenen) – Vergelijkbare typologie uit Poperinge.

Figuur 139: luiktype 1b in Veurnestraat 67 te Poperinge (De Ster beschermd monument - foto-opname 2006) – Vergelijkbare typologie uit Poperinge.

Figuur 140 (links): luiktype 2 in Sint-Annastraat Poperinge (Weeuwhof – foto-opname 2005) – Vergelijkbare typologie uit Poperinge.

Figuur 141 (rechts): luiktype 3 in Casselstraat 89 te Poperinge (foto-opname 2005) – Vergelijkbare typologie uit Poperinge.

Figuur 142 (links): luiktype 4a – Lokerseweg 1 Reningelst (foto-opname 2005 - verdwenen) – Vergelijkbare typologie uit Reningelst.

Figuur 143 (midden): luiktype 4b – Guido Gezellestraat 3 te Poperinge (foto-opname 2005) – Vergelijkbare typologie uit Poperinge.

Figuur 144 (rechts): luiktype 4c – Zevekotestraat 6 te Reningelst (foto-opname 2005) – geen Vergelijkbare typologie uit Reningelst.

Hang- en sluitwerk van luiken.

In combinatie met bolkozijnvensters (zie 3.2.1 hierboven), zijn de luikduimen steeds van het type met uitgesmede punt, voor de bevestiging in de houten kozijnen.

Nog meer dan elders in de regio was dit principe omnipresent en hangt dit nauw samen met de verspreidheid van dit type 19de-eeuwse bolkozijn. Bij vensters achter slag zijn de luikduimen veelal ingemetseld in het metselwerk (sporadisch zouden duimen nog wel eens met lange duimen in het kozijn zijn vastgezet, niet vastgesteld te Watou). In recentere types, einde 19de en begin 20ste eeuw komen ook variantes voor met gehengen die met een taats zijn uitgewerkt, zowel naar boven hakend in een ingemetseld oog, als naar beneden, meestal in de vensterdorpel ingewerkt. Deze draaien dus *op taats* of *op speun*.

Figuur 145 (links): Vroeg 20ste-eeuws luijtype in combinatie met schrijnwerk achter slag – luijgehangten op speun / taats (Kleine Markt 7).

Figuur 146 (rechts): Klassieke ingemetselde luijduimen. De gehengen voor paneelluiken worden als T of L vormige elementen uitgesmeed in functie van de plaatsing op stijlen en regels.

De gehengen hebben veelal een eenvoudige rechthoekige sectie waaraan een oog is gesmeed. De recentere types laten zich onderscheiden doordat er weinig smeedwerk aan te pas kwam. Plaatselijk komen we gehengen tegen met uitgesmede knopen voor de bevestiging van nagels en een sierlijk uitgesmede punt (Vijfhoekstraat 18, 1799). Bij geëmbreveerde plankenluijken of opgeklampte luijken lopen de gehengen verticaal, bij paneelluiken moesten meestal T of L stukken worden uitgesmeed zodat de bevestiging kon gebeuren op de stijlen en de regels van de panelen.

Figuur 147 - 148: Twee maal luikduimen in het kozijn in de Vijfhoekstraat. Links nr. 18 met sierlijk uitgesmede gehengen, rechts met een eenvoudiger model rechthoekige sectie. Rechts (nr. 2) zijn de gehengen ook de elementen die de geëmbreeverde planken samen houden, met nog een extra metalen lat in het midden.

Luikvasthouders voor het verankeren van luiken in open toestand zijn meestal van het type 'herdertjes' waarbij het luik kon worden vastgeklemd. Dit type gaat terug tot de (late) 19de eeuw, maar de meeste zijn recenter. Dit type luikvasthouder is tegenwoordig nog het meest verkochte.

Elders wordt gebruik gemaakt van haakjes en ogen; een enige maal zien we ook uitgesmede verende haken waarachter de luiken haken – voormalige brouwerij Watouplein 12.

Figuur 149 - 150: Luikvasthouders van het type 'herdertje', links de laat 19de-eeuwse variant, rechts een recent type (beide Vijfhoekstraat Watou).

Figuur 151: Luikvasthouder met uitgesmede verende haak (Watouplein 12).

Vrij algemeen zijn de luiksluiters voor het vastmaken van de luiken in gesloten toestand van het type haken gemonteerd in het raamkozijn.

Binnen loopt dit uit in een staaf, waarbij de luiken met een simpele duw kunnen ontgrendeld worden zonder de ramen te open. Bij het dichtmaken worden de pal en de haak achteruit geduwd voor automatische sluiting.

Ook hier gaan de historische varianten terug tot de 19de eeuw, doch dit type luiksluiter is tot op heden nog het meest verkochte type.

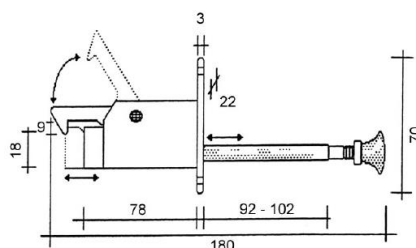

Figuur 152 (links) : Luiksluiters met gesmede veer – Watouplein 14

Figuur 153 (rechts) : luiksluiters met uitgesmede veer – Kerkhofstraat 2 (pastorie)

Figuur 154 en 155 : twee luiksluiters (opklikkend veersysteem?) in de Vijfhoekstraat

Figuur 156 : klassieke luiksluiter met duwsysteem zelfsluitend vanaf de buitenzijde (Vijfhoekstraat)

Figuur 157 : werkingsprincipe (technische documentatie van in de handel verkrijgbaar type)

Het aantal gebouwen met historische luiken gaan spoorloos achteruit. Waren beluikte blokkozijnen op de gelijkvloerse verdieping (enkel Kasteelstraat 1 was historisch beluikt op de eerste verdieping) in het begin van de 20ste eeuw nog alom tegenwoordig, dan was het aantal bij de inventarisatiecampagne in 1981 reeds sterk geslonken. Sindsdien tot op heden is ook weer meer dan helft verdwenen.

In exacte cijfers:

Van de 89 gerepertorieerde panden zijn in het begin van de 20ste eeuw nog 78 panden met luiken op de gelijkvloerse verdieping.

Daarvan liggen de verhoudingen: 1. Geëmbreveerde planken: 29 panden / 2. Opgeklampte luiken: 20 panden / 3. Paneelluiken: 1 pand / 4. Paneelluiken met persienne in bovenlicht: 11 panden / 5. Volledig persienne: 2 panden / 6. niet determineerbaar: 16 panden⁸⁸.

In 1981 waren nog 25 panden⁸⁹ met historische luiken, in onze inventarisatiecampagne telden we nog 11 panden⁹⁰.

3.3.8 Dakkapellen

Licht getoogd type

Het type komt, zoals in deel 2.3.1 *Versijning van het kaptype Mansarde* aangetoond, volledig overeen met het verschijnen van het mansardekap type in Watou. Enkele (niet geslaagd te noemen) pogingen om ze door modern schrijnwerk te vervangen niet te nagesproken, is dit type dakkapel volledig verdwenen in Watou; we nemen het type hier op pro memorie.

---

⁸⁸ Van 4 panden zijn twee types luiken bekend uit de vroege 20ste eeuw.

⁸⁹ Werden niet meegeteld de luiken die hetzij historiserend waren vernieuwd in de jaren 1950, maar niet exact corresponderend met historisch correcte modellen, hetzij vrije interpretaties (Watouplein 7, Watouplein 17, Kleine Markt 22, Kerkhofstraat 5 en Kapelaanstraat 15).

⁹⁰ Werden niet meegeteld de luiken die hetzij historiserend waren vernieuwd in de jaren 1950, maar niet exact corresponderend met historische correct modellen, hetzij vrije interpretaties (Watouplein 7, Watouplein 17, Kleine Markt 22, Kerkhofstraat 5 en Vijfhoekstraat 20).

Figuur 158 (links): Dakkapel jaren 1920 op Kleine Markt 6 (inventarisfoto OE 1981) – verdwenen erfgoedelement.

Figuur 159 (rechts): Dakkapel Kleine Markt 15 (heden nr. 13, inventarisfoto OE 1981) – verdwenen erfgoedelement.

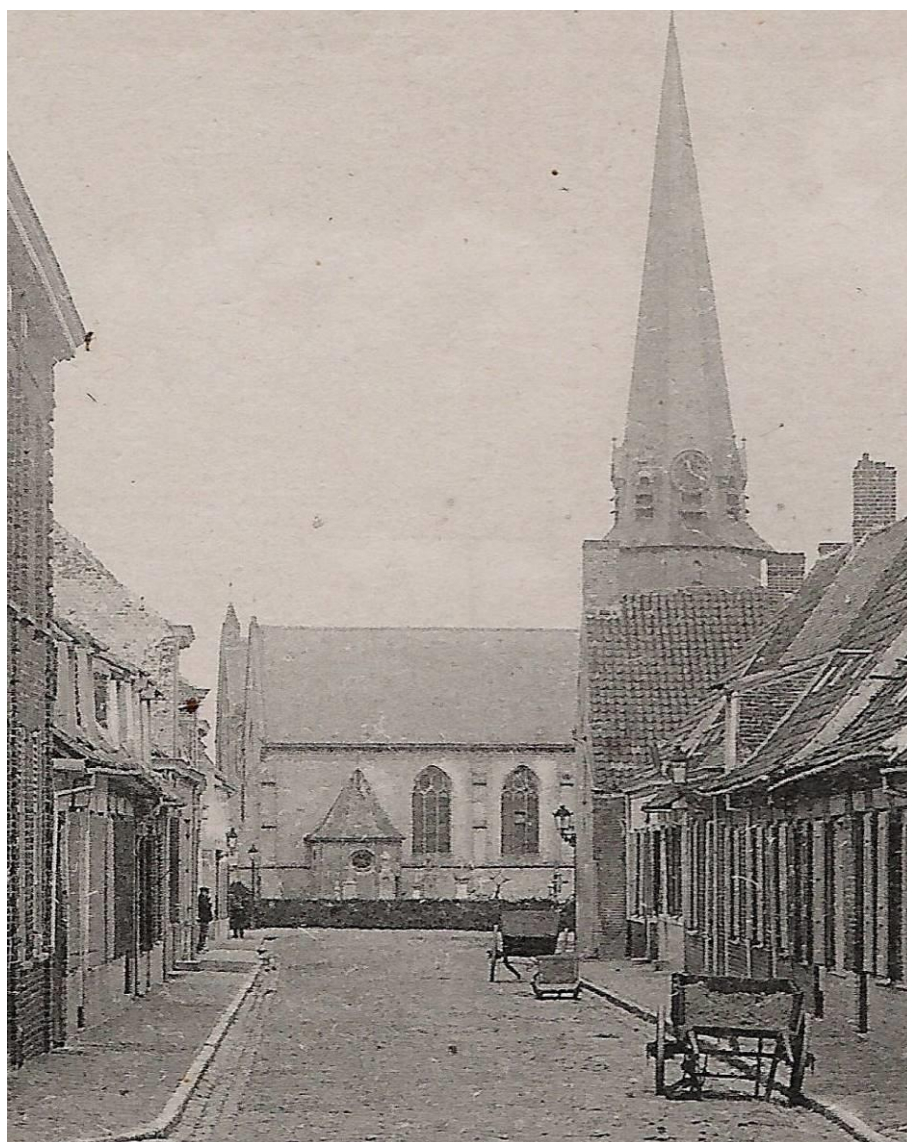
Figuur 160: Abele Abeelseweg ter hoogte van het zgn. kommiezenkot – foto-opname tijdens interbellum van zelfde type, doch meer uitgewerkte getoogde dakkapel (©Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004521062) – Gelijkaardige typologie uit Abele.

Dakkapel onder sleepdak

Voor het hierboven gemelde type komen dakkapellen maar heel zelden voor in het beschermde dorpsgezicht van Watou. De oudste vorm komt men tegen in de Vijfhoekstraat, onder sleepdak uitgewerkt (misschien oorspronkelijk onderdeel uitmakend van dakbedekkingen in stro), maar zouden vlug na de jaren 1920 uit het straatbeeld verdwijnen. Het frontaal aanzicht van deze kapellen is niet gekend.

Het type wordt hier vermeld pro memorie.

Figuur 161: Vijfhoekstraat vermoedelijk tijdens WOI - dakkapellen onder sleepdak t.h.v. huidige nummers 5, 12 en 14 (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004501068).

Verdwenen erfgoedelement.

Bijzondere types

Twee 19de-eeuwse types zijn nog gekend, beide houten dakkapellen met nokje loodrecht op het hoofddak:

- Moenaardestraat 2 (Douviehuis) in de oudste vorm – reeds voor 1920 vervangen;
- Vijfhoekstraat 20 – rijk uitgewerkt laat 19de-eeuws type, inmiddels verdwenen.

In de Moenaardestraat 2 werd de uiteindelijke versie in de jaren 1930 een historiserend model, geïnspireerd op het 18de-eeuwse model van Hotel Merghelynck te Ieper (zie inventarisatiefiche *Moenaardestraat 2* in bijlage). Uiteindelijk is het dit derde model dat in de huidige totaalrenovatie van het pand bestendig werd in nieuwe kopieën.

Figuur 162: Detail 19de-eeuwse dakkapellen Moenaardestraat 2, 1910 (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004501291). Verdwenen erfgoedelement.

Figuur 163: Laat 19de-eeuwse dakkapellen Vijfhoekstraat 20 – detailopname 1981 (inventaris Onroerend Erfgoed) – verdwenen erfgoedelement.

Figuur 164: Moenaardestraat 2 (Douviehuis): historiserend model (18de-eeuws geïnspireerd) uit de jaren 1930, nieuwe kopieën (foto-opname maart 2019).

3.4 Plaatselijke dakpannenproductie uit Poperinge

In het nabij gelegen Poperinge werden in de 19de eeuw en tot in de jaren 1960 dakpannen geproduceerd. In alle omliggende gemeenten, waaronder Watou, werden dakpannen quasi uitsluitend in Poperinge aangekocht.

De pannen onderscheiden zich van de latere en recente dakpannen door de volgende eigenschappen:

- beperkt aantal types: gewone stormpan (eerder vanaf begin 20ste eeuw) en Vlaamse pan (modellen met verbeterde aansluiting bestaan niet of zijn zeldzaam), afwezigheid van hulppannen bijvoorbeeld gevelkantpannen en nokafsluitpannen⁹¹;
- ongeglazuurde pannen met rodere scherf (donkerder dan de meer oranje kleurende pannenproducten uit regio Kortrijk of elders)⁹²;
- ambachtelijke loodglazuren als belangrijkste kenmerk: lichtbruin, over donkerbruin naar zwart⁹³.

De ambachtelijke loodglazuren onderscheiden zich van de moderne glazuren, door hun variatie in tinten en glansgraden, reeds van in oorsprong aanwezig, en nog versterkt door sleet en patine van jaren, of doordat op sommige pannendaken verschillende types lokale pannen door elkaar gebruikt werden bij een herplaatsing.

Lokale stormpannen kunnen als resultaat ook effen dakvlakken opleveren, maar het levendig aspect van de ambachtelijke glazuren maakt een wezenlijk verschil uit (zie brouwershuis op Watouplein 12).

De Vlaamse of oud holle pan werd in de loop van de 19de eeuw nog volledig handmatig gevormd en krijgt vanaf het eind van de 19de eeuw een mechanische napersing, waardoor de modellen wat regelmatig worden. Bij de napersing wordt veelal de naam van de producent ingeperst, waardoor vaak ook een datering van de dakpan mogelijk is.

Naast de hierna afgebeelde pan van 'Roy-Coevoet à Poperinghe' (1881-1900), is ook de productie van de telgen Dupont op die manier dateerbaar: 'Edouard Dupont - Stroom' (1862-1895), 'Dupont - Decorte' (1895-1930) en 'Ver Elst - Dupont' (1930-1960)⁹⁴

Niettegenstaande de mechanische napersing, liggen deze dakpannen veel onregelmatiger op een dak, waardoor de vervanging door een hedendaagse Vlaamse pan met strikte regelmatige vorm (in geglazuurde vorm daarenboven ook nog eens met een volledig uniform glanseffect) in feite neerkomt op het onherroepelijk verloren gaan van het erfgoedaspect van

---

⁹¹ Zoals gevelpannen, nokafsluitpannen, ...

⁹² Sporadisch ook blauw gesmoorde pannen, doch eerder zeldzaam.

⁹³ De 19de- en vroeg 20ste-eeuwse dakpannenproductie in Poperinge wordt gekenmerkt door het gebruik van diverse soorten loodglazuur. Loodglazuur is in principe doorschijnend. Door de toevoeging van mangaanoxide werd de bruine kleur bekomen. Toevoeging daarenboven van ijzeroxide kon de bruine kleur nog verdonkeren tot een bijna zwarte glazuur. De pannenproductie is in het begin van de 20ste eeuw wel reeds volledig gemechaniseerd (strengpers en napersing). In de 19de eeuw zijn verschillende pannenbakkers actief, in de 20ste eeuw is enkel nog Dupont actief in Poperinge, evenwel met hoge productiecapaciteit. Mark ADRIAEN, *Tentoonstellingscatalogus. Het aardewerk van de pottenbakkerij Dupont te Poperinge*, Volkskunde West-Vlaanderen vzw, Poperinge, 2006. Willy TILLIE, "Potten- en pijpenbakkers in Poperinge (16^e-20^e eeuw)", in *Aan de Schreve*, Heemkundig tijdschrift voor Poperinge en omstreken, 13^e jaargang (1983), nr. 1.

⁹⁴ Willy TILLIE, *op. cit.*, p. 35 e.v. en mondelinge mededeling Willy Tillie 2001, in het kader van B. DELAEY, *Een dak in stro voor Bethunestraat 1 te Poperinge*, niet gepubliceerde restauratienota, Brugge, 2001.

de daken. Vaak is het volledig uitlatten van de dakhellingen in twee richtingen daarbij nog de klap op de vuurpijl, waarbij elk greintje historiciteit wordt uitgewist.

Figuur 165 - 166: Vlaamse pan van Poperingse makelij – oude 19de-eeuwse handvorm.
Typevoorbeelden Poperingse productie.

Figuur 167 - 168: Laat 19de-eeuwse Vlaamse pan van Poperingse makelij met mechanische napersing (1881-1900).
Door de stempelopdrukken kunnen de pannen nauwkeuriger gedateerd worden. Typevoorbeelden Poperingse productie.

Figuur 169: Aspect liggend in een dakvlak van de pan 'Roy-Coevoet à Poperinge' van de vorige figuur.
Typevoorbeelden Poperingse productie.

In het historische Watou waren de Vlaamse geglazuurde pannen van plaatselijke makelij in de 19de eeuw nog omnipresent. De regionale versie met stormpannen, zo blijkt uit oude postkaarten, doet zijn intrede pas na WOI. Vanaf de jaren 1950 worden pannendaken vooral vervangen door ongeglaazuurde stormpannen van Kortrijkse afkomst (Pottelberg, Sterreberg), en al zeker vanaf medio jaren 1960, als de Poperingse productie volledig stilvalt.

Dit laat zich vertalen in de volgende cijfers:

Van de 89 gerepertorieerde panden in de historische analyse begin 20ste eeuw zijn van 77 panden de volgende historische dakbedekkingen gekend:

- 67 in Vlaams geglazuurde pannen regionale makelij;
- 7 in geglazuurde stormpannen regionale makelij;
- 3 in leien.

In 1981 (inventariscampagne Onroerend Erfgoed) waren 5 panden afgebroken en vervangen door 2 grotere gebouwen of garagevolumes, dus een totaal van 86 panden:

- 42 in Vlaams geglazuurde pannen regionale makelij;
- 18 in geglazuurde stormpannen regionale makelij;
- 3 in leien.

Heden op een totaal van 86 panden:

- 19 in Vlaams geglazuurde pannen regionale makelij of goed aansluitende recente Vlaamse pannen (e.g. blauw gesmoorde);
- 14 in geglazuurde stormpannen regionale makelij of goed aansluitende recente (e.g. zwart geglazuurde);
- 1 in leien.

Een typisch Poperings bouwaardewerk product is de zogenaamde 'schouwveurst'. In de 19de eeuw werden deze grote vorstpannen gemaakt voor de regenwaterdichte afdekking van schouwen. Ze hadden een overspanning van ongeveer 40 cm en een breedte van 25 cm, waardoor steeds meerdere afdekpannen naast elkaar moesten worden geplaatst. Bovenaan was een op de draaitafel geprofileerde pijp in het element ingewerkt, en met de duimen aan geboetseerd. De 19de-eeuwse exemplaren kwamen steevast in de doorzichtige lood glazuur afwerking. De schouwveursten werden nog tot in de jaren 1960 gemaakt door firma Louis Ver Elst – Dupont. Dan was de vorm reeds sterk vereenvoudigd: de firma maakte ook aardewerk drainagepijpen, en de voorheen op de draaitafel gevormde geprofileerde pijp werd vervangen door een stuk rechte ronde drainagepijp die aan de nokpan geboetseerd werd. Deze recentste productie kwam ook meestal ongeglazuurd.

Figuur 170 - 171 - 172: Twee Poperingse 'schouwveursten' van 19de-eeuwse makelij. Typevoorbeelden Poperingse productie.

Figuur 173: Poperingse 'schouwveursten' in de Vijfhoekstraat te Watou – de twee buitenste zijn van de laatste productie Ver Elst - Dupont Poperinge, de middelste is een iets ouder type.

Figuur 174: 'Skyline' van de Boeschepestraat te Poperinge – opname in 2005 – Typevoorbeeld typologie schouwveusten in Poperinge.

3.5 Andere opmerkelijke erfgoedelementen in het straatbeeld

3.5.1 Heiligennissen in gevels

In vergelijking met elders is het aantal heiligennissen in de gevels eerder beperkt. Ook historisch lijkt het om een zeldzaam type te gaan.

Figuur 175 - 176 - 177 (links en midden): Heiligenbeeldnissen; alle in de Kapelaanstraat.
Figuur 178 (rechts): Dichtgemaakte heiligennis in de zijgevel van Watouplein 6.

3.5.2 Geëmailleerde plaatjes met huisnummers

In het straatbeeld van Watou zijn nog vele tientallen geëmailleerde huisnummerplaatjes aanwezig. Ze hebben een witte nummerschildering op een blauwe achtergrond. De huisnummers gaan in ieder geval terug tot 1934⁹⁵, jaar van de viering van het Heilig Hart, maar zullen niet veel ouder zijn gezien ze nog niet voorkomen op postkaarten uit de jaren 1920. Blijkbaar is in het dorpscentrum inmiddels nog niet veel hernummering van straten nodig geweest en heeft mogelijk het statuut van beschermd dorpsgezicht verhinderd dat ze inmiddels zijn vervangen door de meer courante officiële kunststof exemplaren (zwarte letters op witte achtergrond).

Figuur 179: Reeks van geëmailleerde huisnummerplaten uit de vroege jaren 1930.

Figuur 180: Geëmailleerde huisnummerplaat in combinatie met een gietijzeren opschrift van een rolluikconstructeur.

⁹⁵ Zie bijvoorbeeld Westhoek Verbeeldt HEU004506751.

3.5.3 Voetschrapers

Zelden komen we dit geveldetail nog tegen. Een laat 19de-eeuws type in gietijzer in een nis in het metselwerk, een plaats waar mogelijk een dergelijk type reeds is verwijderd en een eenvoudig gesmeed type in opbouw.

Figuur 181 (links): Vijfhoekstraat 16 – gietijzeren model.

Figuur 182 (midden): Watouplein 12 – nis met eenvoudige schraper, mogelijk ter vervanging van een gietijzeren exemplaar.

Figuur 183 (rechts): Kleine Markt 1 – eenvoudig gesmede voetschraper in opbouw.

3.5.4 Keldertralies

Betrekkelijk weinig kelderopeningen zijn zichtbaar in het gevelbeeld. Plaatselijk zijn er aanwijzingen dat openingen werden gedicht t.g.v. verhogingen van de bestrating (Moenaardestraat 12, Klooster Jozefieten en Watouplein 2, Wethuis). In enkele kelders zien we een beveiliging met sierlijk uitgesmede tralies.

Figuur 184 (links): Keldertralies Watouplein 12.

Figuur 185 (rechts): Keldertralies Vijfhoekstraat 15.

3.6 Groene en houtige beplanting met erfgoedwaarde

De inventarisatie van de groene en houtige beplanting is opgenomen onder afzonderlijke bijlage 4 – inventaris omgeving.

Samenvatting van de erfgoedelementen:

- Taxus en haagbeuk thv beek en kerkhofstraat – beperkte erfgoedwaarde
- Knotlindes thv beek en kerkhofstraat – hoge erfgoedwaarde
- Rode beuk thv beek en kerkhofstraat – beperkte erfgoedwaarde
- Esdoorn voortuin pastorie (zie fiche Kerkhofstraat 1 - bijlage 3) – beperkte erfgoedwaarde⁹⁶

3.7 Straat- en pleinaanleg en landschapselementen

De inventarisatie van straat- en pleinaanleg is opgenomen onder afzonderlijke bijlage 4 – inventaris omgeving.

Samenvatting van de erfgoedelementen:

- De openheid van de pleinen en omgeving – waardevol
- Verhardingen in platte kasseien in waaiermotief of porfierkasseien – waardevol
- Cirkelvormige steen op het Watouplein – erfgoedwaarde
- Gietijzeren borstwering thv beek – beperkte erfgoedwaarde
- Gemetselde borstwering incl ankers en lomperik thv beek – erfgoedwaarde

3.8 Kerkhof – bespreking van de opbouw en algemene inventaris

De inventarisatie (algemeen) van de groen en aanleg, algemene opbouw, is opgenomen onder afzonderlijke bijlage 4 – inventaris omgeving.

Samenvatting van de erfgoedelementen:

- Meidoornhaag rondom kerkhof – hoge erfgoedwaarde
- Lindes – erfgoedwaarde
- Treurbeuken – beperkte erfgoedwaarde
- Smeedijzeren poort kant Kerkhofstraat – erfgoedwaarde
- Vlaamse en Engelste militaire graven – hoge erfgoedwaarde
- Kinder- en burgergraven – erfgoedwaarde
- Monument met Christusbeeld – beeld van het H. Hart opgericht in 1934 – erfgoedwaarde

---

⁹⁶ De esdoorn heeft door zijn grootte een monumentaal karakter, doch vertoont ziekte / dode takken en diende al sterk gesnoeid te worden in het verleden. De esdoorn heeft geringe overlevingskansen

4 ERFGOEDWAARDEN

De dorpskern van Watou – met name de Markt, de Kleine Markt, het Kasteel met Neerhof en de aanzet van het open weiland ten Westen van de dorpskom – is beschermd als dorpsgezicht om reden van **cultuurhistorische** waarde.

De cultuurhistorische waarde van een dorpsgezicht wordt gekenmerkt door het beeld dat is ontstaan door het gebruik van de mens in de loop van de geschiedenis van dat gebied. De huidige dorpskern van Watou behoudt – zoals blijkt uit de bouwhistorische nota – nog vele authentieke onderdelen, de getuigen van het ontstaan en de ontwikkeling van Watou.

In het bijzonder wordt gewezen op:

- de dorpsstructuur die teruggaat tot de periode van de middeleeuwen tot het einde van het ancien regime: het ontstaan van de twee markten, de ligging van de kerk en de pastorie, de ligging van de kasteelsitepastorie;
- de aanwezige of tastbare vertegenwoordiging van de feodale structuren en machten op de Markt (Watouplein), e.g. de ingemetselde schandpaal en nog voortlevende microtoponiemen / huisnamen als 'Douviehuis' en 'Wethuis';
- een vorm van vroege verstedelijking in het *ancien régime* (mogelijk gefnuikt in wasdom door de complexe feodale structuur), afleesbaar uit nog aaneengebouwde 18de-eeuwse panden langs Watouplein, Vijfhoekstraat e.a.;
- de ontwikkeling van de Kleine Markt in het begin van de 19de eeuw onder impuls van de kerkfabriek, in aaneengesloten kleine arbeiderswoningen;
- de stedenbouwkundige ontwikkeling op Watouplein (Markt) in de 19de eeuw tot een uniform gevelfront van twee bouwlagen;
- de kleinstedelijke allure van het dorp in de 19de en vroeg 20ste eeuw door veruitwendigen van handelszaken (herbergen, neringen, winkels) en door de vele (kleine) winkelpuizen. Afgaande op de inventarisbeschrijvingen van het bouwkundig erfgoed (1982-1985) voorafgaand aan de bescherming werd hier veel aandacht aan besteed en was dit aspect mede bepalend voor de bescherming;
- in het algemeen het behoud van een zeer groot 18de- en 19de-eeuws gebouwenbestand (ondanks eventuele wijzigingen in het voorkomen).

Binnen het beschermd dorpsgezicht zijn volgende monumenten beschermd omwille van hun **historische en/of artistieke en/of sociaal-culturele waarde**:

1. Schandpaal, Watouplein 2.

Het beschermingsdossier motiveert de bescherming als volgt:

"om historische reden als zichtbaar overblijfsel van de feodale rechtspraak te Watou".

2. Brug en toegangspoort, Kasteelstraat 1.

De brug en de toegangspoort van het herenhuis te Watou (Poperinge) zijn beschermd als monument.

Het beschermingsdossier motiveert de bescherming als volgt:

"om historische reden als overblijfselen van het verwoeste kasteel van de graven van Watou, en om artistieke reden als laat-renaissancepoort gebouwd in 1620".

3. Pastorie met toegangshek en ommuring, Kerkhofstraat 1.

De pastorie van de Sint-Baafsparochie te Watou (Poperinge) is beschermd als monument. De bescherming omvat de pastorie, het toegangshek en de ommuring langsheen de Kapelaanstraat. Het beschermingsdossier motiveert de bescherming als volgt:

"om historische en artistieke redenen, als representatief voor de dorpsherderwoning van rond 1800".

4. Woonhuis, Kleine Markt 3-4.

De twee dorpswoningen op de Kleine Markt te Watou (Poperinge) zijn beschermd als monument. In het beschermingsbesluit worden de twee dorpswoningen omschreven als 'het woonhuis'.

Het beschermingsdossier motiveert de bescherming als volgt:

"om historische en artistieke redenen als dorpswoning van rond 1800 met waardevol houtwerk".

5. Oorlogsgedenkteken, Watouplein.

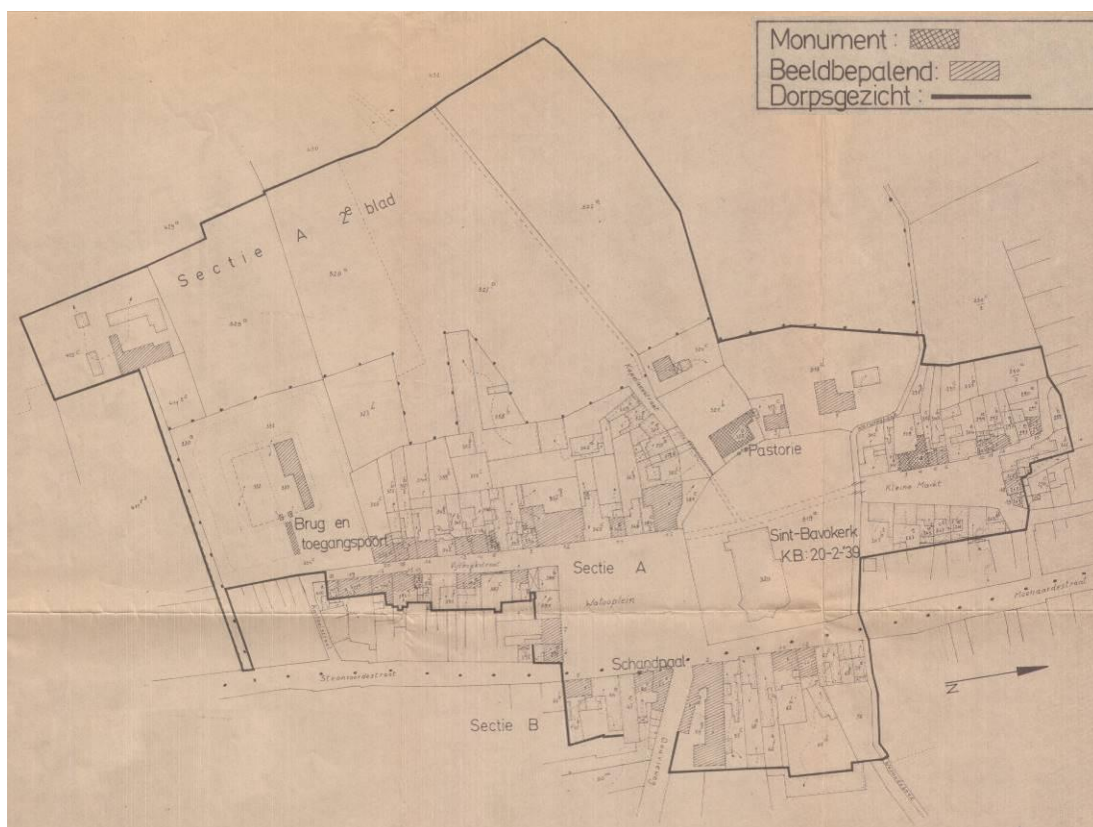
Het gedenkteken dat de militaire en burgerlijke doden van Watou van beide Wereldoorlogen herdenkt te Watou, is beschermd als monument.

Het Oorlogsgedenkteken voor de militaire en burgerlijke doden van Watou met uitsluiting van het perk is beschermd als monument omwille van het algemeen belang gevormd door :

- de artistieke waarde: als zijnde een gedenkteken ontworpen door de Brugse beeldhouwer Gustaaf Pickery. In het spoor van zijn vader was Gustaaf Pickery (Brugge, 1862 - 1921) vooral beeldhouwer van portretten van prominenten, maar ook van eenvoudige volkse liederen, die hij met veel aandacht en gevoel afbeeldde. Hij realiseerde voornamelijk historische en allegorische taferelen in de traditie van de romantiek en in een geïdealiseerde, realistische stijl. Gustaaf Pickery realiseerde na de oorlog een achttal oorlogsgedenktekens. Het gedenkteken uit witte steen beeldt de stoere, zegevierende soldaat uit met vaandel en revolver. De zittende leeuw met opengesperde muil houdt zijn poot op een Duitse helm als symbool voor de overwinning op de vijand.
- de sociaal-culturele waarde: als zijnde de materialisatie van het herdenken van een collectief trauma.

De Sint-Bavokerk is in een afzonderlijk beschermingsbesluit als monument beschermd omwille van het algemeen belang gevormd door de artistieke waarde en oudheidkundige waarde.

Op het plan horend bij het beschermingsbesluit – zie hieronder – wordt enerzijds het dorpsgezicht afgebakend, anderzijds worden de beeldbepalende panden aangegeven en de als monument beschermde bouwwerken (met uitzondering van de kerk).

Figuur 186 : Plan beschermingsbesluit dorpsgezicht (1985)

5 VISIE OP HET TOEKOMSTIG BEHEER

5.1 HOOFDDOELSTELLING

De hoofddoelstelling van het beheer van erfgoed betreft steeds het behoud en herstel van erfgoedwaarden en -elementen. Deze visie is ook opgenomen in het beschermingsbesluit onder de vorm van volgende voorschriften:

- *behoud van de bestaande hoofdstructuren als daar zijn: pleinen, wegen, perceelsindeling, rooilijn, schaal, plaats en situering der gebouwen, schaal van de open ruimten;*
- *behoud van de beeldbepalende gebouwen;*
- *behoud van de natuurlijke componenten: open weiland, hoogstammige bomen, beek, omwallingen.*

Daarnaast is het aangewezen voor het dorpsgezicht van Watou om een aantal werkzaamheden te voorzien om het dorpsgezicht terug op te waarderen.

Alle onderhouds-, herstellings-, restauratie- en reconstructiewerken binnen het beschermde dorpsgezicht dienen deze visie van behoud en herwaardering te onderschrijven en te versterken.

Voor een dorpsgezicht vertaalt een beheersvisie zich op 2 niveaus: enerzijds zijn er de erfgoedelementen horend tot de individuele panden (gevels en daken die uitgeven op het openbaar domein) en anderzijds zijn er de erfgoedelementen die deel uitmaken van de open ruimte (de pleinen, de aanpalende straten, het kerkhof, de beek en het omgevend landschap).

De visie voor behoud en herstel van de erfgoedwaarden van het dorpsgezicht van Watou kan vertaald worden in volgende concrete richtlijnen:

5.1.2 Ruimtelijke evolutie respecteren

Er kan worden gesteld – zie ook “2. Historische nota” – dat de algemene ruimtelijke evolutie van het dorp (binnen de projectzone van het dorpsgezicht) reeds in 1851 wordt voltrokken, en er verder enkel op het niveau van de afzonderlijke gebouwen verdere evoluties te noteren zijn, zoals schaalverkleiningen in de 19de eeuw, schaalvergrotingen in de 20ste eeuw, verbouwingen, verhogingen met een bouwlaag, enz. Deze evoluties hebben weinig of geen grote wijzigingen gehad op de kadastrale structuur.

Verbouwingen en nieuwbouwpanden dienen dan ook te worden ingepast in deze bestaande structuur zodat deze blijft behouden. Schaalvergrotingen, zoals bijvoorbeeld het brandweersarsenaal, dienen – indien mogelijk – teruggebracht te worden naar de oorspronkelijke perceelsstructuur.

5.1.2 Historisch uitzicht bewaren en in stand houden

Op een aantal uitzonderingen na – zoals o.a. het gemeentehuis en het brandweerarsenaal – bleef het historisch uitzicht van het dorp vrij intact tot 1981 (inventariscampagne Onroerend Erfgoed) en de daaropvolgende bescherming als dorpsgezicht in 1985 – zie ook “2. Historische nota”. De gevelgabarieten en schaal van de afzonderlijke gebouwen bleven sedert de bescherming zo goed als behouden.

Er kan echter wel worden vastgesteld – cfr de uitgebreide fiches per pand en de omgeving – dat het uitzicht van het dorp na 1981 op diverse plaatsen is gewijzigd en er reeds een belangrijk aandeel van de authentieke gevels en gevelelementen verdwenen zijn (zie verder in punt 3). De nog resterende gevels en gevelelementen die deel uitmaken van de publieke ruimte – zoals het type gevel, de dakvorm, de gevelafwerking, de historisch correcte materialen, detaillering schrijnwerk (waaronder ook de winkelpuien en de vensterluiken), de vormgeving van kroonlijsten en dakkapellen – bepalen echter de kwaliteit van het dorpsgezicht en dienen in eerste instantie maximaal te worden bewaard en waar nodig hersteld of gerestaureerd te worden.

Ook de typologie van een kerkhof of open ruimte rond de kerk, met in de nabijheid de pastorie en bijhorende pastorietuin dient behouden te blijven.

Het aandeel authentieke elementen op het openbaar domein is echter eerder beperkt en het behoud van deze elementen is daarom cruciaal. Bij een eventuele heraanleg van het openbaar domein of het toevoegen van elementen dient te worden gestreefd naar het behouden en versterken van zowel de fysieke als niet-fysieke erfgoedelementen, zoals de lijnvormige en solitaire landschapselementen (struiken en bomen), de openheid van de pleinen, de beek met groenelementen, enz..

Het instandhouden van de erfgoedelementen vereist een onderhoud op regelmatige basis en waar nodig eenmalige restauratiewerken, waarbij steeds zoveel mogelijk de oorspronkelijke materialen en oorspronkelijke technieken worden toegepast. Enkel indien onderhoudswerken niet langer volstaan, kan worden overgegaan tot herstellen/restaureren. Indien herstellen niet meer mogelijk is, kan worden overgegaan naar vernieuwen of vervangen van authentieke elementen volgens bestaande materialen, technieken en vormgeving. Herstellings- of vernieuwingswerken dienen steeds te gebeuren in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

5.1.3 Erfgoedelementen herwaarder en reconstrueren

Op basis van de inventarisatie van 2018-2019 in functie van de opmaak van dit beheersplan, en de vergelijking van de huidige toestand met het historisch materiaal tot 1981, kon worden vastgesteld dat een aantal erfgoedpanden ondertussen volledig werden vervangen door nieuwbouw of werden gevels ingrijpend verbouwd, met wijziging van gevelopeningen, het

voormetselen van een halfsteense gevel, het al dan niet met respect voor de oorspronkelijke erfgoedwaarde vervangen van het schrijnwerk, enz.

Ook op het vlak van de open ruimte zijn wijzigingen vast te stellen, zoals de recente herasfaltering van de straten rondom het Watouplein en de betonnen luifel op het Watouplein.

Naast de focus op het instandhouden van de erfgoedelementen die nu nog aanwezig zijn binnen het dorpsgezicht (zie punt 2), dient ook de nodige aandacht te gaan naar het reconstrueren van de verdwenen erfgoedelementen, gezien de diverse aanpassingen het historisch uitzicht van het dorpsgezicht verstoren. Het vervangen van niet-authentieke elementen dient te gebeuren door nieuwe elementen die meer aansluiten bij de authentieke elementen in materiaal- en kleurgebruik, techniek, vormgeving en detaillering. Ook het verwijderen van storende elementen past binnen het kader van herwaardering.

Daarnaast wordt gewezen op het feit dat voor alle werkzaamheden of aanpassingen aan het bouwkundig of landschappelijk erfgoed er een meldingsplicht bestaat. De geplande werkzaamheden worden door de gemeente (Stad Poperinge) geëvalueerd en, als de werken een mogelijke aantasting van de erfgoedwaarden inhouden, zal een toelating vanwege Onroerend Erfgoed vervolgens nodig zijn.

Hierbij zal steeds de meest actuele regelgeving worden gevolgd. De huidig van toepassing zijnde regelgeving is opgenomen in bijlage.

Indeling panden in categorieën

Op basis van de inventarisatie enerzijds en rekening houdend met bovenstaande visie anderzijds, kunnen de panden worden ingedeeld in onderstaande 4 categorieën.

Categorie 1: Waardevol – Hoofdzakelijk instandhouding

Het pand bezit nog (grotendeels) zijn erfgoedelementen en dient te worden onderhouden.

Daarnaast kunnen een beperkt aantal ingrepen het pand opwaarderen indien de eigenaar dit wenst.

Voorbeelden van ingrepen ter opwaardering (niet-verplichtend): hernemen kleur schrijnwerk in oorspronkelijke kleur, kaleien van de gevel, vervangen van kantpannen door mortelzoom, ...

Categorie 2: Relatief waardevol – Hoofdzakelijk herstel en opwaardering

Het pand heeft zijn erfgoedelementen (gedeeltelijk) verloren, maar een aantal ingrepen kunnen dit pand opwaarderen indien de eigenaar dit wenst. De nog aanwezige

erfgoedelementen dienen te worden onderhouden. Het betreft een pand waar er niet én aan

de structuur van de gevels én aan het schrijnwerk én aan de dakbedekking ingrepen nodig zijn.

Naast de ingrepen van categorie 1, kunnen onder andere volgende werken noodzakelijk zijn om het pand op te waarderen (niet-verplichtend): vervangen van dakbedekking of schrijnwerk naar historisch model, hermetiseren gevel, terug aanpassen van gevelopeningen, kaleien gevel, verwijderen schoorsteen in strengperssteen, terugplaatsen luiken naar historisch model, ...

Categorie 3: Niet waardevol maar tolereerbaar – Hoofdzakelijk verzachten van de storende impact van het pand in functie van het opwaarderen van het dorpsgezicht

Het pand heeft zijn erfgoedwaarden verloren en er zijn ingrijpende werken nodig om deze te herstellen indien de eigenaar dit wenst. Het betreft panden waar er zowel én aan de structuur van de gevels én aan het schrijnwerk én aan de dakbedekking ingrepen nodig zijn, maar waar de vorm van het volume en de dakvorm zo goed als nog bewaard zijn gebleven.

Doelstelling van de eventuele ingrepen – indien geopteerd wordt om het pand niet te behouden of herstellen in huidige vorm, wat eveneens mogelijk is – is niet noodzakelijk het herstellen van de erfgoedwaarden van het pand op zich – gezien het door de omvang van de werken eerder een reconstructie betreft – maar het integreren van het pand in het straatbeeld zodat het storend aspect in het dorpsgezicht wordt verzacht.

Indien geopteerd wordt om het pand te behouden dient te worden vermeden dat het vervangen of vernieuwen van niet-erfgoedelementen – wat mogelijk is – geen verdere achteruitgang van het dorpsgezicht teweegbrengt.

Ingrepen: zie categorie 1 en 2.

Categorie 4: Niet waardevol en niet tolereerbaar – Vervangen van het pand door een meer passend volume en typologie in functie van het opwaarderen van het dorpsgezicht

Het pand is een volledige (ver)nieuwbouw en wordt als storend ervaren in het straatbeeld. Het betreft panden waar er zowel én aan de gevels én aan het schrijnwerk én aan de dakbedekking ingrepen nodig zijn, maar waar ook de vorm van het volume en de dakvorm werden aangepast.

Het slopen en herbouwen van een nieuw pand volgens volume en typologie cfr historisch beeldmateriaal is de enige optie indien de eigenaar wenst dat het dorpsgezicht wordt opgewaardeerd. Net zoals bij panden uit categorie 3 dient te worden vermeden dat – indien geopteerd wordt om het pand te behouden – het vervangen of vernieuwen van niet-erfgoedelementen een verdere achteruitgang van het dorpsgezicht veroorzaakt. De impact op het dorpsgezicht van wijzigingen dient goed te worden afgetoetst.

Alle panden binnen het dorpsgezicht kunnen worden onderverdeeld volgens bovenstaande categorieën:

Straat	Huisnummer	Cat 1	Cat 2	Cat 3	Cat 4
Kapelaanstraat	1			x	
	2		x		
	7			x	
	7G			x	
	9			x	
	11		x		
	13		x		
	15			x	
Kerkhofstraat	1	x			
	3			x	
	5	x			
Kleine Markt	1		x		
	2			x	
	3 & 4		x		
	6	x			
	7	x			
	8			x	
	10				x
	11			x	
	12				x
	13				x
	20			x	
	20 garage			x	
	22		x		
	38			x	
	38 garage				x
	39			x	
	40			x	
	41		x		
	42	x			
	43		x		
Moenaardestraat	2	x*			
	4		x		
	6		x		
	8			x	
	10		x		
	12	x			
	Zonder nummer	x			
	14		x		
	14-16 garages				x
	18		x		
Vijfhoekstraat	2	x			
	3				x
	4			x	
	5			x	
	6			x	
	8	x			
	9				x
	10		x		
	11			x	
	12	x			
	13	x			
	14			x	

	15		x		
	16	x			
	16 garage	x			
	17		x		
	18	x			
	19		x		
	20			x	
	21	x			
Watouplein	1		x		
	2		x		
	3			x	
	4				x
	5			x	
	6			x	
	7		x		
	8		x		
	10			x	
	12	x			
	13			x	
	14	x			
	15			x	
	16			x	
	17	x			

* onder voorbehoud van wijzigingen tijdens huidige werken dd 2019.

Bovenstaande indeling wordt eveneens weergegeven in onderstaand grondplan, waarbij tevens wordt aangegeven welke panden er:

- beschermd zijn als monument;
- opgenomen zijn als beeldbepalend in het beschermingsbesluit.

Cases

Hieronder wordt per categorie 1 pand concreet uitgewerkt naar visie in het geval ingrepen worden gepland ivm het instandhouden en opwaarderen van het dorpsgezicht ter verduidelijking.

Legende:

- Geen of verminderde erfgoedwaarde
- Neutraal
- (Hoge) erfgoedwaarde

Cursief: maatregelen ter opwaardering van het erfgoed cfr bovenstaande beheersvisie

CATEGORIE 1: VIJFHOEKSTRAAT 8
A. Vergelijkend fotomateriaal

Toestand 2019

Toestand 1981 (inventarisatiecampagne Onroerend Erfgoed)

Het betreft een breedhuis van drie traveeën en één bouwlaag onder een geknikt zadeldak met zwart geglazuurde Vlaamse pannen en houten bakgoot. Geschilderde bakstenen lijstgevel op een zwart geschilderde plint en rechthoekige gevelopeningen met houten schrijnwerk voorzien van houten luiken.

B. Beheersvisie categorie 1

Het pand bezit nog (grotendeels) zijn erfgoedelementen en dient te worden onderhouden. Daarnaast kunnen een beperkt aantal ingrepen het pand opwaarderen.

C. Overzicht aanwezige en verdwenen erfgoedelementen en eventuele ingrepen
1. DAKVLAK STRAATKANT
1.1 Dakbedekking

Poperingse Vlaamse pannen (zwart geglazuurd) en nokpannen (rood geglazuurd)
Dak ligt in scherpe helling

1.2 Dakdoorbrekingen

Gemetselde schoorsteen

Recente dakvlakramen (2) tuimelend type (geen erfgoedwaarde)

Opwaardering: vervangen van de dakvlakramen door een gietijzeren model.

1.3 Hemelwaterafvoer

Geprofileerde houten bakgoot met klossen

Afvoer uit PVC, rond model (geen erfgoedwaarde)

*Opwaardering: vervangen door een zinken afvoer, rond model.*1.4 Dakelementen

N.v.t.

2. GEVEL STRAATKANT EN ZIJGEVEL2.1 Metsel- en voegwerk

Verankerd baksteenmetselwerk in kruisverband

Rechthoekige gevelopeningen onder strekken

2.2 Gevelafwerking

Witgeschilderde gevel en zwart geschilderde plint

2.3 Gevelsluitingen / ramen19^{de}-eeuwse kruiskozijnramen, geel geschilderd*Opwaardering: schilderwerk vernieuwen naar oorspronkelijke kleurstelling op basis van eventuele aanwezige oude verflagen en beeldmateriaal.*2.4 Gevelsluitingen / luiken19^{de}-eeuwse luiken op kozijn, met bovenpaneel in persiennes, blauw geschilderd

Oude luiksluitertjes

*Opwaardering: schilderwerk vernieuwen naar oorspronkelijke kleurstelling op basis van eventuele aanwezige oude verflagen en beeldmateriaal.*2.5 Gevelsluitingen / deuren en poorten19^{de}-eeuwse kozijn deur met bovenlicht, deur geel geschilderd*Opwaardering: schilderwerk vernieuwen naar oorspronkelijke kleurstelling op basis van eventuele aanwezige oude verflagen en beeldmateriaal.*2.6 Gevelelementen

Oorspronkelijke deur- en raamdorpels in blauwe hardsteen

Zwart geschilderde gevelankers, eenvoudig recht model

CATEGORIE 2: KLEINE MARKT 3&4**A. Vergelijkend fotomateriaal***Toestand 2019**Toestand in 1981 (inventarisatiecampagne Onroerend Erfgoed)*

Twee gelijkaardige enkelhuizen van respectievelijk twee en vijf travéeën en twee bouwlagen onder zadeldak met hanggoot (nok parallel aan het plein). Eerste kwart van de 19de eeuw. Baksteenbouw met rechthoekige vensteropeningen onder streklaag. Vernieuwd houten schrijnwerk, nummer 4 met recente rechthoekige poort onder ijzeren I-balk met rozetvormige bevestigingsbouten. Decoratieve schildering in derde travée eerste verdieping is niet historisch.

B. Beheersvisie categorie 2

Het pand heeft zijn erfgoedelementen (gedeeltelijk) verloren, maar een aantal ingrepen kunnen dit pand opwaarderen. De nog aanwezige erfgoedelementen dienen te worden onderhouden. Het betreft een pand waar er niet én aan de structuur van de gevels én aan het schrijnwerk én aan de dakbedekking ingrepen nodig zijn.

C. Overzicht aanwezige en verdwenen erfgoedelementen en eventuele ingrepen**1. DAKVLAK STRAATKANT****1.1 Dakbedekking**

Verbeterde holle pan, bruine coating (geen/relatieve erfgoedwaarde) met meegaande nokpan

Opwaardering: vervangen dakbedekking in Poperingse pannen met transparant loodglazuur.

1.2 Dakdoorbrekingen

Gemetselde schoorsteen in rode baksteen strengperssteen (storend uitzicht)

Opwaardering: verwijderen huidige schoorsteen of hermitselen met recupsteen cfr oorspronkelijke schoorsteen.

1.3 Hemelwaterafvoer

Zinken afvoeren, rond model

Zinken hanggoot

1.4 Dakelementen

N.v.t.

2. GEVEL STRAATKANT EN ZIJGEVEL**2.1 Metsel- en voegwerk**

Waterlijsten uit gele baksteen

Rechthoekige gevelopeningen onder streklaag (in andere kleur baksteen)

Medio 20ste-eeuwse verbouwing, met twee oorspronkelijke gevelopeningen die plaats maakten voor garagetravee

2.2 Gevelafwerking

N.v.t.

Opwaardering: kaleien van de gevel en hernemen van gepikte plint.

2.3 Gevelsluitingen / ramen

Recente houten blokkozijnen met roedeverdeling, gebeitst (geen erfgoedwaarde)

Opwaardering: vervangen van het huidige schrijnwerk door blokkruiskozijnramen met schuifvleugels op gelijkvloerse verdieping en bolkozijnen met dubbel opendraaiende vleugels met kleine roedeverdeling op de verdieping. Garagepoort kan behouden blijven, maar kan optioneel vervangen worden door 2 vensters cfr toestand voor 1981.

2.4 Gevelsluitingen / luiken

N.v.t.

Opwaardering: herplaatsen van opgeklampte luiken in de drie vensteropeningen.

2.5 Gevelsluitingen / deuren en poorten

Recente houten deuren (2) met bovenlicht, gebeitst (geen erfgoedwaarde)

Recente houten beglaasde garagepoort, gebeitst (geen erfgoedwaarde)

Opwaardering: vervangen van het huidige schrijnwerk door paneeldeuren in kozijnen, met geprofileerde wisseldorpel in nr.3 en ongeprofileerde wisseldorpel in nr. 4.

2.6 Gevelelementen

Deurdorpels in blauwe hardsteen

Raamdorpels gelijkvloers in recente gele boomse tegels (geen erfgoedwaarde)

Raamdorpels verdieping in mogelijk oorspronkelijke rode Boomse tegels

Stalen linteel met rozetvormige bevestigingsbouten boven poort, zwart geschilderd

Polychrome gevelschildering met opschrift 'De markt, klene van steke. Een brugje en een beke' aangebracht tussen 1985 en 2004

Opwaardering:

- raamdorpels gelijkvloers in gele boomse tegels eventueel vervangen in rode Boomse tegels, indien uit beeldmateriaal blijkt dat dit zo was.
- schilderwerk stalen linteel vernieuwen naar oorspronkelijke kleurstelling op basis van beeldmateriaal.
- polychrome gevelschildering eventueel neutraal overschilderen, maar is niet noodzakelijk ifv herstel erfgoedwaarden.

CATEGORIE 3: KLEINE MARKT 38**A. Vergelijkend fotomateriaal***Toestand 2019**Toestand in 1981 (inventarisatiecampagne Onroerend Erfgoed)*

Het betreft een sterk gerenoveerd breedhuis van vier traveeën en één bouwlaag onder zadeldak met donker geglazuurde pannen en hanggoot. Gerenoveerde bakstenen gevel met behouden historische rechthoekige gevelopeningen. Recente deur met bovenlicht en T-vensters.

B. Beheersvisie categorie 3

Het pand heeft zijn erfgoedwaarden verloren en er zijn ingrijpende werken nodig om deze te herstellen. Het betreft panden waar er zowel én aan de structuur van de gevels én aan het schrijnwerk én aan de dakbedekking ingrepen nodig zijn, maar waar de vorm van het volume en de dakvorm zo goed als nog bewaard zijn gebleven. Doelstelling van de ingrepen is niet noodzakelijk het herstellen van de erfgoedwaarden van het pand op zich – gezien het door de omvang van de werken eerder een reconstructie betreft – maar het integreren van het pand in het straatbeeld zodat het storend aspect in het dorpsgezicht wordt verzacht.

C. Overzicht aanwezige en verdwenen erfgoedelementen en eventuele ingrepen**1. DAKVLAK STRAATKANT****1.1 Dakbedekking**

Verbeterde holle pan, donkerbruin geglazuurd, onaangepast gebruik van niet historische hulpstukken als gevelkantpannen (relatieve erfgoedwaarde)

Opwaardering: dakbedekking vervangen naar historisch model, zonder plaatsing kantpannen.

1.2 Dakdoorbrekingen

Gemetselde schoorsteen, hermitseld in strengpersbaksteen (storend voor erfgoedwaarde)

Recente dakvlakramen (2) van het tuimelend type (geen erfgoedwaarde)

Opwaardering: schoorsteen afbreken en hermitselen in gerecupereerde baksteen naar historisch model.

1.3 Hemelwaterafvoer

Zinken afvoer, rond model

Zinken hanggoot, afgewerkt met een vlakke houten boordplank

Opwaardering: plaatsen houten bakgoot met licht geprofileerde boordplank naar historisch model.

1.4 Dakelementen

N.v.t.

2. GEVEL STRAATKANT EN ZIJGEVEL**2.1 Metsel- en voegwerk**

Rechthoekige gevelopeningen onder recht gemetselde strekklag – halfsteens metselwerk.

De moderne baksteen, het halfsteens metselwerk en de moderne rechte vorm van de strekken doen afbreuk aan de erfgoedwaarde

Opwaardering:

- Optie 1: hermitselen van de gevel in gerecupereerde baksteen (inclusief het terug verhogen van de gevelopeningen gezien deze momenteel verlaagd zijn) en kaleien of pleisteren cfr 2.2.

- Optie 2: huidig gevelmetselwerk behouden en kaleien of pleisteren cfr 2.2.

2.2 Gevelafwerking

N.v.t.

Opwaardering: gevel pleisteren.

2.3 Gevelsluitingen / ramen

Gevel straatkant: recente houten blokkaders met T-ramen en dubbele beglazing, gebeitst (geen erfgoedwaarde)

Topgevel: recent houten ramen zonder raamverdeling en dubbele beglazing, gebeitst (geen erfgoedwaarde)

Opwaardering: ramen vervangen door blokkozijnramen naar historisch model.

2.4 Gevelsluitingen / luiken

N.v.t.

Opwaardering: houten rolluikkast reconstrueren.

2.5 Gevelsluitingen / deuren en poorten

Recent houten blokkader met deur en bovenlicht en grote zijlichten, gebeitst (geen erfgoedwaarde)

Opwaardering: deur en zijlicht vervangen naar historisch model, reconstructie van winkelpui.

2.6 Gevelelementen

Deur- en raamdorpels in blauwe hardsteen, moderne afwerkingen (geen erfgoedwaarde)

Zwart geschilderde gevelankers eenvoudig recht model op topgevel

Opwaardering: schilderen dorpels, bijvoorbeeld in het lichtgrijs.

CATEGORIE 4: VIJFHOEKSTRAAT 3**A. Vergelijkend fotomateriaal**

Toestand 2019

Toestand 1900-1914 (© Westhoek Verbeeldt, privécollectie, HEU004501067)

Pand uit de jaren 1970 gebouwd als brandweearsenaal (heden niet meer als dusdanig in gebruik) waarvoor twee kleine huisjes werden gesloopt. Zadeldak met kunstleien. Bakstenen gevel met rechthoekige gevelopeningen met sluitsteen, met recent houten schrijnwerk en grote poort voor uitrit brandweerwagens.

Het pand wordt als storend ervaren binnen het dorpsgezicht, mede omwillend van de terugliggende gevel t.o.v. de rooilijn.

Nieuwbouw zonder enige historische waarde, volume niet in verhouding en harmonie met het straatbeeld.

B. Beheersvisie categorie 4

Het pand is een volledige (ver)nieuwbouw en wordt als storend ervaren in het straatbeeld. Het betreft panden waar er zowel én aan de gevels én aan het schrijnwerk én aan de dakbedekking ingrepen nodig zijn, maar waar ook de vorm van het volume en de dakvorm werden aangepast.

Het slopen en herbouwen van een nieuw pand volgens volume en typologie cfr historisch beeldmateriaal is de enige optie.

5.2 NEVENDOELSTELLINGEN

De nevendoelstellingen van erfgoedbeheer richten zich hoofdzakelijk op het gebruik of de bestemming van het erfgoed, alsook op ingrepen die vereist worden vanuit andere regelgevingen (zoals brandveiligheid en toegankelijkheid) of wensen van de eigenaars en/of gebruikers (zoals comforteisen).

De impact van dergelijke ingrepen op de erfgoedwaarden en -elementen dient steeds grondig te worden geëvalueerd. Wijzigingen ivm comfort, veiligheid en energie-efficiëntie moeten telkens maximaal afgestemd worden op de mogelijkheden en beperkingen van het erfgoed.

5.2.1. Wooncomfort

Het is belangrijk dat een pand een comfortabel hedendaags gebruik toelaat, rekening houdend met de comforteisen op vlak van akoestiek, verwarming/koeling, enz..

Voor panden die deel uitmaken van het dorpsgezicht en die niet als monument zijn beschermd, zijn energetische doelstellingen enkel van toepassing op het deel van het exterieur dat zichtbaar is vanaf het openbaar domein, zijnde de voorgevel, eventuele zijgevels en de dakvlakken. Bij historische gebouwen impliceert beter isoleren het beperken van warmteverliezen door kieren en openingen te dichten en/of het gebouw te isoleren waar nodig en mogelijk. Aandachtspunten hierbij zijn echter:

- Het dichten van een historisch gebouw heeft vaak tot gevolg dat het automatisch afvoeren van vocht via die kieren geblokkeerd wordt, waardoor er weer nieuwe problemen ontstaan met vochttransmissie en inwendige condensatie. Vaak leidt dit ook naar een ongezond binnenklimaat.
- Het isoleren van monumenten is evenmin vanzelfsprekend. Zo zullen geïsoleerde delen door niet geïsoleerde delen worden afgewisseld. Het heeft dan ook geen zin om overal een zo hoog mogelijke isolatiewaarde na te streven: de overgangszones tussen de verschillende geïsoleerde zones zullen immers voor problemen zorgen, samen met allerlei onoplosbare koudebruggen zoals lateiconstructies, te behouden oude ramen, enz..

Het negeren van deze problematiek kan erg nare gevolgen hebben zoals schimmelvorming, vorstgevaar als gevolg van verzadiging van metselwerk, rotten van schrijnwerk, vloerbalken(koppen) of houten dakbeschotten. De meeste isolatiematerialen hebben inmiddels ook bewezen hier niet mee om te kunnen gaan. Denk hierbij aan voorzetwanden die gaan schimmelen of stinken, of wandopbouwen met niet-vochtregulerende isolatiematerialen die druipen van het condensvocht en daardoor een klam binnenklimaat opleveren met schimmelvorming of houtrot tot gevolg. Op die manier zal het isoleren van monumenten vaak leiden tot directe of indirecte schade aan en verlies van historisch waardevol materiaal en tot hoge kosten op korte en middellange termijn. Als een zekere mate van isolatie uitvoerbaar blijkt, is het best zo veel mogelijk te mikken op het isoleren van de bouwschil omdat daar een energiebesparing van betekenis kan behaald worden. Het

isoleren van monumenten is een interdisciplinaire opgave, waarbij cultuurwaarden, bouwfysica, historische materialen en constructies steeds samen gaan.

Bij het bepalen van de correcte energiebesparende maatregelen vormen het afwegingskader van het Agentschap Onroerend Erfgoed met betrekking tot het plaatsen van dakisolatie en het afwegingskader historisch schrijnwerk een nuttige leidraad.

Technische ingrepen in functie van gebruik en comfort zoals zonnepanelen, dakdoorvoeren voor verwarming en verluchting, dakvlakramen, enz dienen te worden geplaatst aan de niet-zichtbare zijde t.o.v. het openbaar domein.

5.2.2. Toerisme

De Stad Poperinge wil in Watou inzetten op het toerisme. Het zo authentiek mogelijk houden van het dorp is hiervoor 1 van de vereisten – zie ook de hoofddoelstelling. Daarnaast dient bij het herinrichten van de panden tot vakantiewoningen – en het promoten ervan – gezocht te worden naar een manier die geen afbreuk doet aan de erfgoedwaarden. Ook permanente reclamepanelen en dergelijke dienen van de nodige soberheid te getuigen, zodat deze geen afbreuk doen aan de beeldwaarde.

5.2.3. Toegankelijkheid openbaar domein en publieke gebouwen

Een volgende nevendoelstelling van het beheersplan is de integrale toegankelijkheid van het openbaar domein en publieke gebouwen. In functie hiervan werden reeds ingrepen uitgevoerd op het openbaar domein bv. het herasfalteren van de straten rondom het Watouplein. Het integraal toegankelijk maken is enerzijds belangrijk voor de leefbaarheid van het dorp, anderzijds betekenen ingrepen in functie van deze toegankelijkheid vaak een bedreiging voor de algemene beeldwaarde van een historisch dorp. Ontoegankelijke kasseien zijn – in het bijzonder voor de minder mobiele bevolking – vaak letterlijk en figuurlijk een struikelpunt. Een dergelijke negatieve perceptie betreffende gekasseide pleinen en straten doet echter afbreuk aan de erfgoedwaardering ervan. Er dient echter steeds te worden gezocht naar oplossingen om het openbaar domein en publieke gebouwen integraal toegankelijk te maken zonder hierbij afbreuk te doen aan de erfgoedwaarde van het geheel (bvb kleinschalige elementen met ingewassen voegen).

Zie voor meer informatie hieromtrent de handleiding: “Onroerend Erfgoed en toegankelijkheid” opgemaakt door het Agentschap Onroerend Erfgoed.

De aanleg en herstel van straten en voetpaden gebeurt best op basis van historische analyse en beeldmateriaal.

In overleg tussen Onroerend Erfgoed en Stad Poperinge is, omwille van concrete plannen in de nabije toekomst de volgende visie op de bestaande verhardingen van Watouplein en Kleine Markt opgesteld :

Watouplein kasseiverhardingen centraal vak.

Hergebruikte kasseien in tiens kwartsiet, in 1899 als recuperatiemateriaal van de afbraak van de steenweg Roesbrugge-Poperinge geplaatst (mogelijk toen ter vervanging van een historische kassei). Omstreeks jaren 1970 reeds herplaatst, waarbij de uitval van kasseien opgelost werd met het vergroten van de voegen enerzijds en aanvullen met andere kasseien anderzijds. De huidige kasseien zijn problematisch m.b.t. onderhoud en toegankelijkheid.

Gezien inlands porfier correcter is als historische natuursteensoort voor kasseien in de streek, is de kasseiverharding door inlands porfier grotere formaten te vervangen. Hierbij mogen de bovenzijden plat gekantrecht worden (plattines) i.f.v. toegankelijkheid, te plaatsen zo nauw aansluitend mogelijk met dunne voeg – het betreft inlands recuperatiemateriaal dat bewerkt is.

De volledige oppervlakte wordt homogeen in uitzicht geplaatst (geen afwijkende richingen, stroken etc); parkeerplaatsen zijn met subtiële elementen (kleuren stenen) aan te duiden.

Kleine Markt rijstroken, voetpaden en parkeerplaatsen

De huidige kleine kasseien en kleiklinkers zijn niet historisch. Visie om de (platte) grotere formaten porfierkasseien van Watouplein hier ook te gebruiken. Eventuele afwijkende afmetingen en soorten natuursteen voor te stellen voor de stoepen.

5.2.4 Parkeergelegenheid en groen

Bij de aanleg van straten en pleinen dient voldoende aandacht te gaan naar de noodzakelijke parkeergelegenheid. Heden worden beide pleinen gebruikt als parking, en ook in de straten is parkeren toegestaan. Het herinrichten van parkeerplaatsen dient echter steeds te gebeuren vanuit de historische analyse van deze straten en pleinen (in casu de openheid).

Voor wat betreft het aanbrengen van groene elementen (bomen, hagen, enz.) dient dezelfde visie zoals voorgaand te worden aangehouden: toevoegingen dienen te worden bekeken vanuit historisch perspectief. Zo blijkt uit de historische analyse (deel 2.2.2) dat op het Watouplein 1899 meer dan twintigtal volwassen lindes werd gerooit en dat er twee vroeg 20ste-eeuwse aanplanten zijn geweest (die echter niet lang hebben stand gehouden.). De Kleine Markt vertoonde eerst een groen plantvak en een linde in de jaren 1930.

In de toekomst wordt bekeken hoe enkele bijkomende groene accenten kunnen worden gelegd. Voor de Kleine Markt is een terugkeer naar historische situatie (centraal plein in gras) a priori niet haalbaar. Enkele bomen in een kleiner plantvak of met boomrooster (mits voldoende voorbereiding in de ondergrond met groeibakken) behoren tot de mogelijkheden.

Hierbij wordt aansluiting gemaakt met historische aangeplante boomsoorten, e.g. diverse types linden (zomerlinde of Hollandse linde)

5.3 Erfgoed Zonder Economisch Nut (ZEN)

ZEN-erfgoed staat voor beschermd erfgoed Zonder Economisch Nut. Dat wil zeggen dat de eigenaar of de beheerder geen opbrengst of nut heeft bij het gebruik en beheer ervan. ZEN-erfgoed wordt formeel erkend in een beheersplan, waarna een verhoogde erfgoedpremie kan worden aangevraagd.

Binnen het dorpsgezicht Watou zijn de volgende elementen en zones erkend als ZEN-erfgoed (groen aangeduid op plan), goedgekeurd op het overleg Backoffice Beheer Onroerend Erfgoed dd. 4.12.2019 :

Figuur 187 : Aanduiding van ZEN erfgoed in het groen, op de kaart van de dorpskern van Watou (uittreksel – volledige kaart in bijlage 2)

1. Oorlogsmonument voor oorlogsslachtoffers Watou (inventaris Onroerend Erfgoed [id. nummer 201454](#))
2. Rij knotlindes langs de kerkhofstraat ten noorden van het kerkhof (inventaris Onroerend Erfgoed [id. nummer 131330](#))
3. Meidoornhaag rond het kerkhof (inventaris Onroerend Erfgoed [id. nummer 131329](#))

In [bijlage 2](#) is, behoudens het overzichtsplan hierboven in A3 formaat, ook het volledige overzicht in lijst en in foto opgenomen van het ZEN erfgoed.

6 OPSOMMING EN VERANTWOORDING VAN DE BEHEERSMAATREGELEN

6.1. Instandhoudingswerken en onderhoud

In afwachting van eventuele restauratiewerken dienen de nodige onderhouds- en herstellingswerken te worden uitgevoerd aan daken en schrijnwerk om waterinfiltratie te vermijden.

Verder dienen de gebouwen op regelmatige basis te worden gecontroleerd en waar nodig in functie van de instandhouding (voorlopig) hersteld. Deze controles en eventuele herstellingswerken omvatten o.a.:

- Algemene controle van het gebouw;
- Controle en eventueel herstel van lekkages aan daken, goten en afleiders;
- Controle en eventueel schoren van gevel- en/of dakonderdelen (bvb maaswerk en monelen bij de kerk, lintelen, volledige gevels, enz);
- Controle en eventueel vastzetten van dak- en gevelelementen die dreigen los te komen;
- Controle en eventueel dichtzetten van raam- en deuropeningen waar nodig (door bvb beschadigd glas);
- Controle en eventueel bestrijden van zwam- of insectenaantasting;
- Controle en opvolging van scheuren in muren en gewelven;

Ook de constructies op het openbaar domein dienen op regelmatige basis te worden gecontroleerd en waar nodig (voorlopig) hersteld in functie van de instandhouding. Deze controles en eventuele herstellingswerken omvatten o.a.:

- Algemene controle stabiliteit;
- Controle en eventueel schoren of vastzetten van onderdelen;
- Controle en eventueel tijdelijk beschermen tegen verder verval;

6.2. Werken en beheersmaatregelen aan gebouwen en hun private omgeving (met uitzondering van de kerk)

Het dorpsgezicht van Watou omvat 77 gebouwen, waarvan 3 als monument zijn beschermd (Sint-Bavokerk, pastorie, woning Kleine Markt 3+4) en 34 gebouwen, in het beschermingsbesluit opgenomen zijn als waardevol (zie Figuur 186).

Daarnaast omvat het dorpsgezicht ook het openbaar domein met nog 3 als monument beschermde constructies, zijnde de inkompoort en brug van het voormalig kasteel, het oorlogsmonument op het Watouplein en de schandpaal geïntegreerd in de gevel van het café 'Het Wethuis'.

Het algemene principe is dat er **meldings- of toelatingsplicht** is voor alle werkzaamheden aan de gebouwen en erfgoedelementen in het beschermde dorpsgezicht (gevels en daken), en voor de beschermde monumenten voor de integraliteit van het beschermde goed, m.a.w. met inbegrip van de interieurs. Deel **6.3 hierna stipt de van toepassing zijnde procedures aan voor melding en toelating**. Alle werken die **vrijgesteld zijn van toelating** staan opgesomd in de lijst in deel **6.5** hierna.

Voor zowel de éénmalige als de terugkerende werken die kunnen worden uitgevoerd aan de gebouwen en het openbaar domein, gelden volgende randvoorwaarden:

6.2.1 Algemeen

- Alle ingrepen die het uitzicht van het beschermd dorpsgezicht eventueel kunnen wijzigen (te evalueren vanaf het openbaar domein) dienen te worden geëvalueerd door de bevoegde instanties. Voor alle ingrepen of werken dient te worden afgetoetst indien een melding of een omgevings-vergunning nodig is.
- De nadruk wordt gelegd op het instandhouden, restaureren en herstellen van erfgoedelementen indien de staat van het element het toelaat. Vervangen of reconstrueren van erfgoedelementen kan slechts indien herstel niet meer mogelijk is.

6.2.2 Onderhoud en herstel

- Onderhouds- of herstellingswerken mogen geen schade berokkenen aan de erfgoedelementen. Bijvoorbeeld bij reinigingswerken dient te worden vermeden dat het oppervlak van het metselwerk wordt beschadigd door de toepassing van te agressieve producten en methodes.
- Onderhouds- en herstellingswerken aan bestaande elementen kunnen worden uitgevoerd aan zowel historische als niet-historische uitvoeringen.
- Onderhouds- en herstellingswerkzaamheden aan erfgoedelementen dienen te worden uitgevoerd met dezelfde materialen, volgens dezelfde vormgeving, hetzelfde kleurgebruik, enz.
- Bij wijzigingen aan erfgoedelementen? zoals bijvoorbeeld het toepassen van andere kleuren bij het herschilderen van het schrijnwerk, of het vernieuwen van deurkrukken, enz dient maximaal te worden gestreefd naar het behoud of herstel van het uitzicht cfr historisch beeldmateriaal, voor zover dit element op dat moment niet reeds was verbouwd of gewijzigd en in functie van het behoud van het dorpsgezicht het aangewezen is om een keuze te maken die meer past binnen het totaalbeeld.

6.2.3 Vervangen of vernieuwen

- Indien bij niet-historische uitvoeringen (maw waar het erfgoedelement niet meer aanwezig is) meer ingrijpende herstellingswerken noodzakelijk zijn, waarbij het element dient te worden vernieuwd, is het aangewezen om hier de historisch correcte uitvoering

te voorzien (zie oplijsting erfgoedelementen en verdwenen erfgoedelementen per pand, samen met het historisch beeldmateriaal). Bijvoorbeeld:

- Huidige uitvoering van een dakbedekking in betonpannen: te vervangen door gegolfde pannen, inclusief de bijhorende nokpan en mortelzoom in aansluiting met de opgaande muren.
- Huidige uitvoering van een schoorsteen in recente bakstenen, met aansluiting in roofing: te vervangen door een schoorsteen in recupstenen, inclusief bijhorende aansluitingen in lood of zink.
- Huidige uitvoering van een dakkapel in houten plaatmateriaal en een venster zonder verdelingen: te vervangen door een dakkapel met profilering en raamverdeling volgens historisch beeldmateriaal, inclusief bijhorende aansluitingen in lood of zink.
- Huidige uitvoering van een eigentijds dakvlakraam met aansluiting in kunststof (vaak van het tuimelend type om een centrale as): te vervangen door zwart gelakte metalen dakramen, inclusief bijhorende aansluitingen in lood of zink (historische dakvlakramen zijn typologisch naar buiten toe openklappend met scharnieren bovenaan).
- Huidige uitvoering van een regenwaterafvoer in PVC: te vervangen door een ronde afvoer in zink of koper.
- Huidige uitvoering van een PVC hanggoot of PVC bakgoot waar vroeger een kroonlijstgoot aanwezig was: te vervangen door een kroonlijstgoot cfr historisch beeldmateriaal.
- Huidige uitvoering van een hanggoot waar vroeger een bakgoot aanwezig was: te vervangen door een bakgoot cfr historisch beeldmateriaal.
- Huidige uitvoering van PVC schrijnwerk of recent houten schrijnwerk zonder profileringen: te vervangen door houten variant naar historisch model.
- Vernieuwen naar historisch model van een erfgoedelement is slechts toegelaten indien herstellen geen optie meer is. Zie historisch beeldmateriaal en de oplijsting van de erfgoedelementen en de verdwenen erfgoedelementen bij de inventarisfiches.
- Indien herstel van erfgoedelementen niet mogelijk is omwille van bijvoorbeeld de te slechte toestand, en vernieuwen volgens bestaande toestand niet mogelijk is (bijvoorbeeld in het geval bepaalde bouwmaterialen niet meer beschikbaar zijn, zoals een specifiek type dakpan*) dient te worden gezocht naar een aanvaardbaar alternatief in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed.
- Het integraal vernieuwen van een element kan steeds – dus ook indien geen herstellingswerken noodzakelijk zijn – indien het geen erfgoedelement betreft en voor zover de nieuwe uitvoering beantwoordt aan het historisch beeldmateriaal en er dus een opwaardering van het pand op vlak van authenticiteit wordt bekomen. Zie hiervoor de inventaris van de erfgoedelementen per pand. Bijvoorbeeld:
  - Het verwijderen van kantpannen en vervangen door een mortelzoom.

- Het vervangen van aansluitingen met opgaand metselwerk in EPDM of roofing door lood of zink.
- Het verwijderen van cementvoegwerk en vervangen door een kalkvoeg.
- Het verwijderen van een (recentere) vlakke gevelbepleistering en her kaleien cfr historisch beeldmateriaal.

6.2.4 Herplaatsen of toevoegen

- Het herplaatsen van bijvoorbeeld een verdwenen schoorsteen, dakkapel, dakvlakraam, vensterluiken, enz. naar historisch model kan steeds op voorwaarde dat er voldoende historisch beeldmateriaal voorhanden is, zowel wat betreft het pand zelf, als bij vergelijkbare panden van hetzelfde type in het dorp, waarmee kan worden aangetoond dat een dergelijk element aanwezig was of in te passen valt in het straatbeeld.
- In functie van het verhogen van het thermisch comfort kunnen achterzetramen worden geplaatst of kan – indien het schrijnwerk het toelaat – het enkel glas vervangen worden door (verdund) dubbel glas.

6.2.5 Verwijderen

- Elementen en/of uitvoeringen die het straatbeeld aantasten dienen aangepast of verwijderd te worden. Bijvoorbeeld:
  - Herschilderen gevel cfr historisch beeldmateriaal.
  - Verwijderen elementen die de openheid van de pleinen verstoren.
  - Recente rolluiken in PVC.

6.3. **Bijzondere aandachtspunten in de beheersmaatregelen**

6.3.1. Aandachtspunt betreffende het vervangen of vernieuwen ramen

Het historische kruiskozijnraamtype met twee schuivende vleugels en bovenlicht was tot kort nog omnipresent in groot Poperinge, doch verdwijnt mee met afgebroken gebouwen en a fortiori bij de vervanging van schrijnwerk ten voordele van nieuw schrijnwerk met betere energetische performantie. Deze evolutie versnelt naarmate de energieprestatie-regelgeving strenger wordt.

A fortiori voor Watou was dit type schrijnwerk in de 18de en 19de eeuw het enige bestaande schrijnwerktype tot eind 19de en begin 20ste eeuw (zeer sporadisch) enkele andere types hun intrede maken. Op het ogenblik van de bescherming als dorpsgezicht was het type ook nog bepalend in het dorpsbeeld.

Er dient in deze aan dit schrijnwerktype voldoende aandacht te worden geschonken. In het kader van een beheersplan voor een beschermd dorpsgezicht – waaruit resulteert dat er

premiemogelijkheden kunnen ontstaan voor onderhouds- en herstelwerken – dient de nodige aandacht te worden besteed aan het behoud van dit type schrijnwerk.

Behoud of herstel van dit type schrijnwerk

Dit type schrijnwerk kan op de volgende wijze energetisch verbeterd worden:

- het plaatsen van tochtborstels (type voor guillotineramen) en tochtdichtingen;
- het plaatsen van achterzetramen of achterzet beglazing;
- het plaatsen van verbeterde enkele monumentenbeglazing – type met reflecterende ingebakken coating⁹⁷.

Dit type schrijnwerk laat zich moeilijk of niet vertalen in schrijnwerk met gewone dubbele beglazing, omwille van de volgende redenen:

- de delicaatheid van de bewegende vleugels; zeer kleine secties van de verticale stijlen van deze vleugels (grootteorde 3x3,5 cm tot 3x4 cm), wat niet toelaat een dubbele beglazing, zelfs van het dunste type, in een verdiepte sponning te plaatsen. Het aanpassen van de sectie van deze vleugels zou het schrijnwerktype wezenlijk veranderen.
- het gewicht van de vleugels, uitgerust met dubbele beglazing, zou te groot zijn om nog manueel te bedienen. Het uitrusten van de bewegende vleugels met verborgen, weggewerkte tegengewichten, zou, volgens heden bestaande systemen, het schrijnwerktype wezenlijk veranderen.

Indien er in de toekomst nieuwe technieken worden ontwikkeld om, hetzij de bestaande historische schrijnwerken energetisch bijkomend te verbeteren, hetzij nieuwe schrijnwerken te maken naar dit model, doch met minimale aanpassingen opdat de wezenlijke kenmerken van dit type schrijnwerken voldoende behouden worden geacht, dienen deze ook in aanmerking te komen.

In **bijlage 4** is een voorbeeld opgenomen van type oplossing voor energetische verbetering van een dergelijk schrijnwerk, middels tochtborstels en tochtstrips.

Vervangingen van schrijnwerk

Het vervangen van schrijnwerk waarbij het uitzicht van het historisch schrijnwerk zo dicht mogelijk behouden blijft (N.B. zonder behoud van de typologie van schuivende ramen), dient te worden voorgelegd met het Agentschap Onroerend Erfgoed. Zie ook het afwegingskader historisch schrijnwerk⁹⁸.

De onderzoekers van het beheersplan zijn van oordeel dat een vertaling van dit type naar dubbel opendraaiende vleugel met vast bovenlicht niet mogelijk is met behoud van hetzelfde uitzicht.

---

⁹⁷ Heden heeft een drietal producenten op de Nederlandse markt een dergelijke monumentenbeglazing in aanbod, met een U-waarde van 3,8 à 3,9 W/m²K. Dit is een verbetering t.o.v. gewoon enkel glas (grootteorde 6 W/m²K) en ligt in de lijn van het dubbel glas dat in de jaren 1980 werd geplaatst.

⁹⁸ <https://www.vlaanderen.be/publicaties/afwegingskader-historisch-schrijnwerk>

Minstens de middenstijl van het vaste kader dient te worden verbreed, om de aanslag van een dubbele vleugel mogelijk te maken. Het is van belang voor het uitzicht dat de bewegende vleugels aan zij- en bovenranden bijna volledig achter het vaste kader blijven.

In **bijlage 6** is een voorbeeld opgenomen van type oplossing voor vertaling naar dubbel opendraaiende ramen met dubbele beglazing, die een mogelijk toelaatbare vertaling is met behoud van uitzicht van het betrokken type.

6.4.2. Aandachtspunt betreffende het vervangen of vernieuwen van dakpannen

Te meer daar moderne geglazuurde pannen wezenlijk een zeer afwijkend aspect hebben, dient ernaar gestreefd te worden om de nog aanwezige pannendaken van plaatselijke ambachtelijke productie binnen het beschermde dorpsgezicht van Watou te behouden, en deze waar nodig aan te vullen met gelijkaardige recuperatiepannen.

Onder voorbehoud van voldoende gelijkaardige dakpannen op de lokale recuperatiemarkt dient bij onderhoudswerken aan daken met hierboven vermelde dakpantypes - de eerste voor te stellen optie steeds te zijn: herstel of herplaatsen van de bestaande pannen, aangevuld met gelijkaardige recuperatiedakpannen.

Als deze optie niet mogelijk is, kunnen, in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed, andere dakpantypes in aanmerking worden genomen voor toelating en/of betoelaging.

6.5. **Overzichtslijst mogelijke beheersmaatregelen**

Onderstaande lijst geeft een overzicht van zowel de éénmalige als de terugkerende werken die kunnen worden uitgevoerd:

Aard van de werken	Eenmalig of terugkerend	Vrijstelling toelating	Forfaitair verrekend
1. DAKEN			
1.1. Dakbedekking			
Controle van daken op lekkages.	Jaarlijks	x	
Ontmossen daken.	terugkerend	x	
Plaatselijke herstellingswerken aan bestaande dakbedekking (het herplaatsen van een uitgezakte pan of lei, vervangen gebroken (nok)pannen en/of leien, enz).	terugkerend	x ⁹⁹	
Herstellingswerken aan bestaande dakbedekking (het demonteren en herplaatsen van grotere dakvlakken).	terugkerend	x ¹⁰⁰	

⁹⁹ Vrijgesteld van toelating op voorwaarde dat de bestaande dakelementen teruggeplaatst worden, hetzij dat volkomen identieke elementen (zelfde type, kleur, ouderdom, ...) desgevallend uit recuperatie worden gebruikt voor de plaatselijke herstelling.

Voor leien:

1. De leien bezitten een BÜtgb of EÜtgb homologatie, voldoen aan de vorstproef en hebben een wateropsorping van 0,21 gewichtspersent

2. De leien sluiten aan van kleur bij de bestaande oppervlaktes waar ze worden ingevuld

3. De leien hebben exact dezelfde afmetingen als de leien waar ze worden ingevuld.

4. De leien worden geplaatst met roestvast stalen nagels of leihaken AISI 304 (afhankelijk van de dakvlakken waar moet worden ingevuld) - voor plaatselijke invullingen dient met haken te worden gewerkt.

Voor pannen en leien:

1. Bestaande historische typologieën als randopsluitingen, noordbomen, killen, ..., worden perfect aangehouden.

2. De werken worden uitsluitend uitgevoerd door vaklui met ervaring en volgens alle regels van het vakmanschap.

¹⁰⁰ Vrijgesteld van toelating onder zelfde voorwaarden als hierboven.

Herstellen van de bestaande mortelzoom.	terugkerend	x ¹⁰¹	
Herstellen van hoek- en kilkeperafwerkingen (kerk).	terugkerend		
Vernieuwen van het volledige dakvlak met pannen of leien naar historisch model.	eenmalig		
Vernieuwen van de nokpannen naar historisch model en plaatsing.	eenmalig		
Vernieuwen van de bestaande mortelzoom.	terugkerend		
Vervangen van kantpannen door een mortelzoom.	eenmalig		
Vervangen van aansluitingen met o.a. opgaand metselwerk uitgevoerd in EPDM of roofing of dergelijke door aansluitingen in lood of zink.	eenmalig		
<u>1.2. Dakdoorbrekingen</u>			
Herstellen metselwerk schoorstenen → zie 2.1. Metsel- en voegwerk.	terugkerend		
Herstellen dakkapellen, incl. beglazing, hang- en sluitwerk en afwerking.	terugkerend		
Herstellen van de dakvlakramen of dakluiken, incl. beglazing en hang- en sluitwerk.	terugkerend		
Vernieuwen of herplaatsen schoorstenen naar historisch model.	eenmalig		
Vernieuwen of plaatsen dakkapellen naar historisch model.	eenmalig		
Vervangen of plaatsen dakvlakramen naar historisch model.	eenmalig		
<u>1.3. Hemelwaterafvoeren</u>			
Controle van goten op lekkages.	Jaarlijks	x	
Reinigen goten.	Jaarlijks	x	
Herstellen van de gootbodems van de bakgoten.	terugkerend		
Herstellen van de kroonlijstgoot.	terugkerend		
Herstellen van de koperen of zinken gootbekleding, hanggoten of regenwaterafvoeren.	terugkerend	x ¹⁰²	
Herstellen van de gietijzeren eindstukken van de regenwaterafvoeren.	terugkerend		
Vernieuwen van de gootbodems van de bakgoten.	eenmalig		
Vernieuwen van de kroonlijstgoot naar historisch model.	eenmalig		
Vernieuwen van de koperen of zinken gootbekleding, hanggoten of regenwaterafvoeren.	eenmalig		
Vernieuwen van de gietijzeren eindstukken van de regenwaterafvoeren.	eenmalig		
Vervangen van een historisch niet correcte bakgoot (in bv. PVC) door een kroonlijstgoot naar historisch model met koperen of zinken gootbekleding.	eenmalig		
Vervangen van een historisch niet correcte hanggoot door een kroonlijstgoot naar historisch model met koperen of zinken gootbekleding.	eenmalig		
Vervangen van historisch niet correcte hanggoten en afvoeren door hanggoten en afvoeren in koper of zink.	eenmalig		
<u>1.4. Dakelementen</u>			
Herstellen metselwerk aandaken → zie 2.1. Metsel- en voegwerk.	terugkerend		
Herstellen van dekstenen op de aandaken (demonteren en	terugkerend		

¹⁰¹ Vrijgesteld van toelating indien: de mortel een kalkmortel of een bastaardmortel licht cementhoudend betreft en het historische uitzicht van de voeg wordt behouden.

¹⁰² Alle detaillering in zink of koper volgens historisch materiaal en koper onder voorbehoud van eerdere toelating. Zinken of koper elementen met dikte van minstens 0,8 mm. De werken mogen slechts worden uitgevoerd door vaklui met ervaring in zinkwerken. De materialen en de werken voldoen aan alle regels van het vakmanschap, in het bijzonder TV 175 en TV 184 van WTCB, NBN 306 en STS 33.11. Als omwille van technische redenen (e.g. electrolyse) het behoud van zink als materiaal niet mogelijk is, blijft een toelating nodig.

Soldeerwerken zullen slechts mogen worden uitgevoerd door vaklui met ervaring in zinkwerken. Voor alle soldeerwerken worden bijzondere voorzorgen genomen i.f.v. brandveiligheid. Minstens zal twee uur voor het einde van de werkdag worden opgehouden, eerste half uur verplichte aanwezigheid en daarna elk half uur controle. De materialen en de werken voldoen aan alle regels van het vakmanschap, in het bijzonder TV 175 en TV 184 van WTCB, NBN 306 en STS 33.11. Afwijkingen hieraan dienen voorafgaand toegelaten te worden.

herplaatsen; opvoegen, enz).			
Herstellen ijzeren elementen (demontieren en herplaatsen, enz) (kerk).	eenmalig		
Herstellen, ontroesten en herschilderen van alle ijzeren onderdelen (kerk).	eenmalig		
Vervangen van dekstenen op de aandaken volgens historisch model.	eenmalig		
Onderhoudsschilderwerk houten onderdelen.	5 Jaarlijks	x ¹⁰³	
Onderhoudsschilderwerk ijzeren onderdelen (kerk).	5 Jaarlijks	x ¹⁰⁴	
2. GEVELS			
2.1. Metsel- en voegwerk			
Controle van het metsel- en voegwerk.	5 Jaarlijks	x	
Behandelen metselwerkconstructies tegen zwamaantastingen.	20 Jaarlijks		
Reinigen metselwerk; incl. mosbehandeling waar nodig.	terugkerend		
Plaatselijk vervangen van geërodeerde bakstenen.	5 Jaarlijks		
Herstellen van het metselwerk (demontieren en heropmetselen van instabiel metselwerk, vervangen van verweerd metselwerk, vernaaen van barsten, enz).	terugkerend		
Herstellen van (delen van) het voegwerk.	terugkerend		
Vervangen van het metselwerk met recuperatiesteen.	eenmalig		
Vervangen van het (cement)voegwerk.	eenmalig		
2.2. Gevelafwerkingen			
Onderhoudsschilderwerk.	5 Jaarlijks	x ¹⁰⁵	
Plaatselijk herstellen van kalei of pleister.	5 Jaarlijks	x ¹⁰⁶	
Herschilderen.	terugkerend	x ¹⁰⁷	
Vernieuwen van de bepleistering of kalei.	eenmalig	x ¹⁰⁸	
2.3 tot 2.5. Gevelsluitingen (ramen / luiken / deuren / poorten / winkelpui)			
Controle van alle plastische voegen.	5 Jaarlijks	x	

¹⁰³ Uitsluitend vrijgesteld van toelating als de kleuren van het schilderwerk eerder voorwerp waren van toelating door Onroerend Erfgoed en als dezelfde kleuren worden aangehouden.

Bijkomende voorwaarden :

- Het onderhoudsschilderwerk is compatibel met de geschilderde ondergrond en vorige lagen, hetzij oliehoudende verven, hetzij alkydharsverf.
- De oppervlaktes mogen worden voorbereid mits opschuren.
- Het volledig tot op het hout vrijleggen blijft aan toelating onderworpen.
- Gebruik van opvulmiddelen in alkydhars is toegestaan. Het gebruik van twee componenten vullers valt onder 'restauratie van schrijnwerk' en blijft voor alle historisch houten schrijnwerk aan toelating onderworpen.

¹⁰⁴ Vrijstelling voor volgende werken :

1. Ontroesten ter plaatse door middel van gritstralen, staalborstels, schuurschijven en/of schuurpapier tot is voldaan aan Zweedse norm SIS 055900-1967, volgens ontroestingsgraad St 2.
  2. Gronderen in een loodmenie vervangende laag zinkverf
  3. Grondverf en hoogglansverf op basis van versterkte alkydharsverf. Enkel de bestaande kleuren kunnen toegepast worden.
- Alle werkzaamheden afwijkend hieraan dienen voorafgaand aan een toelating te zijn onderworpen. Indien onder de huidige kleuren andere historische kleuren zouden verschijnen bij het ontroesten, zullen de werken gestaakt dienen te worden en dient een toelating te worden aangevraagd. (Alle ontmantelingswerken voor stralen in atelier en verzinken vallen onder voorgaande artikel 'restaureren' waarvoor toelating van toepassing is.).

¹⁰⁵ Strikt voorbehoud voor vrijstelling van toelating:

1. Er werd eerder expliciet toelating gegeven door Onroerend Erfgoed voor het schilderen van de betrokken geveldelen.
2. Enkel deze geveldelen kunnen onderhouden worden
3. De specificaties van de door Onroerend Erfgoed goedgekeurde verfsoort (dampopen karakter) en kleur worden identiek aangehouden.

In alle andere gevallen dient toelating bekomen te worden.

¹⁰⁶ Strikt voorbehoud voor vrijstelling van toelating :

1. Er werd eerder expliciet toelating gegeven door Onroerend Erfgoed voor deze afwerkingen van de betrokken geveldelen.
2. Enkel deze geveldelen kunnen hernemen of hersteld worden.
3. De technische specificaties van de door Onroerend Erfgoed goedgekeurde pleistersystemen, kaleisystemen, (dampopen karakter) alsook de goedgekeurde kleuren worden identiek aangehouden.

In alle andere gevallen dient toelating bekomen te worden.

¹⁰⁷ Idem voorgaande ivm schilderwerk.

¹⁰⁸ Idem voorgaande ivm kalei- of pleistersysteem.

Onderhoudsschilderwerk.	5 Jaarlijks	x ¹⁰⁹	
Herstellen van het schrijnwerk; incl. vervangen gebroken beglazing.	terugkerend		
Herstellen van de glas-in-loodramen, incl. raambruggen en deklatten.	eenmalig		
Herschilderen naar oorspronkelijke kleurstelling.	eenmalig		
Vervangen van het schrijnwerk naar historisch model, incl. hang- en sluitwerk en afwerking.	eenmalig		
Vervangen van de beglazing.	eenmalig		
2.6. Gevelelementen			
Onderhoudsschilderwerk ijzeren onderdelen.	5 Jaarlijks	x ¹¹⁰	
Reinigen van natuurstenen elementen.	terugkerend		
Herstellen van natuurstenen en ijzeren elementen (demonteren en herplaatsen, opvoegen, enz).	eenmalig		
Herstellen, ontroesten en herschilderen van alle ijzeren onderdelen.	eenmalig		
Herstellen muurafdekkingen.	eenmalig		
Vervangen van natuurstenen elementen naar historisch model.	eenmalig		
3. INTERIEUR (enkel van toepassing op kerk en pastorie)			
3.1. Vloeren			
Herstellen van de houten / stenen / ... vloerafwerking (demonteren en herplaatsen, aanvullen, enz); incl. plinten.	terugkerend		
Opschuren en vernissen van plankenvloeren; incl. plinten.	eenmalig		
Vernieuwen van de houten / stenen / ... vloerafwerking, incl. plinten.	eenmalig		
3.2. Wanden			
Herstellen van het metselwerk.	terugkerend		
Herstellen bepleistering / stucwerk; incl. drager.	terugkerend		
Vernieuwen van bepleistering / stucwerk; incl. drager.	eenmalig		
Schilderen wanden.	eenmalig		
Consolidatie / Restauratie muurschilderingen.	eenmalig		
Consolidatie / Restauratie hout- en/of marmerimitaties.	eenmalig		
3.3. Gewelven, plafonds en zolderingen			
Herstellen van de moer- en kinderbalken / roostering / gewelven.	terugkerend		
Herstellen bepleistering / stucwerk; incl. drager.	terugkerend		
Vernieuwen van bepleistering / stucwerk; incl. drager.	eenmalig		
Schilderen plafonds / gewelven.	eenmalig		
Consolidatie / Restauratie plafondschilderingen.	eenmalig		
Consolidatie / Restauratie hout- en/of marmerimitaties.	eenmalig		

¹⁰⁹ Uitsluitend vrijgesteld van toelating als de kleuren van het schilderwerk eerder voorwerp waren van toelating door Onroerend Erfgoed en als dezelfde kleuren worden aangehouden.

Bijkomende voorwaarden :

- Het onderhoudsschilderwerk is compatibel met de geschilderde ondergrond en vorige lagen, hetzij oliehoudende verven, hetzij alkydharsverf.
- De oppervlaktes mogen worden voorbereid mits opschuren.
- Het volledig tot op het hout vrijleggen blijft aan toelating onderworpen.
- Gebruik van opvulmiddelen in alkydhars is toegestaan. Het gebruik van twee componenten vullers valt onder 'restauratie van schrijnwerk' en blijft voor alle historische houten schrijnwerk aan toelating onderworpen.

¹¹⁰ Vrijstelling voor volgende werken :

4. Ontroesten ter plaatse door middel van gritstralen, staalborstels, schuurschijven en/of schuurpapier tot is voldaan aan Zweedse norm SIS 055900-1967, volgens ontroestingsgraad St 2.
5. Gronderen in een loodmenie vervangende laag zinkverf
6. Grondverf en hoogglansverf op basis van versterkte alkydharsverf. Enkel de bestaande kleuren kunnen toegepast worden. Alle werkzaamheden afwijkend hieraan dienen voorafgaand aan een toelating te zijn onderworpen. Indien onder de huidige kleuren andere historische kleuren zouden verschijnen bij het ontroesten, zullen de werken gestaakt dienen te worden en dient een toelating te worden aangevraagd. (Alle ontmantelingswerken voor stralen in atelier en verzinken vallen onder voorgaande artikel 'restaureren' waarvoor toelating van toepassing is.).

3.4. Dakstructuur			
Reiniging van de dakstructuur.	eenmalig		
Behandelen tegen insecten en zwammen.	20 jaarlijks		
Herstellen spanten, muurplaten en gordingen, kepers, nokbalken, stekers, enz.	eenmalig		
Herstellen bebording.	eenmalig		
Vervangen spanten, muurplaten en gordingen, kepers, nokbalken, stekers, enz.	eenmalig		
Vervangen bebording.	eenmalig		
3.5. Binnenschrijnwerk en vaste inrichting			
Herstellen trappen.	eenmalig		
Herstellen lambriseringen.	eenmalig		
Herstellen binnendeuren en -luiken / ..., incl. beglazing, hang- en sluitwerk en afwerking.	eenmalig		
Herstellen raamtabletten, kassamenten en chambranles, incl. hang- en sluitwerk en afwerking.	eenmalig		
Herstellen schouwen.	eenmalig		
3.6. Vast meubilair (kerk)			
Herstellen van houten meubilair.	eenmalig		
Herstellen van schilderijen.	eenmalig		
Herstellen van houten / stenen / gipsen beelden.	eenmalig		
Herstellen van koper-, zilver en goudwerk.	eenmalig		
Herstellen van textiel.	eenmalig		
3.7. Orgel, klokken en uurwerken (kerk)			
Onderhoudswerken (reiniging en herstellen van alle onderdelen; incl. eventuele omkastingen).	jaarlijks		
Restauratie (demontage en hermontage; incl. nodige vervangingen en aanpassingen i.f.v. gebruik).	eenmalig		
3.8. Cultuurgoeideren			
Restauratie schilderij pastorie.	eenmalig		
4. OMGEVING			
4.1. Verhardingen			
Onderhoudswerken en herstel.	terugkerend		
Vernieuwen cf. historisch beeldmateriaal.	eenmalig		
4.2. Groenaanleg			
Nazicht van de oude en nieuwe bomen.	3 jaarlijks	x	
Snoeien / uitdunnen / dood hout verwijderen van struiken en bomen zonder erfgoedwaarde.	jaarlijks	x	
Onderhoudssnoei van bomen, hagen en struiken met erfgoedwaarde.	5 jaarlijks	x ¹¹¹	
Aanplant nieuwe bomen en struiken cf. historisch beeldmateriaal.	eenmalig		
4.3. Afsluitingen in hout of metaal			
Onderhoudsschilderwerk.	5 Jaarlijks	x ¹¹²	
Herstellen en schilderen van de houten onderdelen.	terugkerend	x ¹¹³	
Herstellen, ontroesten en herschilderen van alle ijzeren onderdelen.	eenmalig		
Herschilderen naar oorspronkelijke kleurstelling.	eenmalig		
Vervangen van afsluitingen naar historisch model, incl. hang- en sluitwerk en afwerking.	eenmalig		
4.4. Afsluitingen, e.g. tuinmuren in metselwerk			

¹¹¹ Onder voorbehoud dat de huidige snoeivormen exact worden aangehouden.

¹¹² Idem onderhoudsschilderwerk houten en ijzeren onderdelen van gebouwen.

¹¹³ Idem onderhoudsschilderwerk houten en ijzeren onderdelen van gebouwen.

Onderhoud van voegwerken	terugkerend		
Grondige herstelwerken van metselwerken, e.g. scheidingsmuren van de pastorie – hermetiselen van delen waar nodig met bijkomende niet roestende ankerings, met aanhouden van zelfde muurprofiel, baksteensoorten en formaten	eenmalig		
4.5. Bouwkundige elementen			
rechzetten van verzakte elementen, incl herstel van de stabiliteit.	terugkerend	x ¹¹⁴	
Reinigen, terug vastmaken, herstellen, heraanvullen, bijwerken opschriften, enz van onderdelen.	terugkerend		
5. ONDERZOEKEN			
Georadaronderzoek vloer (kerk).	eenmalig		
Onderzoek stabiliteit gevels en daken (verzakkingen, scheuren, aantastingen, enz).	eenmalig		
Vocht- en zoutonderzoek.	eenmalig		
Stratigrafisch onderzoek.	eenmalig		
VTA onderzoek bomen.	eenmalig		

6.6. Beheersmaatregelen interieur beschermde monumenten / cultuuroederen

In het kader van deze studie werd slechts het interieur van de als monument beschermde pastorie Kerkhofstraat 1 meegenomen en werden cultuuroederen onderzocht in het kader van de opdracht.

Er kunnen in de beheersperiode ook werken aan de interieurs noodzakelijk zijn van de overige beschermde gebouwen, die niet besproken worden in voorliggend beheersplan.

Vijf beschermde monumenten.

- Parochiekerk Sint-Bavo ;
- Pastorie Sint-Rictrudisparochie, Dorpplaats 19;
- Twee dorpswoningen Kleine Markt 3 en 4;
- brug en poort van vml. kasteel, Kasteelstraat 1 (e.g. niet geïnventariseerde delen)

Niet opname van beheersmaatregelen in het voorliggend beheersplan leidt niet tot uitsluiting van betoelaagbaarheid, zij het dat het in bepaalde gevallen mogelijk of zelfs nodig kan zijn dat voor deze gebouwen nog een afzonderlijk beheersplan is opgemaakt of zal worden opgemaakt.

¹¹⁴ Slechts van toelating vrijgesteld als de oorspronkelijke toestand volledig reconstrueerbaar is met de aanwezige beschikbare elementen.

Van zodra aanvullende reconstructies nodig zijn, dient een toelating gevraagd te worden.

Verlijmingen van natuursteen met weersbestendige natuursteenlijmen, voor zover geen zichtbare naden overblijven.

Gebruik van bastaardmortels (kalk/cement) of kalkmortels voor het herplaatsen van elementen, met uitsluiting van zuivere cementmortels.

7 VOORSTEL VAN OPVOLGING EN EVALUATIE

7.1 Vergunningen

Het opvolgen van het beheersplan gebeurt volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en uitvoeringsbesluiten. Daarin wordt bepaald dat voor werken binnen een beschermd dorpsgezicht waarvoor een omgevingsvergunning, een vergunning, toelating, machtiging, ontheffing of afwijking overeenkomstig de VCRO, het decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid, het Bosdecreet van 13 juni 1990 of het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu, vereist is, de vergunningsverlenende instantie in eerste aanleg advies dient aan te vragen bij het Agentschap Onroerend Erfgoed. Het advies van het Agentschap toetst de voorliggende handelingen aan het actief- en passiefbehoudsbeginsel alsook aan de bepalingen van het individuele beschermingsbesluit en in voorkomend geval aan de beheersdoelstellingen, opgenomen in het goedgekeurde beheersplan van het betrokken onroerend erfgoed. Als uit het advies blijkt dat de aangevraagde werkzaamheden strijdig zijn met direct werkende normen binnen het beleidsveld onroerend erfgoed of als dergelijke strijdigheid manifest reeds uit het aanvraagdossier blijkt, wordt de vergunning, toelating, machtiging, ontheffing of afwijking geweigerd of worden in de aan de vergunning, toelating, machtiging, ontheffing of afwijking verbonden voorwaarden waarborgen opgenomen met betrekking tot de naleving van de regelgeving betreffende het onroerend erfgoed.

Voor niet-stedenbouwkundig vergunningsplichtige werken en handelingen aan panden of elementen die louter in dorpsgezicht gelegen zijn, moet een melding worden gedaan aan de gemeente. De gemeente oordeelt dan of voor de werken een toelating van Onroerend Erfgoed is vereist of niet.

Bij twijfelgevallen of onduidelijkheden kan nog steeds het advies van de dienst Onroerend Erfgoed worden gevraagd.

De gemeente zal een register op datum bijhouden van de meldingen van werken, die door eigenaars of rechthebbenden in het dorpsgezicht worden gedaan, en het gevolg dat de gemeente er aan heeft gegeven, hetzij geoordeeld en gecommuniceerd dat de werken geen invloed hebben op de erfgoedwaarden, hetzij voor toelating van Onroerend Erfgoed doorgestuurd.

Het register aan de Vlaamse Overheid, Onroerend Erfgoed, op eenvoudige vraag voor te leggen.

7.2 Digitale toepassing: GIS

Ontvoogde gemeenten beschikken over een plannenregister, een gegevensbestand waarin voor het grondgebied van de gemeente alle plannen opgenomen zijn, die een invloed

kunnen hebben op het nemen van een ambtelijke beslissing i.v.m. ruimtelijke ordening, en een vergunningenregister, een geïnformatiseerd gegevensbestand over perceelsgebonden informatie m.b.t. de ruimtelijke ordening en stedenbouw.

Stad Poperinge denkt er aan bijkomend een GIS-applicatie op te laten maken, die toelaat perceelsgebonden informatie met betrekking tot de erfgoedelementen en het beschermde dorpsgezicht te beheren. Deze gegevens kunnen gebruikt worden in het kader van de beoordeling van stedenbouwkundige vergunningsaanvragen, bij het verlenen van advies en zo meer. De mogelijkheden (budgettair, uitrol, mogelijke gebruikers) zullen worden onderzocht.

7.3. Vierjaarlijkse evaluatie

4 jaar na de goedkeuring van het beheersplan kan een eerste grootschalige evaluatie gemaakt worden van de effecten ervan. Dit lijkt een billijke termijn om een duidelijke tendens waar te nemen. Deze evaluatie wordt om de vier jaar gemaakt.

De gemeente maakt deze evaluatie op of delegeert deze evaluatie aan de intergemeentelijke onroerend erfgoeddienst (IOED) CO7.

Bij de evaluatie wordt vooral de vraag beantwoord of het beheersplan zijn oorspronkelijke doelstellingen haalt, nl. behoud en onderhoud van erfgoedelementen.

Zijn er erfgoedelementen verdwenen of aangetast, tendenzen in negatieve zin ?

Zijn er erfgoedelementen gerestaureerd of opgewaardeerd, tendenzen in positieve zin ?

De evaluatie heeft een luik met foto-opnames pand per pand, waarbij de evoluties t.o.v. de inventarisatie in 2018 op gebouwniveau worden opgenomen. Het rapport is een intern beheersdocument, dat ter beschikking van het Agentschap Onroerend Erfgoed wordt gesteld.

Uit de rapportage kunnen – bijvoorbeeld bij onverwachte tendenzen – ook algemene conclusies worden opgemaakt, in functie van aanpassing van beheersvisie of, waar nodig, de aanpassing of herziening van het beheersplan om deze effecten te ondervangen.

Hiervoor wordt in voorkomend geval in overleg gegaan met Onroerend Erfgoed.

7.4. Communicatie en bekendmaking

Om een groot effect te bereiken met het beheersplan is het belangrijk dat de gemeente de verantwoordelijkheid neemt om de goedkeuring en de implicaties van het plan duidelijk te communiceren naar de belanghebbenden. Wie heeft welke verantwoordelijkheid op welk moment? Wat mag en wat kan?

De gemeente zet, samen met de intergemeentelijke onroerend erfgoeddienst (IOED) CO7 in op duidelijke communicatie, met aandacht voor verschillende bronnen (digitale en papieren pers, infomomenten, brochures...).

7.5. Bijhouden van een onderhoudslogboek

Onderhoudslogboek

In het kader van het OE besluit wijziging van 1.01.2019 (dat onder meer een 10 % extra premie mogelijk maakt voor aangetoond goed onderhoud) zal een onderhoudslogboek worden bijgehouden :

- alle onderhoudswerken in eigen beheer, aan de hand van uittreksels uit de werkbonden/dagboeken/ foto's en aankoop van materiaal
- alle andere beheersmaatregelen uitgevoerd door derden, aan de hand van een lijst met beschrijvingen, met de facturen als stavingsstukken.

Het is op het niveau van elke eigenaar en/of zakelijke rechthouder dat een onderhoudsboek wordt bijgehouden en het goed onderhoud voor de periode van 6 jaar zal dienen te worden aangetoond voor het kadastraal perceel / het geheel van de kadastrale percelen in kwestie, om in aanmerking te kunnen komen voor een verhoogde onroerend erfgoedpremie.

Onderhoudslogboek bij te houden cfr de meest recente voorschriften van het Agentschap Onroerend erfgoed.

8

BIJLAGEN

Bijlagen	Niet van toepassing (en dus niet bijgevoegd)	Bijgevoegd (nummering!)
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		Zie 1. IDENTIFICATIE EN AFBAKENING Bijlage 1 – afbakening kaarten
Lijst van premiegerechtigde werken	x	
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating		Zie 6. BEHEERSMAATREGELEN
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart		Bijlage 2 – ZEN erfgoed
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	x	
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed die in aanmerking komen voor een premie met aanduiding op kaart	x	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	x	
Lijst van cultuurgoederen die in aanmerking komen voor een premie	x	
Lijst van premiegerechtigde werken aan een orgel dat dateert van na WOI	x	
Lijst van handelingen waarvoor CBS niet kan oordelen dat ze van die aard zijn om wezenlijke eigenschappen van een DG/SG te verstoren	x	
Extra bijlage (bv. foto's, ...)		Bijlage 3 - Inventarisatiefiches per straat per pand Bijlage 4 - Inventarisatiefiches omgeving Bijlage 5 - Regelgeving vergunningen / meldingen / toelatingen op datum van invoege treden van het beheersplan Bijlage 6 - typeplannen 19 ^{de} - eeuwse blokkruiskozijsramen met schuivende vleugels en type oplossingen